

HERVAY GIZELLA

HÁROM HANGRA

*Három szerelem az életem.
Semmi sincs ezen kívül.
Rád gondolok: évek rácsai közt
az emlék elfektetül...*

*Jaj, szívem, olyan sovány vagy,
meg ne szánjon a halál!*

*Homlokod mögött a világ
elfehérült szájjal kiált. —*

*Szótlanom, egyetlenem,
tenyered tenyeremen.*

*Testednek tiszta menedék:
a csók a léleknek nem elég.*

*Nem elég három szerelem:
három árvaság idebenn.*

Három homlok is kitaszít.

Fehér a magány, mint az ing.

Fehér az ing, fehér a halál.

Csak az él, aki társra talál.

*Szótlanom, egyetlenem,
tenyered tenyeremen.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2022 / 1

Együtt

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XX. évfolyam | 2022 | 1

BALAJTHY FERENC, BÍRÓ JÓZSEF, FINTA ÉVA, HERVAY GIZELLA,
KŐSZEGHY ELEMÉR, LÉVAI ALIZ MÁRIA versei, ADAMCZYK KATALIN,
BARTHA GUSZTÁV, GERZSENYI GABRIELLA, SZ. KÁRPÁTHY KATA prózája,
MARCSÁK GERGELY, NAGY TAMÁS kritikája, DUPKA GYÖRGY,
KOVÁCS SÁNDOR tanulmánya, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ jegyzete

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2022/1

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábán László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcás Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábán Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Pomogáts Béla irodalomtörténész, *Nagy Zoltán Mihály* alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

FINTA ÉVA: A daltulajdonos emlékére; Bolondjaim (versek).....	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Egyszer talán majd... (Gálfalvy György 80 éves).....	6
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, XVII. rész).....	8
LÉVAI ALIZ MÁRIA: Abortálás; Múltidő; Egyszer használatos; Rejtegetnivaló (versek).....	12
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Intézetisek (novella).....	14
KÖSZEGHY ELEMÉR: (az idő); (meglátogatott a házam); (bélyeg a falon) – versek.....	24
ADAMCZYK KATALIN: Gyertyaláng; Boszorkánytanonc (novellák)....	28
BÍRÓ JÓZSEF: Virrasztások idején (kilenc vers).....	40
GERZSENYI GABRIELLA: Nézőpont (novella).....	44
BALAJTHY FERENC: Rózsát léptem; Boldogtalan/boldog (versek).....	49
MARCSÁK GERGELY: Egy közép-európai életmeséről (Vári Fábán László Tábori posta című regényének lengyel kiadása elé)	51
NAGY TAMÁS: Többszólamú szegénység (Juhász Tibor: Amire telik – recenzió).....	57
KOVÁCS SÁNDOR: Határkő- emlékművek a Vereckei-hágón II. (honismereti tanulmány).....	61
DUPKA GYÖRGY: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja 1944–1970 (tanulmány, I. rész)	75
NAGY TAMÁS: Színek és szavak (Laudáció Kopriya Nikolett Együtt Nívódíjához)	88
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	90

FINTA ÉVA

A DALTULAJDONOS
EMLÉKÉRE

(Dinnyés József infarktushoz)

*Úgy kell elmenni, ahogy élünk.
Szabadságban és könnyűségben
szerénységben és szokimondva
legyen létünknek töve, bokra
és legyen zengő koronája
ami lehetne a világfa
és összeférni a fiakkal
vénekkel és az ifjabbakkal
szerelemmel a szabadságban
úgy kell elmenni, mint az áram.*

*Dinnyés Jóska levette testét
lelkét fürösztí most a napban
szárítkozik a márciusban
már nem hiányolja a mások
istápolását sem kegyelmét
hogy mit nem adtak is: elvették
már nem hiányzanak a díjak
honoráriumok plecsnik fények
rivalda és a semmiségek
már túlhan nézi ezt az olcsó
zsibvásárt – lakhelye koporsó.*

*Szép tiszta golycsot adnak rája
lelke olyan, mint a ruhája
a hangszerét is letakarják
nehogy felzengjen, mint az ország
a barátok némán merengnek
hogy nem volt több, hiába kellett
hogy így megy el minden, mi érték
méretlenül vagy mert kimérték
s hogy fenn, a szárnyas üdvösségben
lel jutalomra csak az érdem.*

BOLONDJAIM

*A tárgyilagosság csendjében ülök.
Hirtelen felrepül egy érme.
Kíváncsian kockáztatunk.
A kocka olykor el van véteve.*

*Mert gyermek a lelkem, Istenem:
lepke után fut, dalra vágyik.
De bent szorongnak vénhedt kudarcok
és egyre megy, hány győzelem
zászlózza fel e leprás hantot:
vagyok, mint a történelem.*

*Talán, ha fejre állva nézem
megfordítom világomat
és a világban minden képet.
Mert hiszen győztem az egészet.
Dicsérd győztes bolondodat
Uram, ki mindezt végignézted.*

*Bolond vagy te is, ahogy annyian –
mondom magamnak reggel, este.
Bizony bolond itt mind, ki lelket épít
és fittyet hány az egyszeregyre.
A tévéből szirénhangok üzennek
a bankok hívogatnak: csak tovább
csak költekezz, sóváran nézd a képet
amit fejedben nap-nap megidéznek.*

*Lábaddal sziklán, fejeddel az égben
kérd meg a sziklahasadékot szépen:
zárja be szétnyílt fogsorát.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

EGYSZER TALÁN MAJD...

GÁLFALVY GYÖRGY 80 ÉVES

Egy derék felvidéki atyafi megjegyezte egyszer, hogy ő addig nem alkot véleményt egyik embertársáról sem, amíg meg nem kóstolta saját töltésű kolbászát. Volt idő, amikor az én fejemet is el tudta csavarni a jóféle hentesárúk illata, ám a korral járó ilyen-olyan változások miatt ez az időszak is elpártolt tőlem. Sokkal többre tartom mostanában a jóféle borok és a körük szerveződő társaságok barátságát, de véleményt mondani, különösképpen Gálfalvi Gyurkáról, e tapasztalatok birtokában sem mernék. Holott régóta kegyelt vendégei közé tartozom az ő „guruló kocsmájának”, azaz nagyméretű Volkswagenje – újabban Toyotája – csomagterében megívásra várakozó borkészletének, mégis azt kell mondanom, hogy boráról az ember csak részben ismerhető, az ember jelleme a bor fogyasztása közben kialakuló beszélgetésekben körvonalaódik, miközben a bor fokozatosan, de nem pótolhatatlanul fogyatkozik. A hangsúlyt tehát – Gyurkával kapcsolatban – én nem a borra, de a társaságra helyezem, mivel nála társaságba illőbb embert ritkán terem a föld. Ha beszélni kezd, nem lehet másra figyelni, s amit mond, azt könnyen barátjává fogadja az emlékezet.

De hol tette le az Isten azt a Gálfalvát, ahonnan a család nevét vette? Számomra a néhai Bereg vármegye észak-keleti járásában, az Ilosvához közeli Gálfalva is rokonszenves, de nem valószínű, hogy innen származnának a Gálfalvi ősök. Akkor talán a Nyárád menti Gálfalván keresendők a gyökök? Teljesen mindegy, mert egyik kutya (Kobalevica), a másik eb (Galesti), nevében is elidegenített terület mind a kettő. Holott születésekor Gyurka bátyánk számára még magyar keresztlevelet állított ki az anyakönyvi hivatal, ám a drága kis okirat érvényességének napjai már meg voltak számolva. Mire megtanulta az anyanyelvet, színeket váltva berománult fölötte az ég. Nem pont ebben a formában, de lényegét tekintve közelről ismerem ezt a fajta megrázkódtatást, s a magam emberségéből rá kellett jönnöm arra is, hogy mi végre van Isten az égben! Csakis azért, hogy az elesetteknek, a kisebbségbe vetetteknek megmaradásra biztató hitet és ahhoz való erőt adjon. Ha nem így lenne, elviselhetetlen sors várna ráink.

De bizony így van, s hogy mennyire így, már a román testvérek is tudják. Túl nagy falatnak bizonyult számukra Erdély és száz esztendő múltán is életképes magyar népessége. Amikor Istenre hivatkozom, tudnunk kell, hogy Ő mindig megtalálja a segítségnyújtás legmegfelelőbb módját. Sohasem azzal kezdi, hogy bőséggel perkálja a zsetonokat a nemzet képviselőit a felesküdt politikusok tenyerébe, de nagy lélekkel és értékálló tehetséggel áldja meg a születendő gyermekeket. A többi pedig már menet közben alakul a lehető legjobb irányban. Így lett az elrománosításra szánt magyarságnak két Szervátiusza, Sütő Andrása, Kányádi Sándora, Farkas Árpádja, Szilágyi Istvánja, és így lett Gálfalvija, aki a felsorolt kiválóságokkal való együtt gondolkodásra és tanulságos párbeszédre született. Ő azért lett, hogy lapszerkesztőként, közíróként vállalja vegye a romániai magyar irodalom gondjait, hogy közös nevezőre hozza az eltérő esztétikai elvek szerint alkotó fiatalokat, hogy az irodalom valóban az lehessen, amire hivatott: a romániai magyarság lelkiismerete. A románnak született Dumitru, akit a sors az ő örökös és már szimbolikusnak tekintett vitapartnerének jelölt ki, képtelen felfogni mindezt. Ő a román felsőbbrendűségi tudat szemellenzői közül csak azt látja, hogy magyar polgártársai nem tudnak, és nem is akarnak románná válni, mikor az olyan nagyszerű lenne, hisz maguktól szűnnének meg a napi problémákat gyakorta okozó etnikai természetű gondok. Dumitru nem tudja, hogy sem Gálfalvi György, sem a romániai magyarok nem tekintik magukat román alattvalónak, mivel nem annak születtek. De egyszer talán majd, amikor minden hazugságról és igazságtalanságról lehullnak a leplek, az ő véleménye is meg fog változni.

Ha magam elé kell képzelnem Gálfalvi Györgyöt, méretes úszómecén látom. Fejét szabályosan a vízben tartva, csak minden harmadik karcsapást követően fordítja levegőért, és a karcsapások korához mért megfontoltsággal, egyik fordulót a másikkal váltva, fáradhatatlanul sorjázva viszik előre a testet, hajtják maguk alá az időt. Azt pedig nagyon jól teszik, mert időre szükség van, már csak az emlékiratok rendezése és feldolgozása miatt is. Magunk is tudjuk, hogy élete során a román titkosszolgálat bőséges olvasni- és emésztetni valót halmozott fel számára. Bárhonnan is nézzük, ez még az ő feladata. Hogy boldoguljon vele, tartsa Őt még számos éveken át az Isten, s ne próbáljunk határt szabni az ő szándékának. Legyen mellette mindétig szerető és hűséges társa, Zsigmond Irma, mert kapcsolatot tartani s olykor levelezni nála nélkül nehezen lenne lehetséges.

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

XVII.

Anyu, ha rossz napja van, sápadtra púderezzi az arcát, Eszter a mutatóujjával az ajkáról lecsent és szétdőrszölt rúzzsal pírt varázsol rá. Anyós nem trükközik, álló nap félnyolcasra áll a szája, és slussz. Gizi néninek egyik szeme sír, a másik nevet, és attól függően, hogy melyik arcélét fordítja a tanulók felé, akként váltakozik a hangulat az osztályteremben.

Nincs fülig érő vigyor.

Ja!

Se fogak csikorgatása.

Annyira izé... bölcs nem vagyok Léna Alekszandrovna, csak... csak tapasztalt önsorsrontó. Igaza van Gizi néninek. Kezdek bármibe, előbb-utóbb ugyanabba a szarcsomóba lépek. A kórházkapu-rugdosással például kinek tartoztam, az ördögnek? Aligha. Hogy a patáznál rendezzem a számlát, a fejemmel kellene döngötnem a vaskaput.

Nesze neked – bimm-bumm...

„Mi a frászt akarsz, Ádi, hadat üzeni a kórháznak?!”

Bimm-bumm!

Kész röhej!

A fejét szétverte vót, mert rossz napja vót.

Ezek vagytok ti, férfiak – csóválná a fejét Gizi néni, vagy kezében meg-megremegne a borospohár a halotti toron –, ezek vagytok ti, férfiak.

Semmi meglepi, Léna Alekszandrovna, napi szinten foglalkozom az elmúlással. A távoli és a közelmúlt kvázi a hivatásom tárgya az értelmező szótáram szerint. Valaha élt emberek tettei, letűnt korszakok eseményei... Szóval, az óráimon ilyesmikre okítom a tanulókat, és nem fizetnek érte annyit se, hogy Eszterrel szolidan éléldégljünk. De hogy rámenjen a fél estém a másnapi tananyagra való felkészülésre, és egy reggelem se szóljon másról, klotyóba menet és jövet, mint a holt dolgok memorizálásáról, az... az valóban abnormális dolog.

Igaza van Eszternek: „Idehaza vagy, és mégsem vagy itthon?”

Igaza van Anyunak: „Az Iroda néha kész bolondokháza, lenne okom, hogy a dossziékat hazahordjam. De tudod mit, Ádi, jusst se hozom!”

És... és nekem is igazam van, végtére, nem hálhatok az iskolában.

S végül maradt minden a régiben.

Mint az orosz népmesében.

Ja, Az öreg halász és aranyhal címűben, ha jól emlékszem.

Az isten szerelmére, Léna Alekszandrovna, ne kérdezze, mért hozakodtam elő a rossz napokkal, hogy a környezetemben ki hogyan éli meg, vagyis túl! Magamból ítélve talán szemellenzővel, nem nézve se jobbra, se balra, hacsak egyszer-egyszer önmagába nem, az öklömnyivé zsugorodó gyomorra, a mind hangosabban zakatoló szívverésre. Légszomj, izzadás, ph-h, bagatell, ami valójában kifacsar, elgyengít és gyámoltalanná tesz, az a... Egy rész álmatlanság, egy rész ingerültség, egy rész... Hirtelen nem jut eszembe, hogy a harmadik részt minek nevezzem, félelemnek semmi esetre sem. Ez van, Léna Alekszandrovna. Például ha most odakiáltanám a gépkocsiból kibámuló nőnek – nem látsz a szemedtől, baszd meg, kurvára rossz napom van! –, akkorát, de akkorát lódítanék, hogy...

Hazudni sincs erőm.

Legközelebb, Szilágyi Ádám, ha azzal a szándékkal rohansz ki a kocs-mából, hogy felborítod a vasúti menetrendet, a másik irányba kell futnod. Semmi gond. Rám fér egy kis önirónia, hogy az egyik szemem sírjon, a másik nevéssen.

Gizi néni tudja, mit miért tesz.

Mit miért mond.

Gizi néninek végül mindig igaza van.

Ilyenek vagytok ti, férfiak.

Ph-h!

Persze hogy ideje lenne visszafordulnom a kocsmába, kicsit megszáritkozni, gatyába rázni magam. Ha Eszter így meglát, huhu...

Úgy elképzelem, míg szürcsölném a forró teát, vetnék néhány szánakozó pillantást az oldalra billent fejjel hortyogó szürkezakósra, bátorítólag odabicccentenék a pult mögött tüsténkedő harcsabajszúnak: nincs minden veszve, csak a nyaka véres. Albi talán eszembe se jutna, ahhoz túlságosan bekvártélyozta magát a soros nőcikéhez: az Ildihez, a Jucihoz vagy az Icához, hogy számítsak rá. Végül kihalásznám az asztal alól az Eszter holmijával degeszre szuszakolt fekete nylon szatyrot, és... és irány a kórház.

Szerintem felvezetésnek elmegy.

Lépjek tovább?

A kórházkapu tárva-nyitva, a kórházépület bejáratánál elmarad a könyörgés, a káromkodás és a jattolás, a szombat látogatási nap, nem ácsorog

fehérköpenyes kerub az ajtó mellett. Belépek az épületbe, ahogy gyámoltalanul, hanem, mint aki tudja a dolgát, és azt megcselekszi. Csakhogy, Léna Alekszandrovna, van egy olyan érzésem, hogy a lépcső előtt megtorpanok, és kinnal-keservvel fogom felvonszolni magam a negyedikre.

Ezt nem akarhatom.

Elképzelni, hogy kettesével szedve a lépcsőket, a kórházfolyosón eljártsszuk Eszterrel az egymásra találás csapnivaló happy endjét, egy profi forgatókönyvíró se igen tudná.

Szerda óta nem szól hozzám, a hátát fordítja felém.

Az van, hogy akarata ellenére betuszkoltam a kórházba, hogy idegileg végképp tönkretégyem, anyagilag kisemmizzem... Mintha anyósomat hallanám.

„Tönkretetted a lányom életét!”

Az életem csupa móka és kacagás.

Mi lenne, Léna Alekszandrovna, ha egy s mást megváltoztatnék a képzeletbeli forgatókönyvemben?

Hogyhogy minek?!

Például nem egy türelmét vesztett, vörösre sírt szemű, torzonborz hajú Eszter vár rám a folyosóvégi ajtónál, és szakítja ki a kezemből a fekete nylon szatyrot. Oké, a sárga pongyola marad, de szájszögletében mosoly féle bujkálna, és meg-megcsillanna vállra omló haján a villanyfény, és... és tenne pár apró lépést felém, miközben átveszi tőlem a szatyrot.

Hmm, mit szól hozzá?

A gesztusok nagyot tudnak lendíteni a történet kerekén.

Oda-vissza.

A jelentéktelennek tűnő gesztusok, ja, meg nem várt, véletlenül elejtett szavak nagyot tudnak ám lendíteni a történelem kerekén.

Pozitív és negatív irányba egyaránt.

Huh!

Így nem kellene ökölbe szorított kézzel föl-alá járnom a kórházfolyosón, szidni magamban... Fontos, hogy kit és mit? Türelmesen várakoznék a kórterem ajtajánál, míg Eszter átöltözik, nyugiba újraértelmezhetném az elmúlt napok kálváriáját, hogy mi történhetett, ki és mi idézte elő Eszter pálfordulását, hogy szerdától nem szólt hozzám, a hátát forgatta felém. Holott... Holott előző nap, Léna Alekszandrovna, egymás szavába vágva tervezgettünk.

Hogyhogy miről?

Például, ha kikerül a kórházból, mikortól állhat újra munkába, és mennyi az elég, amit magára vállalhat a házimunkából. A beszélgetésünk végére úgy elkapta a hév, a lelkesedés szegényt, hogy már-már tapsikolt. Főleg amiatt, hogy elárultam neki, Gizi néni hathatós segítségével pályázatot írok. Igen-igen, a családtörténeti tanulmányom okán. A szinopszisban nem nagyon hivatkozhatok Trianonra, Magyarban mégiscsak a szocialisták vannak kormányon...

Gizi néni szerint: a kézirat-támogatást megítélő kuratórium nem a kormány.

Gizi néni szerint: kizárt dolog, hogy a pályázatom ne nyerjen.

Gizi néni szerint: a megítélt pénzösszeget okosan beosztva, nyugiban eléldelgélhettük egy darabig, rendbe rakhatjuk a szénánkat.

Gizi néninek mindig igaza van.

Kételkedés híján olyan, de olyan nagy hálaérzettel zártam be magam mögött a kórterem ajtaját, tettem Albi százdollárosát a borítékba, és indultam el önhöz a klinikára, Léna Alekszandrovna, hogy... hogy... Nem vagyok költő.

A sajnós mégsem ez.

Ha tudom, hogy rossz napja van, nagy ívben elkerülöm a 207-es szobát.

Ha csak maga-magának ártana az oktalan és esztelen gyűlölködésével, egye fene.

Hmm, mért a félelmet választja, és nem a reményt?

Alighanem az ördögnek tartozik vele – fűzném tovább a gondolatot, ha nem tudnám, hogy se anyu, se anyós, se senki más, kedd délután én voltam Eszter utolsó látogatója, és hogy aznap éjjel azon a kórházi osztályon egy bizonyos Léna Alekszandrovna nevű orvos volt az ügyeletes.

Maga, maga – Léna Alekszandrovna!

(Folytatjuk)

Versei közlésével köszöntjük Lévai Aliz Máriát, a KVIT legfiatalabb tagját. 2002-ben született a beregvidéki Bótrágyon, ahol jelenleg is él, és a bereg-szászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar szakos hallgatója. Verseivel az Előretolt Helyőrségben is szerepelt már.

LÉVAI ALIZ MÁRIA

ABORTÁLÁS

*Anyám tudta nélkül szült volna ikreket.
Köldökszinórból kötött hurkot
nyakam köré a domináns fél,
a félelem. Elsőszülöttként túlnőtt rajtam,
halva születtem. Anyám tudta nélkül
szült volna ikreket. Most csak az újszülött
félelmet nevelheti fel. Azt, aminek a méhében
meg kellett volna halnia.*

MÚLTIDŐ

*Városvégi lámpafények járnak keringőt sápadt
bőrömön,
te úgy menekülsz, mint egy szarvas a sötétben
felvillanó fénytől.
Vad és vadász kergetik egymást.
Ködös villanás, becsukod a szemed. Itt hagysz,
mondasz még utoljára valamit, amit magammal
hozhatok,
hogy vigasztaljam a hiányod,
de hiába próbálom lemosni a paralízist.
Most az egyszer ragaszkodnék olyan múltidőhöz,
amely csak azért nem ellenkezik,
mert kőbe lett vésve.*

EGYSZER HASZNÁLATOS

*Fogtömésbe ragadnak a fontos szavak,
te utálod az összes fogkrém ízét.
Az érzelmeket túl könnyű kimondani,
olyan lett a szeretlek,
mint egy nejlonba csomagolt szív –
egyszerhasználatos.*

REJTEGETNIVALÓ

*Minden kedden, pánikroham után,
az ablak melletti asztalnál ülve
nézem kiosonó árnyékod.
Hogy megnyugtassam magam,
egy dobozzal elszívok
apám eldugott cigarettájából.
Gerincem ívben megfeszül,
alig kapok levegőt.
Harapni lehet a füstöt.
Anyá reggelente nem érti, ki hagyja
bekapcsolva a páraelszívót.*

Nem tudok több köhögést visszatartani.

SZ. KÁRPÁTHY KATA

INTÉZETISEK

I.

A szürke külváros a kora nyári naplemente után mutatta meg igazi arcát. A csillagokkal együtt az omladozó bérházak gyomrából dohányt rágó munkások jöttek elő, akik bandába verődve a sarki kocsmá felé vették az irányt. A kocsmá háta mögött a kiszökött intézetis gyerekek a közösen vett olcsó cigi utolsó csonkjait szívták. Az inverz idillt alkoholista nevelőjük ordítása zavarta meg.

– Takarodjatok visszafelé, rohadt kölykök, mert a seggeteket szétrúgom! – hörgött habzó szájjal a negyvenes éveiben járó vénlány. – Akin füstszagot érzek, foga nem marad – tette hozzá, majd elviharzott.

A gyerekek tudták, mi a teendő annak érdekében, hogy ne érződjön a füst. Helyesebben: mindent lehet érezni rajtuk, csak füstöt nem. Olcsó kölni, benzin, aceton, újonnan kézfertőtlenítő – ki mivel próbálta elnyomni a bagószagot.

– Baszatlan – morogta Zini, miközben eltaposta a csikket. – Első fizetésemből veszek neki egy műfaszt, komolyan mondom.

– Olyanod neked nem lesz – verte hátba Tasak a húgát. – Hamarabb kerül elő az apánk élve, minthogy te dolgozz.

– Arra pedig tudod, hogy van esély, faszfej, de ha előkerül, én esküszöm beköplek, hogy elvesztetted az arany óráját, és akkor koppansz – fenyegette Zini a bátyját, miközben az ő kezére is fújt az antiszeptikumból, majd elindultak az intézet felé.

Tasak elkapta a testvére nyakát.

– Ha eljár a pofád valakinek, teszek róla, hogy egy kukában végezd feldarabolva. Megértetted? A kurva anyádat, te rühes.

– Kurva a tied, az enyém a szülésbe halt bele, a tiédet meg apánk szedte szét, mert lefeküdt a...

Ezt már nem fejezte be. A mondat vége helyett vér és egy fog hagyta el a száját.

– Ezt most miért kellett? – szólalt meg az eddig csendben hátul kullogó Baranyi.

– Te csak ne avatkozz bele, családi ügy – hördült rá a közel kétméteres, csontos fiú. – Én verhetem a húgom, de ha te megpróbálsz, kiheréllek.

– Nekem mindegy, steril vagyok – vigyorgott Baranyi.

Zini és Tasak összenéztek, és éktelen röhögésbe kezdtek. A szőke lány hosszú hajának néhány tincsét a felszakadt felső ajkából csordogáló vér átáztatta, ahogy nevetett, és a nyakára kenődött a véres haja. Eközben az intézet bejáratához értek.

– Menj fel a nővérhez – adta ki az utasítást Tasak Zininek. – Mondd azt, hogy...

– Ráesett a fejemre egy tégl a mennyből – röhögött a lány, és felszaladt a lépcsőn, a testvérét és barátjukat a bejáratnál hagyva.

– Te bolond, és ha baja lesz? – kérdezte Baranyi Tasakot, miközben lassan ballagtak fel a szobájukba.

– Nyugodj meg, nem lesz. Apánk ettől jobban megverte régen, és még-hozzá minden nap.

– Akkor csodálom, hogy van még foga.

Benyitottak. A pár négyzetméteres hálósobában nem várt vendég várakozott rájuk, Pisti bácsi, az igazgató.

– Na, megjött a két jómadár. Merre voltatok vacsora idején?

– Jaj, Pisti bá, tudja, madarak vagyunk, mentünk repülni – szentelenedett Baranyi az öreggel.

– Ha majd seggbe rúglak fiam, akkor fogsz te repülni – mondta az igazgató, majd Tasakra mutatott –, veled együtt. Idióták, tizenhat évesen annyi eszetek legyen már, mint két döglött patkánynak, könyörgöm. Na, hegyi beszédet tart nektek majd a nevelő, Tasak, te meg gyere be a szobámba tíz perc múlva.

Nem várta meg a választ, becsapta maga után a korhadt ajtót, aminek minden egyes deszkája beleremegett.

II.

– Na, fiacskám, nem a cigis ügyetek miatt vagy itt – kezdte Pisti bácsi a beszédét. – Az engem nem érdekel. Tizenhat éves vagy, nem foglak megkötöni. De kérlek szépen, a kicsiknek ne villogjatok vele, mert ha még egyszer tudomásom lesz arról, hogy a hatodikosoknak cigit adtok el, a kezeteiket tőből letöröm, világos? – s nyomatékkal dobantott egyet az asztal alatt. Tasak elkerekedett szemmel nézett az igazgatóra, az viszont tovább folytatta.

– Na, térjünk a tárgyra. A húgodat nyárra berendeztük a szanatóriumba. Nincs baja a húgodnak az emeleten, bár néha ráférne egy-két pofon, nem azért küldjük oda nyárra, hanem, mert nincs hova mennie. Ahogy neked se.

Tasak gondolkodott, hogy mi történt az apjukkal, aki telefonon azt ígérte, hogy nyáron eljön értük, és hárman mennek el dolgozni külföldre. Az igazgató folytatta:

– Apátok megint ül. Leütött valakit lopás közben, csak nem jó helyen tanálta el, mert belehalt. Egyhamar nem jön ki. Úgyhogy a tanári kar úgy döntött, hogy Zini szanatóriumba megy most üdülni, te meg itt fogsz maradni a nyári táborokba nevelőnek. Jó lesz ez nektek. Te még pénzt is kapsz ezért, de el ne járjon a pofád senkinek erről. Nyugodj meg, nem lesz nehéz munkád, kíséred a kicsiket. Kérdés vagy hozzászólás?

– Van – szólalt meg végre. – A cigit nem mi adjuk a hatodikosoknak, hanem a Kálmán bandája. Ezért őket baszogassa. – De épphogy kimondta, az asztal alatt jól célzott rúgást kapott a lábszárába. – Ez egy. A másik: Zini minek megy szanatóriumba? Nem bolond.

– Nem, valóban nem, de a papíron, ami alapján felvettük, az áll, hogy, hát, hogy is mondjam, nem kapott elég törődést kicsi korában, visszafejlődött, és emiatt fejlesztésre szorul. Máskülönben mindenkinek ezt írták régen a papírjába, a tiédbe is. Ott vele egyidősökkel lesz együtt, járnak zeneterápiára, meg ilyen cifra nyomorúság programokra. Eszik, alszik, szórakozik.

– Nem engedhetem el, Pisti bá, mert a húgom egy hülye piccsa.

– Na – mordult rá a szóhasználatért az igazgató, de Tasak nem törődve ezzel felugrott a székből, és szikrázó szemekkel folytatta.

– Maga is tudja, ha elengedi nélkülem, felcsinálják. Bolond, tizennégy és fél éves, viszket neki, ha valamelyik kölyök neki ott jól megvakarja, mit csinálunk majd, he? Hát komolyan mondom, beszarok magukon. Aztán majd lesz pulyája a pulyának, mi? Vagy majd maga kaparja meg, maga doktor is?

Csillapításként csattanós pofont kapott a fiú, amitől egyből visszaült a helyére. Az igazgató kemény hangnemben válaszolt a vádjaira.

– Tiszteletlen putris kölyök, örülj, hogy most nem vagytok kinn az utcán. Mert mehettek, ha gondolod, aztán majd a rendőrség rendez titeket jobb helyekre, mondjuk javítóba. Ha mi így döntöttünk, ahogy az imént elmondtam, te befogod a szád, örülsz, hogy legalább tudsz róla, és megköszönöd.

Pisti bácsi haragosan tett-vett az asztalon.

– Köszönöm, hogy nem hagynak éhen halni. De ha a húgom bajba kerül, akkor nem tudom, hogy mit fogok csinálni – törte meg a csendet Tasak.

– Nyugodj meg, nem lesz baj, ott figyelnek rájuk.

– Igen, mint Pirire. Aztán ikreket szült tavasszal. Köszönöm, hogy elmondtá, de inkább ne tette volna.

Tsak felállt, és becsapta maga után az ajtót.

III.

Az öreg sokáig nézett a fiú után. Fontolóra vette a szavait, mert tudta, hogy igaza van abban, hogy Zinit egyedül nem szabad elengedni. Ő viszont Tasakot nem akarta elereszteni maga mellől, mert attól tartott, hogy ha most kiengedi, nem jön vissza, és ősszel nem tudja beíratni a szakiskolába.

„Szeretem ezt a gyereket, csak ne lenne ilyen lobbanékony természetű. Tiszta apja” – gondolta magában. Cigarettrára gyújtott, és arra gondolt, amikor az apját, akit szintén Tasaknak hívtak, pár hónapra elengedte dolgozni, és többé nem jött vissza. Majd a rendőrség jött hozzá, hogy adjon információt a fiúról. Milyen a jelleme, volt-e az intézetben valamilyen hasonló ügye.

„Arról se gondoltam volna, hogy ilyen semmirekellő lesz, de úgy látom, ez a vér se akar vízzé változni” – motyogta maga elé. Eszébe jutott a rablás, amibe Tasak apja belekeveredett. Kifosztották a város legdrágább üzletét, egy idős ékszerkereskedő boltját. Akik megszervezték az egészet, tudták, hogy a fiatal suhanc lesz a balek, aki elviszi az ügyet. Arra nem számítottak, hogy ölniük is kell majd. A tulaj aznap éjjel az üzlet hátsó részében dolgozott, talán az ablakot javította. Zajt hallott, előre jött. A banda legidősebb tagja beverte az üveges pultot, és egy hosszú üvegdarabbal átvágta az idős tulaj torkát. Ügyesen dolgoztak, mert az üzletből egy nesz sem hallatszott ki. A pénzt összeszedték, az öregről lecibálták az arany óráját, az ajtót nagyjából bezárták, és elmenekültek. Másnap a vásárlók vérbe fagyva találták meg az öreg zsidót. Az ügyet évekig húzták, amíg a fiú nagykorú lett, és a nyakába varrták a gyilkosságot is. Akkoriban nemigen törődtek az olyan részletekkel, hogy ki szúrta le valójában a tulajt. A banda mindegyik tagja azt vallotta, hogy Tasak volt. Hosszú évekre rács mögé került a fiú keleten. Odabent pedig megtört. Kiölték belőle a régi énjét. Tizenöt évvel később egy szürke szemű, tagbaszakadt férfi jött ki a börtönből. A következő lopást már ő szervezte. Évekig nem találták rá. Időközben a régi banda összes tagját megölette. Már nem volt benne könyörület. Pisti bácsi felkereste a szabadulása után. Próbálta időben megfékezni, de a régi diákja helyett egy számító, gonosz férfi állt előtte.

„És ugyanolyan a beszéde is – morogta magában az öreg. – Mások előtt, mint a kondás, előttem pedig egy mintagyerek.”

Az idősebb Tasak nagy dumás volt. Így tudta magához édesgetni a város egyik legjobb családjából származó lányt, akit évekig hitegetett azzal, hogy el fogja venni. Senki sem nézte jó szemmel, hiszen mindenki tudta, hogy az első feleségét, akivel alig egy évet élt együtt, egy éjjel feldarabolta,

mert rájött, hogy a nőt a volt gyermekkori szerelme el akarta vinni újszülött gyermekével együtt. (Ezt később úgy magyarázta el a gyerekeinek, hogy megcsalta őt.) Zini anyja is mindig elhitte, amit hazudott neki. Még akkor is hitt neki, amikor nyolchónapos terhesen egy szénapadláson éltek a külvárosban. Zini anyja ott szülte meg a lányt, és ott is halt meg.

A két gyereket a rendőrség hozta el az intézetbe, miután az apjukat ismét letartóztatták. Pisti bácsi, amikor megtudta, hogy kinek a gyermekeiről van szó, megfogadta, hogy ezt a két gyereket nem fogja elengedni. Ahogy az évek teltek, látta, hogy a két testvér mennyire nem hasonlít egymásra: egyik csendes és megfontolt lett, a másik nagyszájú és szeles. Zinit nem kedvelte sohasem, és a szíve mélyén arra vágyott, hogy eltűnjön a képből, hogy ne legyen Tasak terhére. Tudatában volt annak, hogy ha elmegy a szanatóriumba, akkor talán eltűnik a lány.

„Nem áldozhatja az egész életét erre a csitírére, magára is kell gondolnia – okoskodott magában, és eldöntötte, hogy Zinit elküldi, Tasakot pedig, ha kell, erővel tartja az intézet falai között. – Nem veszthetjük el őt is, mint az apját.”

IV.

A hálószoobákkal szembeni parkban egy nagy tölgy állt. Ide szöktek le éjjel az intézetisek beszélgetni és cigizni. A vezetőség tudott erről, de a legtöbb esetben szemet hunytak felette, egészen addig, amíg ki nem derült, hogy a fiatalok üzletelnek is a fa alatt. Eleinte csak olcsó cigit és vodkát, majd idővel fűvet is adtak-vettek éjjelente. Az esti sétákat így mindenféle módon megtiltották az intézetben, ennek ellenére egy-két ember minden éjjel kint volt.

– Tényleg a szanatóriumba megy Zini? Ch – ciccegett Baranyi –, pedig nem is bolond. Vagy mégis? – tűnődött, miközben a fa alsó ágán hintázott. Tasak ingerülten vette ki a kezéből a csikket, és beleszívott. – Te, itt a fa alatt nem lát meg az öreg?

– Ha nyikorgatod tovább az ágat, akkor biztos meghallják. Bár én le-szarom – fújta ki a füsttel Tasak. – Ha Zinit felcsinálják, én kinyírom.

– Zinit? Miért, ő jó csaj.

– Nem, nem őt, hanem az öreget – mondta, és elnyomta a csikket a tölgyön. A távolban felkapcsolódott egy lámpa, de a fiúkat ez nem érdekelte.

– Tudom, hogy jó csaj a húgom. Csak éppen ez a baja: szép, de hülye, mint a seggem. Az első idióta megfekteti majd. Szerinted miért nincs barátja? Mert nem engedem. Hát olyan marhákkal akart eddig összeállni, hogy

a pofám leszakad. Megmondtam neki, vagy lesz normális kanja, vagy, ha megtudom, hogy valami csövéssel összeállt, kiverem a fogát a pasinak.

– Én is járnék vele – dünnyögte Baranyi.

Tasak hirtelen megfordult, és elkapta a társa csuklóját. Szinte összeért az arcuk.

– Na, idefigyelj, te abortuszszökevény – sziszegte –, ha hozzányúlsz a testvéremhez, leszúrlak. Felfogtad?

– Jó-jó, nyugodjál le, csitu van, nem kell a húgod – hadarta ijedten –, engedj már el, te nyomorult!

– Te vagy a nyomorult – engedte el végül a kezét. – De hála az égnek, te már nem fogsz szaporodni.

– Hát pont ezért lennék jó pasija. Nincs veszélyben – vicsorgott Baranyi. Eközben a habzó szájú nevelő messziről ordított feléjük.

– Ti meg mi a szomorodott kurva életet kerestek még ott? – világított zseblámpával Tasak arcába. – Takarodjatok a szobátokba! Ezért holnap számolunk!

A két fiú ellentétes irányból indult el az épület felé.

Tasak a szobájába érve csendben nyitotta ki az ajtót, és ruhástul zuhant bele az ágyba. Nem jött álom a szemére. A húgán gondolkodott. Eldöntötte, hogy bárhogy is alakul, ő a testvére mellett marad.

– Muszáj utánamennem – bökte végül ki.

– Hülye vagy, ha elbaszod ennyiért a nyaradat.

– Kösz, pont nem érdekelt a véleményed.

– Ch, nem kell nagyra lenned, mert munkát adott az öreg.

– Felőlem vedd át.

– Remélem, nekem adja át a helyedet, ha te meglógsz. Kéne az a pénz.

– Válgék egészségedre. De ide figyelj, ha eljár a pofád arról, amit mondtam...

– Tudom, tudom, nem marad fogsorom. Jó éjt!

V.

Zinit pár napon belül elvitték a nyaralásra. Tasak és Baranyi felváltva kezdtek dolgozni a nyári táborban. Kétnaponta váltották egymást. Pisti bácsi gondosan ügyelt arra, hogy Tasakot minden nap ellenőrizni tudja. Érezte, hogy a fiú meg akar szökni előle. Tasak egy hónapig gondolkodott a szökésen. Addig nem tudott sehogyse elszabadulni, mert minden létező munkával megbízták, még éjjeli ügyelettel is. Leveleket írt Zininek, de sosem kapott rá választ. Az utolsó levelet visszatértették, azzal az indokkal, hogy

ilyen nevű címzett nem tartózkodik a megadott címen. Tasak ekkor döntött. Ebédkor félrehívta cigizni Baranyit.

- Kálmánékkal megyek.
- Hová?
- Szerinted? – gyújtott rá Tasak két cigire. Az egyiket átadta.
- Szerintem felesleges hülyeséget csinálsz.
- Szerintem meg fogd be a pofádat.
- Jó, te húgod, te bajod.
- Szerintem is. Ha kérdezik, nem tudsz semmit.
- Jó. És bejárok helyetted, nyár végére tele leszek pénzzel. Tényleg, honnan lesz pénzed az útra? Ezek ingyen az anyjukat se vinnék kórházba.
- Elvileg egy kis meló akad.
- Ezek valami szar drogot csempésznek állítólag. Ne keveredj bele.
- Te velem ne törődj, foglalkozz azzal, hogy bírjad a melót egyhuzamba.
- Nem olyan vészes ez. Ugyanazok a seggvakarcok, mint évközben.

Te meg vigyázz magadra!

- Jó – mondta Tasak. – Vacsora után az öreg figyelmét vond el egy kicsit!
- Meglesz.

Kezet fogtak, és egyikük jobbra, másik balra indult el.

Tasak vacsora után találkozott Kálmánnal a fánál.

- Akkor jössz velünk? – kérdezte Kálmán.

– Igen.

- De tudod, hogy egy szívességet meg kell tenned.

Tasak nagyot nyelt.

- És pontosan mit?

– Itt van ez a négy gyufásdoboz. Ezt hozd el magaddal. A szanatórium előtt majd másvalaki átveszi tőled. De rejtse el jól.

- Mi van benne? – kérdezte Tasak, és az egyiket már majdnem felbontotta.

Kálmán boxerrel vágott a kezére.

- Nem nézed, nem kérdezed, hozod! Vagy ne gyere velünk!

Tasak ekkor már jól tudta, hogy mit fog vinni.

- Jó. Mikor indulunk?

– Kettőkor. A fánál találkozunk. Ne kés!

Tasak zsebre vágta a dobozokat. Visszament a hálósobába, és készülődni kezdett. Lámpaoltásig mindent úgy tett, mint azelőtt, majd ruhástul befeküdt az ágyba. Két óra előtt öt perccel kisurrant. Pontban kettőkor indultak útnak.

VI.

Pista bácsi irodai telefonja tíz perce csörgött. A takarító, miután megunt, megkereste, és szólt neki. Azonnal berohant. Még mindig csörgött.

– Jó napot kívánok, a...

– Jó napot, tudjuk ki maga, nincs erre idő. Azonnal induljon a szanatórium felé, ahová a gyerekeket szokták utaztatni.

– Baj van valamelyik gyerekkel? És kik maguk?

– A rendőrség. Siessen – majd megszakadt a vonal.

Az igazgató autóbába ült, és gyorsan hajtva fél órán belül odaért. A rendőrség autójában Tasakot látta.

– Maguknál teremnek a csempészek? – köszöntötte a rendőrfőnök. – Ráadásul ez, ahogy látom, örökölte a hajlamot.

– Ez félreértés, ő...

– El se kezdje a szentbeszédet. Ezekből sose lesz rendes ember. Gondolom, nem kell elmondanom, maga is tudja.

– Ő nem narkós.

– Azért volt nála négy gyufásdoboz dugig.

Pista bácsi otthagya a rendőrfőnököt. A rendőrautóhoz ment. Bekopogott, lehúzták az ablakot.

– Hálátlan barom – mondta. – Megmondtam, hogy ülj a seggeden!

– Én nem... – kezdte Tasak könnyezve.

– Most már késő. Én ugyan nem foglak védeni. Köszönd magadnak – szakította félbe, majd elfordult az autótól.

VII.

Tasakot kábítószerbirtoklásért és árusításért öt év javítóra ítélték, ahonnan jó magaviselettel két év után szabadulhatott. Az igazgató ennyit tudott az öt évből lefaragni. A tárgyalás után egyből indulásra készítették. Előtte kapott néhány percet, hogy mindenkitől elbúcsúzzon. Az igazgató lépett elé elsőként.

– Viselkedj jól, és két éven belül kihozlak. Kussolj bent. Ha vernek is. Fognak. Sajnálom, kölyök – mondta, és otthagya.

– Köszönöm – kiáltotta utána Tasak.

Ezután Zini ment oda hozzá. Ekkor vette észre, hogy a vékony húga hasa kissé gömbölyödik.

– Te hülye picse – köpött elé Tasak. Meg akarta pofozni, de hátra volt bilincselve a keze. – Ezt nem ott szedted össze. Ki az apja ennek?

– Hát, már úgyis mindegy, inkább tőlem tudd meg – sóhajtott Zini.

– Azt ne mondd, hogy Kálmán.

– Nem. Baranyi.

Tasaknak le kellett ülnie.

– De hát annak fel se áll.

– Ö, izé, de. Eddig azt hitték, hogy csak na, hogy mondják... – gondolkodott Zini.

– Terméketlen.

– Az! – vágta rá. – De hát mégse.

– És miért kellett a szanatórium?

– Mert Pisti bácsi már...

– Szóval ő tudta. Én meg nem. Beszarások vagytok. És mekkora a kölyök?

– Januárban fogok szülni.

– Gratulálok, baszd meg. Hamarabb lesz gyereked, mint személyid.

– Máskülönben mit kerestél a szanatóriumnál?

– Téged akartalak elhozni.

– Nem is voltam ott már több mint két hete. Csak a városi kórházban.

Mindenki tudta rajtad kívül.

Baranyi távolról figyelte őket. Tasak felé fordult.

– Ha kijutok, kibelezlek! – ordította felé. – De téged is – nézett a hűgára.

– Ha kijutsz egyáltalán – morogta az ő. – Indulás!

– Majd meglátogatlak – kiáltotta utánuk Zini.

– Menjete a picsába! – válaszolt Tasak.

KŐSZEGHY ELEMÉR

(AZ IDŐ)

*az idő elfut, jól tudod,
nincsen már éjjel s nincsen nappal,
nincsen mi rágja bőrödöt
percekből álló indulattal.*

*akkor alszol, mikor akarsz,
s akkor, mikor rávisz a kényszer.
az ébrenlét sem szolgál már,
nem jön, mikor kell s nem elégszer.*

*a konyhán báván üldögélsz,
étel rotyog a lábasodban...
kinek főzöl s mikorra kell?
s a hely, hol várják, vajon hol van?*

*másnapos vagy kegyetlenül,
pedig holnap iszod a vodkát,
s azt sem tudod, mi vesz körül:
védőkerítés avagy korlát?*

*víg évet nyit, víg évet zár
a felhők fölé szökött himnusz?
jövőbe avagy múltba lépsz,
mikor a fény után elindulsz?*

*az idő ott van mindenütt.
ő tudja csak, hogy épp te hol vagy.
s azt is: egy apró pillanat
suttyomban szépen beleporlaszt.*

(MEGLÁTOGATOTT A HÁZAM)

meglátogatott a házam,
 s én nem ismertem fel őt:
 ráncos volt, vaksi és öreg,
 és szagában is egy vadidegen.
 hogy vagy? – kérdezte,
 de nem várta meg a válaszom.
 ő kezdett el csapongva mesélni.
 tudod, a tetőm még jól tart,
 a pincém is száraz, mint egy június.
 a falaím belül itt-ott megrepedeztek:
 egy festés nem ártana talán.
 és csőtörésem is volt,
 de jöttek idegenek és rendbehozták.
 tudod, nagyon szomorúak
 a néző nélküli képek a falon.
 és azok a könyvek is
 a polcokon lapozatlanul.
 s az albumok fényképei sem értik,
 mi célból szülte meg
 őket a sötétség és a fény.
 ha sejténéd, milyen egyedül vagyok...
 egyetlen társam önmagam magánya.
 a pókok, a bogarak rég elmenekültek,
 egér sem téved be mostanában.
 bebútorozva élek, de lélektelenül,
 hisz te voltál, te volnál a lelkem.
 olykor belesusogom
 a fájdalmam az éjszakába.
 száz és száz pityergés
 érkezik válaszul a négy égtáj felől.
 ezért tudom, e lélektelenségben
 nem vagyok egyedül.
 szípgó társaim állítják:

*naponta meghalnak egy kicsit,
naponta meghalok én is.
csak ezt akartam most
halkan elmondani neked.
mert eljön majd az idő,
amikor már csak álmaidban
fogsz meglátni engem.
és később onnét is kipusztulok.*

(BÉLYEG A FALON)

*bélyeg a falon:
véded körömmel, foggal.
Egy félálomnyi éjszaka,
és elviszi egy tolvaj.*

*bélyeg a falon.
küldi udvarod, házad
oda, hol nincsen tegnapod,
csupán a vodka lázad.*

*bélyeg a falon.
ott van minden nyomodban.
riaszt, ha kell, s álomba dönt,
s az új világért robban.*

*bélyeg a falon
lankadó lelked mélyén,
egy elképzelt tűz, hóhideg,
egy összeomlott kémény.*

*bélyeg a falon:
tépnéd körömmel, foggal.
pörög agyad, mert nem tudod:
csomag vagy-e, vagy tolvaj?*

ADAMCZYK KATALIN

GYERTYALÁNG

Szerencsés, akinek a jó Isten amolyan igazi, ősz hajú, mesemondó nagymamát adott, akinek mindig finom süteményillat lengi be a konyháját, ha az unokáit várja látogatóba. Nekem mindez megadatott: volt egy Gizi mamám.

Szikkadt, öregfoltokkal tarkított kezecskéje olyan fánkot, csörögét és málépogácsát készített, melyek illata és íze ugyan itt él a család emlékeiben és szívében, de mindnyájan tudjuk: evilági létünkben már sohasem érezzük azok zamatát. Pedig hányszor próbáltam utánózni azt a fánkot! Még egy kiskanál disznósírt is beledagasztottam, mert eszembe jutott, hogy ő úgy csinálta. De mégsem... Úgy látszik, nem ez lehetett a titkos összetevő. Ahogy telnek az évek, egyre inkább gyanítom, hogy a nagymamák egy csipet szeretettel fűszerezik az ételt, ettől válik olyan finommá és utánózhatatlanná. A sütitők sem esik már olyan jól, mint az, amivel ő kínált minden évben halottak napján, mikor dideregve jöttünk meg a temetőből. Lehúzta a lábunkról a sáros bakancsokat, s amíg mi a rozoga heverőjén ülve ettük a gőzölgő finomságot, ő a vizes lócához vitte, lemosta, szárazra törölte, majd a szúrós szagú cipőkrémmel fényesre vikszoalta a lábbelinket.

– Csillog, mint Salamon töke! – húzta ki magát büszkén, és mi, bár fogalmunk sem volt, ki az a Salamon, és miért csillog a töke, elismerően bólogtunk, és hittük, hogy a mi Gizi mamánk valóban a világ legügyesebb cipőfényesítője. Tőle tanultuk a „Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs...” kezdetű népdalt, és a hozzá illő táncmozdulatokat: kezeket a csípőre, kettőt jobbra, kettőt balra...

Ahhoz, hogy boldognak lássuk, elég volt hajfonatot viselnünk. Szinte hallom a szavait:

– Milyen szép a magyar kislány, ha be van a haja fonva! Mindig így hordjátok! Amikor én voltam eladó lány, a derekamig ért a hajam, és mindig befonva hordtam! Ecetet pisilt utánam az összes fiú...

Aztán mesélni kezdett. Hol tréfás történeteket a kikoszarozott udvarlói-ról, a fonókban tartott multságokról, hol a nagyapámról, akit én már nem ismerhettem meg. És közben csillogott a szeme, akár egy gyermeknek. Egyvalamiről azonban nem szívesen mesélt: a gyermekkoráról. Ha viszont mégis, könnybe lábadt a szeme.

– Engem nem szeretett édesanyám...

Ez a mondat sokkolt gyermekként. Azt hittem, viccel, vagy csak az emlékezete csúfolja meg. De nem hagyott nyugodni a gondolat... Hogy létezhet ilyesmi? Ha mégis, mi lehet az oka?

Mama 1923-ban született, beregdaróci cselédek negyedik gyermekeként. Miután dédapám összeveszett a földesúrral, akinél dolgoztak, szedték a sátorfájukat, és jobb szolgálat reményében pár faluval odébb, Gecsébe költöztek. Megtehették, hisz semmijük sem volt, így veszíteni valójuk sem. Akkor még a határ sem szelte szét Magyarországot, és, ha tudatában lettek volna, hogy Gecsében csehek lesznek, majd szovjetek, bizonyára másfelé veszik az irányt. De ez egy másik történet.

Mama életmeséje itt kezdődött, Kárpátalján. A legkorábbi és legszomorúbb történet, amire visszaemlékezett gyermekkorából, már itt játszódott.

Az asszonyok akkoriban még nem kórházban hozták világra a gyermeküket, hanem otthon, vagy épp a mezőn. Nem tudták, mi az oxitocin vagy az epidurális, de jobb esetben segítségükre volt egy sokat látott bába. Dédnagymama is a parányi gecsei cselédszálláson hozta világra minden gyermekét. A kisfiút is, akinek nevet sem adtak még...

Néhány napos lehetett, amikor Ferenc dédapa a következő kéréssel fordult a feleségéhez:

– Beszéltem a pappal.

– A keresztelésről?

– Arrul is, de az csak két hét múlva jöhet szóba. Hanem azt mondta, a Gizi jányunk vasárnap bérmálkozik.

– Hadd bérmálkozzon, járt a hittanra, és lassan betöti a hatodik évit.

– Hanem azt mondja a pap, hogy az a szokás, hogy fehér ruhába kell bérmálkozni. Megfogják a gyertyát, és olyan szépek a pulyák egyformába, mint az Isten angyalai.

– Oszt ugyan honnen kerítsek én Gizinek fehér ruhát? A Gecse úr jánya az lehet fehér csipkébe, de Gizi csak szóga jánya. Ű meg zsákvászonba megy, meg biztos a többi cseléd kölyke is.

– Jajj, te asszony. Hát ne legyél mán ilyen bolond! Tudod, hogy várja az a jány a bérmálást. Ne legyen mán a Danó Feri jánya az utósó, még ha csak cseléd, akkor se!

– Hát... Nem sajnálom én a Gizitül, de ha egyszer nincs.

A vita látszólag abba is maradt. Dédnagyanyám az ölébe vette a kicsit, és szoptatni kezdte. Kellett vagy fél óra, hogy a kis Gizi összeszedje a bátorságát, és beleszóljon a nagyok dolgába.

– Édesanyám... A Jancsi Sándor jánya is vasárnap fog bérmálkozni.

– Na oszt?

– Hát űk is cselédek. Oszt azt mondja a Jolánka, hogy neki má van fehér ruhája. Az anyja varrta a firhangbul.

– A firhangbul?

– Abbul. A mienk is fehér...

– Oszt az is tegnapelőtt szűlt pulyát? Alig bírok, te jány, még a jószágot is négykézláb etettem kínomba, te meg ilyen bolondságot tanálsz ki? Oszt az ablakra meg mi a mennykűt akasztunk? Azt az ócska firhangot, meg két pokrócot hoztunk csak Darócrul, most még azt is vágdossam fel?

Egy jó ideig megint csend lett a szobában, de Ferenc dédapám, mikor látta, hogy az asszony megnyugodott, még egyszer előhozakodott a témával:

– Hallod, te asszony? Ócska mán az a firhang. A ténsasszony meg minden ünnepre újat varrat. Elkunyerálok én tülle azt, ami most van a konyhájokba, ha leszedi. Addig meg legalább világos lesz a házba. Ez a firhang olyan sűrű, még nappal is setét van. Elég nekünk éccaka a setét.

Dédmama nem válaszolt. Talán túl kimerült volt a vitához, de lehet, hogy épp fontolóra vette a férje javaslatát. Végül is, a ténsasszony konyhájában hófehér, vert csipkefüggöny díszleg, tulipános szegéllyel, és való igaz, hogy minden ünnepre újat varrat. De a régít úgyse adja oda, fősvényebb annál...

Dédapám is ennyibe hagyta a dolgot. Gizi se mert már többet szólni, inkább álomba sírta magát. Ahogy másnap és harmadnap is, minden este.

Szombat délután az édesanyja már azt hitte, hogy beteg. Amúgy is soványka volt, de a gondolat, hogy szégyenszemre csak ő visel majd zsák-vászon ruhát, míg a többi bérmálkozó hófehérben pompázik a templomban, még a falatot se engedte lemenni a torkán.

– Talán jobb is lenne, ha megbetegednék, akkor nem kellene bérmálkozni... – pityeregte.

– Ilyen csússágot, te jány! – pattant fel anyja a hokedliről, és ugyanazzal a lendülettel az ablakhoz rohant. Dühösen lerángatta a függönyt a pálcáról, és elkezdte az akkor már bömbölő Gizikéhez méregetni.

– Ne bömbölj mán! Látod, hogy csinálom! Meg ne betegedj mán!

Gizi olyan örömet érzett, amit talán soha azelőtt. Az anyja meg csak szabott, fircelt, de bármennyire szaporán járt is a keze, még a munka harmadával sem végzett, mikor rájuk esteledett.

A cselédszálláson akkoriban nemhogy villanyáram nem volt, de még az olajlámpa is csak az urak privilégiumának számított.

A kicsi meg torkaszakadtából ordított, hiába rázta az apja a karján.

– Gyere mán, szoptasd meg a fiút! – dűnnyögte mérgében dédapám.
 – Majd szopik, ha lesz ruha! Most mán nem hagyom félbe!
 – Hallod, te asszony, muszáj lesz félbe hagyni, mer setét van. Reggel megvarrod, etesd meg a fiút.

– Reggel nyóckor má mise. Ha napköttével kölök se csinálom meg, mer ötkor mán fejni kell. Vót valahon gyertya, keresd meg inkább, míg látni valamit, oszt annál megvarrom.

A gyertya gyorsan előkerült, és így már annak a pislángoló fénye felett folytatódott a munka.

– Jó asszony maga, édesanyám, nagyon szeretem magát! – lelkesedett Gizi, s közben epekedve leste anyja minden öltését.

– Akkor hónap mán csak fogsz enni?

– Fogok!

– Na, ne hajulj csak bele a gyertyába, mert elkapja a hajadot! Még azt a kis fényt is eltakarja a fejed... Eridj aludni!

Gizi most nem mert feleselni, lefeküdt a szalmazsákra, még a szemét is behunyta, de az izgalomtól sehogy sem jött álom a szemére. Sokáig hallgatta még, hogyan szisszent fel az anyja, mikor a félhomályban megszúrta az ujját a tű. Aztán egyszer csak elfújta a gyertyát, majd halkan – mert a kicsi már aludt – odasúgta az urának:

– Na, kész. Csak meglesz mán az öröme Gizinek. Jónak kell lenni, hozzámértem kétszer is.

Gizi legszívesebben felugrott volna a szalmazsákról, hogy azonnal felp próbálja a csodás új ruhát. De nem merte. Egyrészt, mert félt, ha felkelti a kicsit, elagyabugyálja az anyja. Meg aztán amúgy se látna semmit a sötétben, tükör is csak a ténsasszony konyhájában van. Van az a gazda többi szobájában is, de oda őt sosem engednék be...

Sokáig forgolódott, de sehogy sem jött álom a szemére.

Amikor végre elaludt, úgy elnyomta az álom, hogy a parányi cseléd-szobában hiába ordított és jajveszékelt apja s anyja egyaránt, nem ébredt fel rá hajnalban.

Lehetett már vagy fél nyolc is, amikor kinyitotta a szemét. Rózszi nénye jött kelteni.

– Gizi! Te még alszol? Mindjárt beharangoznak! Eridj a templomba fele!

A kislány sietve felpattant, magára húzta a ruhát, ami úgy illett rá, mintha ráöntötték volna.

– Ugyi, milyen szép, Rózsika nénye?

– Hagyjál már, te jány, van elég bajunk most. A rosseb vigye el...

Gizi meg sem hallotta nagynénje zsörtölődését, szédülésig csak forgott körbe-körbe mesésnek hitt függönyruhájában. Közben elképzelte, hogy ő a ténsasszony, sőt, maga a királynő...

– Na, elég legyen! – kiáltott rá most már erélyesebben Rózsi. Szedd a lábad a templomba, mert lekésed az első bérmlást!

Azt, hogy a kicsi nincs az ütött-kopott nádbölcsőben, észre sem vette. Csak a szüleit és nagyobb testvéreit hiányolta, hiszen apja azt ígérte, együtt mennek a bérmlásra.

– És édesapámék nem jönnek?

– Nem tudom. Ha érkeznek, biztos utánad mennek. Eridj, mert elkésel. Gyorsan megfésüllek.

A kis falu templomának tornyában már kongatták a harangot, mire odaért. A férfiak már fent ültek a karban, az asszonyok a lócákon, ki-ki a maga megszokott helyén. A bérmlalkozó gyerekek már szépen felsorakoztak, nagy fehér gyertyákat tartva maguk előtt. Óvatos léptekkel beállt közéjük, a harangozó pedig, aki afféle mindenés volt a templomban, az ő kezébe is gyertyát adott. Mogorva embernek ismerték, sokszor csípett a gyerekek fülébe a misén, ha meghallotta, hogy sutyorognak. Gizi tartott tőle, hogy leteremti a késésért, de helyett szelíden végigsimította a fejét:

– Szegény gyermek... Azt hittem, nem is jössz.

Szemeivel egész mise alatt a padokat pásztázta, de a családból senkit sem látott. Magában szidta is a ténsurat, mert arra gondolt, hogy bizonyára kitalált valami sürgős munkát a szüleinek, és ezért nem jöttek.

– Pedig vasárnap van... Pedig előre szóltak a bérmlásról...

A pap megszentelte az áldozatot, majd szétosztotta a híveknek.

– Milyen finom ez az ostya, kár, hogy csak ilyen keveset adnak belőle! Nem baj, most már minden vasárnap részese leszek belőle. Isten teste...

Amikor befordult a Gecse-birtok felé, már messziről látta, hogy a cselédporta előtt fekete ruhás alakok gyülekeznek. Közelebb érve egyikükben felismerte Rózsit. Lélekszakadva rohant a házig.

– Édesapám! Mi van itt?

– Jajj, jányom, meghótt éccaka a fiú.

– Nem meghótt, te ölted meg! – rohant ki édesanyja a cselédszobából, ahol már felravatalozták.

– Édesanyám, én hozzá sem nyúltam! – védekezett Gizi, de hiába, anyja beleragadt a hajába, és ütötte-verte teljes erejéből. Ha az odaverődött rokonság nem szabadítja ki a kezei közül, talán meg is ölte volna.

– Te vagy a hibás! Azt mondta az orvas, a gyertya füstjétől halt meg! Neked kellett a gyertya, neked kellett a ruha, te átkozott!

– Megbolondultál! Nem a pulya tehet ulla! Az orvas azt mondta, attul is lehetett, de nem biztos! Hány pulya hótt mán meg gyertya nélkül is? Bőcsőhalál. A jó Isten adta, elvette... – nyugtatta a férje.

„Beletelt néhány hónapba, amíg megnyugodott, leglább annyira, hogy megállhassak előtte. De élete végéig engem hibáztatott, és attól fogva soha többé nem szeretett. Pedig tizenkét gyermeket szült, és csak hatan éltük meg a felnőttkort...” – mesélte mama, majd’ egy évszázad múlva is még mindig zaklatottan, mentegetőzve, büntudattal...

Hiányoznak a meséi. A viccei, a nótái. Az utánozhatalan fánkok. Még az a sajátos kézmozdulat is, amivel elkészönt minden délben, amikor az ebédet vittem neki.

Már fekvőbeteg volt, mikor egy látogatásom alkalmával csak feküdt, csukott szemmel, kezeit a mellén összekulcsolva. Hiába szölongattam egyre hangosabban és elkeseredettebben, nem mozdult. Már épp megragadtam a csuklóját, hogy ellenőrizzem, van-e pulzusa, mikor hirtelen tágra nyitotta a szemeit, és hahotázva megszólalt:

– Ugye mán azt hitted, megmureltem?! Jól megtréfáltalak!

Ilyen volt az én nagymamám. A sok keserűség és tragédia ellenére is akart és tudott nevetni. De amikor valóban itthagyt minket, iszonyú fájdalmat éreztem. Hiába mondták, hogy így is szép kort élt, kilencvenkét évtől ki kívánhat többet? Meg, hogy jobb így neki, mert már csak szenvedett, felnőtt létemre sem tudtak meggyőzni az észérvekkel.

Egy neves pszichológus fázisokra osztotta a gyász feldolgozásának folyamatát: tagadás, harag, önámítás, depresszió és elfogadás. Akkoriban nem hittem, hogy el lehet érn az utolsó fázist, de ma már másként gondolom. Évek múltán már mosolygok, ha a gyöngyvirág vagy jázmin illata lengi be a kertet, mert eszembe jut, hogy ezek voltak a kedvencei. Nevetve tud a család nosztalgizni a régi tréfáin, az általa gyakran emlegetett idejétmúlt szófordulatokon.

Napra pontosan három évvel Gizi mama halála után született meg az én egyetlen kislányom. Csupán egy a háromszázhatvanöthöz volt rá az esély, hogy ugyanazon a napon jöjjön világra, amikor ő eltávozott. Egy hindu vagy buddhista talán lélekvandorlást sejtene e mögött. Én katolikusként hiszem, hogy a vidámságot kedvelő léleknek nem tetszett, hogy minden augusztus 17-én sírnak a szerettei. Jobb szerette volna, ha a könnyek helyett inkább mosolygunk, a gyász helyett inkább ünneplünk: a halál helyett az életet...

BOSZORKÁNYTANONC

– Hiába is pörölsz, ide kell hívni! Vagy azt akarod, hogy itt égjén el a szemünk előtt? És ha a többi is elkapja? A fene tudja, miféle nyehézség ez? Az is lehet, hogy a fekete halál, akkor aztán a föld alá kerül az egész Szeged...

– Úgyse jönne... Már így is perbe fogták Makón, a Béla fiához sem ment, hiába hívták. Ha mög a fekete nyehézség járja, úgyse marad mög, ahogy mi se, azon még Kőkényné se segít. Nekem el ne indulj ahhoz a vén átkozotthoz rimázkodni, úgyis csak hazakergetne, utána mög a szájára venné a nép, hogy merre kutorogsz! Csúfságot csinálsz az egész családból!

Szüleim szavait egyre halkabban hallottam, már nem is láttam sem őket, sem az ágyam körül rohangáló testvéreimet, csak mint valamilyen elmosódott árnyakat. Egyszerre égtem a tüztől és remegtem. Mintha az egész testemet éles késekkel hasogatnák... Szólni akartam, hogy ide ne hozzanak már senkit, mert Isten bizony érzem, hogy én a reggelt már úgysem élem meg... De nem ment. A torkom is szaggatta valami, a levegővétel is fájt...

Édesapám nem hallgatott anyám kérésére, sem szitkozódására. Hátára vette a gubáját, és elment. Édesanyám kicserélte alattam a lepedőt, nyers krumplit kötözött a talpamra, remélvén, az leveri a lázat. Szentelt vizet is akart itatni velem, két kisebb öcsém segítségével felültetett, de hiába töltötte a számba, nem tudtam lenyelni, kifolyt két oldalt az utolsó cseppig. Inteni akartam a fejemmel, hogy ne öntse belém, mert megfulladok, de már erre is képtelen voltam. Forgott velem a világ. Hogy ezután mi történt, arra már nem emlékszem, bizonyára nem voltam magamnál. Csak az rémlik, hogy apám visszajött, és megint veszekedtek. A javasasszony, apám hiába kérlete, nem volt hajlandó a házunkba jönni. Egy borjút is ajánlott neki, így végül rábeszélte, hogy megnézzen, de csak azzal a kikötéssel, ha engem visznek őhozzá. Anyám ezt ellenezte, de nem tehetett ellene semmit, mert édesapám körbetekert egy vastag vászonpokróccal, és föltett a szekérre. Kőkényné, vagy ahogyan sokan hívták, Boszorkány Annus, intett neki, hova fektessen, majd szólt, hogy ha megélem a reggelt, üzen. Ezzel rá is csapta apám orrára a tömör deszkaajtót, és hozzám bicegett.

Mindenemet megtapogatta, egészen közlelől megvizsgált, majd egy edényben vizet tartott a fejem felé, és forró viaszt csorgatott bele.

– Rontás – jelentette ki csöppett sem meglepett hangon. A lábamhoz ült, és mormolni kezdett valamilyen imát. Nem emlékszem a szövegére, mert

nemsokára elaludtam vagy elájultam, csak az rémlik, hogy nagyon sokszor elismételte, és a Szűzanyához fohászkodott benne.

Mikor magamhoz tértem, már édesapám állt mellettem. Elhozta a borjút.

– A Jóisten áldja meg, Annus néném! Ne is alkalmatlankodjunk már tovább, mondja meg, mit kell neki adni és hányszor, mit és hogy csináljunk vele, és én akkor hazaviszem, az anyja majd csinálja...

– Pista. Tudja maga, mi a rosseb az a pestis, és mennyire ragadós?

– Hát az? Akkor már mi is betegek leszünk?

– Egy éjszakából az nem derül ki, fiam. De gyanús nekem ez a leány. A fekete nyehézség akkor fertőz legjobban, amikor már múlik ölfele... Én már voltam benne, még menyecske koromban, nekem nem árt, de ha most hazaviszi, maguknak fog. Mög aztán nem annyiból áll a gyógyítása sem, hogy azt otthon az asszony csinálni tudná. Hagyja itt, mert nagyon gyenge, nem marad mög...

– Jól van, maga tudja. Akkor mikor jöjjenek érte?

– Hát... vagy három hónap biztos köll...

– Három hónap?

– Annyi.

Apám arcán láttam a kételyt. De mit tehetett? És, ha tényleg pestis? Kőkényné Nagy Annával amúgy sem jó ujjat húzni, a makóiak a megmondói. Nem is szólt semmit, csak csalódottan bólintott, és hazament.

Az első hetekben csak feküdtem. Ugyan napról-napra kevésbé fájt a testem, de ételt jóformán nem láttam. Éhes sem voltam, Annus néne sem igen kínálgatott vele. Főzetekkel, mindenféle rossz ízű teával annál inkább. De ittam, nem mertem ellent mondani neki. Emellett minden nap többször imádkozott, egy fekete kenőccsel tetőtől talpig bekenegedett, de a viaszöntés és a tojásgörgetés is minden nap megtörtént.

Egy hét után felültetett, pár nap múlva lábra is akart állítani, de a fekvéstől annyira ellustult a testem, hogy összecsuclottam. Nem számoltam a napokat, de hetek teltek el így. Hozzám szinte alig szólt, pedig a nap nagyobb részét velem töltötte.

Vasárnap mindig misére ment, de hétköznapiakon csak addig hagyott egyedül, míg a jószágot rendezte, vagy kiment a Tiszára gyökereket szedni. Fű nem volt még, csak most sarjadt, vagyis sarjadt volna, de csak nem akart megjönni a tavaszi eső. Szerencsére Kőkényné jó előre bespájkolt ezekből. A nyárikonyha üszkös fala csak úgy roskadozott a madzagra fűzött, szárított növényektől. Ezekből tépett egy-egy levelet vagy virágot ahhoz az italhoz is,

amivel engem gyógyított. Tett még bele gyökereket is, meg valami porból, amit nagyon gondosan rejtegetett a spájzban. Először azt hittem, az is valamilyen növényi örlemény vagy só, de mikor már lábra álltam, kihasználtam az alkalmat, és amikor elment a misére, kikutattam, hogy az valójában szentelt ostya volt. Abból csípett le mindig egy parányi darabkát, két ujjá közt elmorzsolta, és a teába szórta. Szentelt ostyához csak úgy juthat valaki, ha nem nyeli le az áldozatot, hanem a szájában viszi ki a templomból. Ez pedig hatalmas vétek, tudtam. Eddig meg voltam győződve affelől, hogy Kőkényné csak egy ártatlan öreg bábaaszony, aki füvekkel és imával gyógyít, de most kezdtem elhinni, hogy igazak a pletykák, amik Makóról erednek: valóban boszorkány...

Sokat nem gondolkodhattam rajta, mert valaki megütögette a hátam. Ő volt az, meg sem hallottam, amikor hazaért. A félelemtől mukkani sem tudtam, de olvasott a gondolataimban.

– Igen, az vagyok. Boszorkány.

– Én ilyet nem mondtam.

– Nem is köll mondani, tudom én, mit gondolnak rólam. De jól is van ez így. Ha nem ezt hinnék, már éhen pusztultam volna, így meg mindig akad egy bolond, aki borjút vagy terményt hoz, mint apád...

– De hát az nem bolondság, mert tényleg jobban vagyok.

– Az jó, mert nekem mög már nagyon fáj a lábam, nem bírok már füvekért hajlongálni, és már harmadik vasárnap kikerget a pap a gyóntatószékből. Az ostyát is te hozod ezentúl.

Nem mertem ellentmondani, de abban a pillanatban azt kívántam, inkább pusztultam volna el akkor este, minthogy ez a vénasszony belőlem is boszorkányt csináljon.

Ne félj, na... Hát a Szűz Máriához mondanék én imát, ha az ördöggel hálnék? Vagy kellene a szentelt víz, meg az ostya?! Ezeket a jó Isten azért adta, hogy gyógyítsa az embert, csak aki nem ért hozzá, az irigy, és azért beszél a bolondját. Nem voltál te pestises, csak megrontottak. Még hozzá nagyon erősen. Más ebbe elpusztult volna, de te nem, téged azért küldött az Úr ide, hogy kitanítsalak...

– Mire?

– Mindenre. Az imádságokra, a főzetekre, arra, amit én tudok a nagyanyámtól.

– Ne tessék haragudni. Az édösapám ezt nem fogja hagyni.

– Nem kell neki mindent tudni. Mög aztán, imádkozni a templomba is szoktak, teát főzni meg otthon is. Nem kell ide semmi ördögösség, se varázslat.

Kicsit megnyugodtam, végül is, sosem láttam semmi olyat csinálni, amit korábban hallottam az utcabeliektől. A szomszéd Teri néni esküdözött, hogy látta őt repülni, és, hogy a kenőcseit halott csecsemők zsírából főzi. Sokan mondják, hogy Makón vízpróbának vetették alá, de olyan könnyű, hogy feldobta a víz, mert az ördögnek adta a lelkét, vele is hált. Ha nem ad tejet egy tehen, mindig azt mondják, a Kőkényné apasztotta el, oly módon, hogy fölfogta a gazda kaszálójáról a harmatot egy lepedővel, pogácsát süttött belőle, és a saját jószágával etette meg, mégis mindig őt hívják, hogy gyógyítsa meg a teheneket...

Ahogy telt az idő, egyre jobban voltam, és egyre többet tanultam a mesterségéből. A Tisza-partra is kijáram vele gyógyfüvekért, s bár kora tavasztól egyszer sem esett az eső, ő ismerte azokat a helyeket, ahol így is megteremnek. Lassan letelt a három hónap, és én erősebb voltam, mint azelőtt. Haza ugyan nem engedett, de sokszor eljött édesapám, hogy megnézzze, hogy vagyok. Hiányoztak a testvéreim és az anyám, de én egyre erősebben kívántam, hogy minden tudását megszerezzenem.

Szülésekhez is gyakran hívták, de oda engem sohasem vitt magával. Pedig nagyon kíváncsi voltam.

Egy éjjel aztán ismerős hangra ébredtem: apám öccse dörömbölt az ajtón.

– Annus néne! Megindult a szülés!

Kőkényné a maga lassú és megfontolt tempójában kezdett öltözni.

– Még nincs is itt az ideje.

– Azért siessen! Valami baj van az asszonnyal! Ordít, mint akit ölnek, azt mondja, ilyen fájdalmat egyik szülésnél sem érzett.

– Mind azt mondja – legyintett Kőkényné –, mert ölfelejtik már, hogy az előző is így fájt. Ha nem felejtőnék el, nem szülnének többet...

– Mehetek én is? – kérdeztem felbátorodva, mégiscsak az én nagynénémről van szó.

– Nem köll a neked még.

– De segítenék! Maga akart tanítani...

– Akkor öltözz, csak nehogy rosszul lögyél. Nem szép dolog ez, előre szólok.

Bólintottam, jelezvén, hogy tudomásul vettem, amit mondott, és gyorsan felvettem a kimenő ruhám, a vállamra terítettem a nagy, vastag kendőmet, és már rohantam is a szekérhez.

Már az udvarban hallottuk az éktelen nagy ordítást. Belépve ott feküdt a vajúdo asszony, mellette Kerela, és a fia, Ferkó. Amint Kőkényné meglátta Kerelát, rögvest kifordult az ajtóból, és nekem is intett, hogy kövessem.

– Hová mennek?! Innen aztán egy tapodtat sem! – üvöltött rá nagybátyám.

– Állj az utamból, vagy mögátkozlak! Úgy látom, hívtatok már más bábát, rám itt semmi szükség! – meresztette rá nagy barna szemeit Annus néne.

– Ugyan – suttogta a bácsikám (mert azért Kerela nyelvétől is tartott) – nem értenek ezek fiastól se semmihez, amúgy is magát akartuk hívni, a jó Isten a tanúm, csak Pista bátyám mondta, hogy a leányát ápolja, nem akartuk megzavarni. De hát muszáj, ezek csak bámulnak itt, nem csinálnak sömmit...

Kerelának jó füle lehetett, mert a suttogás ellenére is meghallotta a szavakat. Most meg ő pattant föl sértődötten.

– Gyere, Ferenc, itt nincs már mit csinálni. Möghótt már az a pulya... Nyomorultak meg csúfot tesznek két vénasszonnyal...

Láttam Kőkénynén, hogy nem szívesen avatkozna a dologba, ezért kérlelni kezdtem:

– Kérem, néne, hát az a szerencsétlen pulya az anyja hasában nem tehet erről... A végén még valóban meghal!

Annus néni levette a kendőt a válláról, intett, hogy adjam a kezébe a gyertyát, és az asszony lába közé világított. Egy hirtelen mozdulattal benyúlt a lába közé, és az urához fordult.

– Igaza van Kerelának. Ez már hetek óta möghótt, bomlik ölefele, de alighanem az asszony is már.

– Szedje ki belőle! Az Úristen szerelmére kérem, legalább az asszony hátha mögmarad, hát három másikat is föl köll nevölni!

– Eredj ki a szekérhez! – parancsolt rám. Én nem mertem ellenkezni, de néhány perc várakozás után nem bírtam tovább, és visszamentem az ablak alá leskelődni.

A gyertya halvány fényénél alig láttam valamit a bent zajló szörnyű jelenetből, de az is épp elegendő volt, hogy hónapokig erről álmodjak. Kőkényné valami éles kampóval darabokban szedte ki a halott gyermeket. Alig végzett, az asszony sikítása is abbamaradt.

– Mondtam, hogy ő sem marad mög. – fordult a nagybátyámhoz. Hamarabb kellett volna szólni, hogy nem rugdos, akkor tán... Hazasétalunk a leánnyal, nyár van már, meg nem fagyunk.

Hazaúton nem szóltunk egymáshoz, de éreztem, hogy megviselte a bábát a dolog.

Másnap még alig virradt, apám jött.

– Viszem a leányt!

– Nincs még kikúrálva, még köll pár hét.

– Kikúrálva? Úgy akarja kikúrálni, mint az öcsém asszonyát, meg azt a nyomorult gyereket?! – üvöltött apám.

– Hálátlan kutya vagy! – vágott vissza Kőkényné. – De vigyed... Ezt kapja az ember köszönetképpen. Ha nem én, már a te lányod is föld alatt lenne!

– Boszorkányt akart belőle is csinálni? Aligha! Följelentem, és máglyára kerül, ahová való!

Hazaúton megfordult a fejemben, hogy most talán megátkozza az egész családunkat. Azzal nyugtattam meg magam, hogy a három hónap alatt csak néhányszor jött ki a száján, hogy „a nyehésség fogja meg!”, s azt is leginkább a jószágnak szánta, ha nem arra ment, amerre terelni akarta. Másrészt éreztem, hogy szeret. Habár kedves szót sosem kaptam tőle, nem tűrt volna meg maga mellett, nem tanított volna, ha nem így lenne.

Apám viszont nem tréfált. Első útja a szegedi tanácsra vezetett. Megvádolta Kőkénynét a sógornője és annak csecsemője meggyilkolásával, s rögtön mellé állt harminckét másik tanú, mindenféle egyéb váddal.

A tanács tagjai a pozsonyi országgyűlésen tartózkodó Podhradszky György főbírától kértek tanácsot, aki elrendelte az ügyek mielőbbi kivizsgálását. Kőkénynén kívül még tizenhét embert állítottak törvényszék elé. Köztük volt Kerela is, aki a tömlőben halt meg, sőt, még a fia is. Engem is behívtak tanúnak, mert néhányan látták, hogy együtt mentünk a gyógyfűvekért. Még a testemet is átvizsgálták, nincs-e rajtam valami boszorkány jegy, de végül arra hivatkozva, hogy az én apám jelentette fel Kőkénynét, elengedtek.

Az ítéletet 1728. június 26-án hozta meg a városi törvényszék. A fő vádlott végül ugyan Rózsa Dániel lett, de Kőkényné sem került el a büntetést. Július 23-án tizenegy társával máglyán égették el a szegedi Boszorkányszigeten...

Sokáig beszéltek róla a városban. Én még akkor is félttem használni a tudást, amikor királyi rendelet jött arról, hogy tiltják a boszorkánypereket. Tizenöt év béke kellett, hogy kimenjek gyógyfűvet szedni, és segítsék másoknak azzal a tudással, amit Kőkényné örökül hagyott rám.

BÍRÓ JÓZSEF

VIRRASZTÁSOK IDEJÉN

(- emlékezés Karátson Gáborra -)

⋮
kollaboránshadak ellenében józanésszel
őszinte hittel megvesztegethetetlennek
⋮
maradnia emberpróbáló természetesen
áldozathozatallal mellőztetés szitkok
⋮
tán to rít ha tat lan
zász ló vi vő

(- emlékezés Vathy Zsuzsára -)

⋮
aprócska törékeny gondterhelt
ugyanazon étteremben megint
⋮
asztalon ásványvíz emlékezünk
öntözetlen virágai szomjaznak
⋮
vacs ka ma ti
vi gasz tal ha tat lan

(- emlékezés Lázár Ervinre -)

⋮
késődélutáni iszogatások anekdotázások
míves barátságbecsű bronzövcsat
⋮
időtlenne nemesült játékszabályok
múltvilágunkból csupáncsak felidézhetők
⋮
műtét es tén
min den ó ra

(- emlékezés Samu Gézára -)

:

angyalföldi műteremkoszban Buktánál
onnan kezdve folytathatatlan

:

mármint ugyanolyan hangulattal
eszeveszett whiskeyzés belefurulyálós

:

há zi bu li
reg gel ig

(- emlékezés Csiki Lászlóra -)

:

kistájszólással nyugodtcsendesen magyaráz
nyíltszívű segítőkész barát

:

örömömre összehoz Farkassal
kerthelységben görnyedünk poharazás

:

kör münk
ni ko tin szín'

(- emlékezés Balkay Gézára -)

:

olyan dolgokat mondanak
kutyául megbánhatják holnaputánra

:

átsétálnunk éjszakai erdőn
kivételesen nincs hozzáfűznivalód

:

bó lé san
jó za nul

(- emlékezés Osztoján Bélára -)

:

templomajtófélfá előtt ejtőzvén
fájdalmas hegedűkísérettel csillagsíratókat

:
 mivelhogy nincs feketecitera
 amellyel kitettségét szeretetvédelemben
 :
 a nya öl me le gű
 kö rül ö le lés sel

(- emlékezés Vujicsics Tihamérra -)

:
 vétlenül mert semmibe
 akkor természetesen kimagyarázható
 :
 zökkenőmentes nem lehet
 ámbár teljességében felvázolhatatlan
 :
 éj je len te
 le ga lább is

(- emlékezés Tandori Dezsőre -)

:
 amikor elküldte szövegrajzait
 amikor felhívtam telefonon
 :
 amikor kedvesen megemlítette
 amikor meghívott látogatóba
 :
 a mi kor
 ak kor

GERZSENYI GABRIELLA

NÉZŐPONT

Bálint levette világoskék sapkáját, és beletúrt a hajába. Kamaszkorában az ilyen sapkát baseballsapkának hívták a haverokkal, a szülei sildes sapkának, a nagyapja viszont simléderesnek. Ő a sajátjára leginkább a lebernyeges kifejezést szerette, tekintve, hogy a sapkának hátul egy tépőzárral rögzíthető kendője is volt, ami a nyakát és füleit volt hivatott a leégéstől védeni. Fáradtan érezte magát, holott még délelőtt tizenegy sem volt. Átlangyosodott a fal, de még jólesett nekidőlni. Délutánra harmincnyolc fokot jósoltak. Utálta a hőséget, amikor minden porcikáján csorgott az izzadság, csiklandozta a hátát, a nyakát, borotvált arca viszketett a sós létől, percek alatt átbüdösödött a hónalja, úgy érezte, ő maga is elolvad, szétfolyik, s csak egy bűdös, sós patak marad belőle. Végül ezen az izzadós természetén bukott meg a trópusi sziget ötlete is, amit évekig dédelgetett magában. Nóra szinte örömmel dörgölte az orra alá, mennyire nem bírja a kánikulát, csipkelődött vele, hogy úgy izzad öt perc kerti munka után, mint egy maratoni futó a negyvenkétezer-egyszázkilencvenedik méternél. Nóra szeretett a megszokottól eltérő hasonlatokat kitalálni, a világért sem érte volna be annyival, hogy úgy izzad, mint a ló.

Fél szemmel követte, ahogy megérkezik és begördül a napelemesek furgonja az udvarra. Vagy a teleknek az a része már a kert? Egyáltalán, hol válik el a kettő? Az apjánál odahaza mindenki számára világos volt, hogy az udvar addig tart, ameddig a lebetonozott placc és az abból kiinduló – ugyancsak betonozott – járda ér, a kert pedig ott kezdődik, ahol a gyümölcsfák és bokrok nőttek. Az utcáról érkező az udvaron találta magát, hiába volt ott szőlőlugas, ami árnyékot adott az alatta parkoló autóknek és a pincét is hűsen tartotta. Nem szőlőskertben érezte magát ott az ember, de sokkal inkább udvaron.

Nem is bánta, hogy odaparkolt a furgon a sóderhalom mellé, ami főleg sötétben olyannak tűnt a kert közepén, mint egy óriásgyerekek által otthelyezett homokvár. Így legalább jobbról is lezárta az utat, és nem fogja boldog-boldogtalan megfordulásra használni a kocsibeállójukat. Balról már eleve ott állt a villanyszerelők kocsija, a másik beállót pedig elfoglalta az asztalosok járműve. Sokan jöttek ma, nagyüzem volt, s szerencsére haladtak a dolgok. Nóra háborgott, miért nyúlik a beköltözési idő, mint a megoldasztott sajt, meddig kell még a munkásokat kerülgetni? Pedig Bálint szerint

a felesége titokban nem bánta a nyüzsgést, mindenkihez volt egy kedves szava, csivitelt, kávéval kínálhatta az embereket. Nem vette észre, hogy éppenséggel akadályozza őket a munkavégzésben. Bálint nehezen viselte a szószátyárságot, és ha tehetette, ilyenkor kerekelt oldott.

A szó szoros értelmében is kerekelt kellett még aznap oldania, mert telefonáltak a kertészetből, hogy a nyolc aranyvessző és a legelsőként megrendelt lágy szárúak megérkeztek. Bálint feleslegesnek érezte, hogy erre teherfuvart béreljen, a családi egyterű csomagtartójában is vígan el lehet őket hozni. Nóra nem rokonszenvezett az ötlettel. Utána úgy fog majd kinézni az autó, mintha földmunkagéppel sétálgattak volna benne. Ám Bálint inkább azon bosszankodott, hogy a fuvar miatt nem ihatott egy hideg fröccsöt. Bár nem valószínű, hogy éppen a két falu között állítják meg a rendőrök, nem akart kockáztatni. Elnézett az út felé, gyér volt a forgalom. Persze, a normális emberek ilyenkor nyaralnak, vízparton hűsölnek, vitorláznak, s nem egy építkezés kellős közepén izzadnak, és nyelik a járművek porát. Szinte vibrált a levegő a kukoricatábla fölött. Hamarosan oda is megérkeznek a munkagépek, akkor lesz ám igazi hangzavar.

A felesége hangját hallotta a háta mögül, az egyik villanyszerelővel értekezett a falikarok házhozszállításáról. A magas, cingár fiatalemberrel szemben Nórának majdhogynem lábujjhegyre kellett állnia. Pedig magas-sarkút viselt, ha esett, ha fűjt, még a strandpapucs is legalább hat centis sarkakban végződött. Bámulatos ügyességgel tipegett most is a hepehupás udvaron, egyensúlyozott a házba vezető, lépcsőt helyettesítő fapallón, lépte át kecsesen a pergola körül szanaszét hagyott zsaluköveket. Gyorsan, de érthetően beszélt, arra is volt gondolja, hogy napszemüvegét a fejére tolja, és partnere szemébe nézzen. Mindig figyelt az ilyen apró részletekre is. Állította, hogy ezek sokszor a legfontosabb dolgok az életben. Ha a férje napszemüveggel a szemén szólt hozzá, odalépett, tökéletesen összehangolt mozdulattal felnyújtotta két kezét, megfogta a napszemüveg két szárát, és levette Bálinttól, merthogy nem egy szemmütéten átesett vakondokkal kíván társalogni.

Nóra részletes eligazítást adott a villanyszerelőnek az előszobai lámpacseréről, az újonnan megrendelt lámpatestek érkezésnek idejéről. A ledszalagokhoz érve odaintette az asztalos brigád egyik tagját is, mivel ez a pont közös halmazt képezett a két szakterület között, és megegyezésre kellett jutni, ki melyik munkafázist végzi el. A zömök asztalos fiú egyik kezében energiával, másikban cigaretta volt. Bálint tudta előre, hogy a kiürült

pléhdobozt, csakúgy, mint a csikket, hanyag mozdulattal el fogja dobni a földre. Felfoghatatlan, hogy a munkásokba semmi rendszeretet nem szorult. Legalább a főnök lenne igényesebb, és követelné meg a minimális rendet a csapattól. Ám eszébe jutott, mit mondott a főnök a legelső találkozásuk alkalmával: örülhetnek, ha egyáltalán hajlandó még valaki dolgozni. Ilyen jellegű elhanyagolható kifogásokkal igyekeztek hát nem élni, és hasonló megfontolásból a határidők kitolódását sem hánytorgatták.

Bálint ráérősen odébb pöckölt a térdéről egy legyet. Elkapnia sajnos nem sikerült, kétszeri próbálkozás után a szemtelenje még mindig életben volt, és visszaröppent a nap melegétől felhevült testre. Pedig gyerekként mestere volt a legyek pusztá kézzel való elfogásának. Az utcában nyaraló fiúkat is ő tanította meg, sőt, a tulajdon bátyját is, aki egyébként büszke volt rá, hogy mindig mindent előbb tudott az öccsénél, aztán, ha a kedve úgy tartotta, leereszkedett odáig, hogy a kis pupáknak is megtanítsa ezt-azt. Mostantól majd remélhetőleg gyakrabban fog eljutni a telekre, azt se bánja, ha egymaga kell utazzon. Nóra egyetemista korukban még valamelyest kalandnak fogta fel, hogy egy lakókocsiban kell napokra berendezkedniük. Tetszett neki is a nomád élet. Tüzet raktak este az udvaron, a vizet a kerekas kútról húzták, és sétálni küldték a szülőket, ha magukra akartak maradni egy pásztorórára. Egyszer megittak kettesben egy egész üveg vörösbort, majd egymásnak estek pillanatok alatt, és remekül szórakoztak azon, hogy a sétálásból már bizonyára visszaérkezett szülők mit gondolnak az ütemesen ringatózó lakókocsi láttán. Azon az estén kérte meg a Nóra kezét, csak úgy, gyűrű és ceremónia nélkül. A lány, akinek akkor még nagyon hosszú és nagyon sima volt a haja, ezért Bálint sellőbébinek becézte, kuncogva mondta ki a borgőzös igent. Néhány héttel később aztán sort kerítettek a hivatalos lánykérésre is. Az apa előkelő szónoklatot tartott a Nóra szüleinek, méltatta a fiatalok érdemeit, és többször megerősítette, hogy ők egymásnak vannak teremtvé.

Az utóbbi években Nóra hallani sem akart róla, hogy a telekre menjenek nyaralni. Nyomorúságosnak nyilvánította a lakókocsiban alvást, az anyósának pedig azt fuvolázta, hogy korának előrehaladtával (ezen Bálintnak nevetnie kellett, tekintve, hogy nyáron töltötték be mindketten a harminckettőt) exponenciálisan csökken az alkalmazkodóképessége, s nehezen viseli a legkisebb viszontagságokat is. Ettől kezdve az apósa borsószem királykisasszonynak hívta, inkább kedves viccnek, mint sértésnek szánva. Bálint szerint nagyon találó volt a hasonlat, mindazonáltal Nóra rögtön a maga egyedi analógiájával állt elő, s megnevezte az orchideát, mint külön-

leges bánásmódot igénylő növényt. Meg kellett hagyni, valóban rászokott a különleges dolgokra. Túlságosan felvitte az Isten a dolgát, elszálltak az igényei. Már réges-régen beköltözhetek volna az új házba, ha az ifjú aszszony nem ragaszkodik a távolkeleti faanyagból készült padlóhoz, a nehezen beszerezhető olasz csaptelepekhez, és, ha nem módosítja legalább kétszer a teljes lámpatest-garnitúrát. Természetesen ezekkel neki is jócskán okozott bosszúságot, mivel sem a vízvezeték-, sem az elektromos kiállások nem az eredeti, egyébként mérgegrágán kidolgozott műszaki terveket követték. Azonban sellőbébi, aki a vállig kurtított és begöndörített hajával már inkább hínárbébi lett, szabatosan elmagyarázta, a kelleténél néha hosszabban és többször is, hogy miért lesz ezerszer jobb megoldás a mosdópultra ültethető magasított csaptelep az ovális kagylóval, mint a kezdetben alkalmasnak vélt kerek mosdótál a falra szerelt csappal.

Bálint alatt megrezdült a műanyag ülőke, bosszúsán vette kézbe a telefonját. Már bánta, hogy csak a hangját vette le, a rezgését nem. Pár perc nyugalom igazán járhatna neki is. Ezúttal legalább nem az építkezéssel kapcsolatban keresték. Robi volt az, a legjobb – az egyetlen óvodáskori – barátja. Idestova két és fél éve, hogy nem találkoztak. De ez így nem mehet tovább, mikor fog már ráérni legalább egy sörre? A felesége a gyerekekkel előrement a Balatonra, ő még három napot ki kell, hogy bírjon a munkahelyén, de bármelyik este szívesen bemegy a városba, vagy akár kilátogat hozzájuk. Mindezt egy szuszra hadarta. Bálint bólogatott magának, és hümmögött a telefonnak. Nem akart azonnal és határozottan elutasító választ adni, de nem érzett magában erőt egy késő éjszakába nyúló kiruccanáshoz. Márpedig a Robival való kiruccanások mindig késő éjszakába, sőt, olykor kora reggelbe torkollanak. Hirtelen azt sem tudta, milyen nap van. Mikorra beszéltek meg a Nóra szüleinél az új kerti medence felavatását, mikor van a fogászati kontrollja és melyik nap jönnek a szülei „háztűznézőbe”, ahogy az apja viccesnek szánva mondogatta. Nóra volt a tudója nemcsak a közös programoknak, de a Bálintot érintő külön időpontoknak is. Ő jelentette be orvoshoz, ő tartotta kézben a családi és baráti összejövetelek szervezését. Most nem volt semmi kedve odamenni hozzá, szemmel láthatóan még nem jutottak dűlőre az asztalossal és a villanyszerelővel a ledszalagok ügyében. Elkészönt Robitól egy kissé bizonytalanra sikerült „megbeszélésem Nóribé-bivel és visszajelzek” válasszal.

Hátrébb dőlt, hogy a fal takarásába kerüljön. Az egyelőre még csak képzeletbeli járdán a lakberendező hölgy közeledett, ami még önmagában nem

zavarta volna Bálintot. Ha valamibe, hát a függönyök színébe és a konyhai csempék vízszintes vagy függőleges elhelyezésébe igazán nem óhajtott belefolyni. Nóra némileg tettettet lelkiismeret-furdalással emlegette, hogy a ház felépülése és korszerű technológiája a férje érdeme, míg ő legfeljebb a külsín kidolgozásában tud tevékenyen részt venni. Bálint megjegyezte, hogy mindig a részletekben van a kutya elásva, mire hínárbébi javította, hogy inkább legyen elásva a krumpli, de ne a kutya. Bálint erre lovagiasan visszanyelte a részletekben való eltévelyedésre, és ezáltal tetemes időhúzásra irányuló megjegyzéseit. Aki előtt Bálint rejtve kívánt maradni, legalább még pár röpké pillanatra, az a földmunkákat végző falubelije volt, aki szinte a lakberendezővel egyidőben állította le utánfutós járgányát a szomszéd telke elé. Az illető már másodszor jött a járandóságáért. Előző nap Bálintnak teljességgel kiment a fejéből a tartozás, kért egy nap haladékot, viszont nem számított rá, hogy a környék egyetlen bankautomatája éppen most tölti nyári szabadságát.

Biztosra akart menni, hogy rejtekben marad, így a zöld műanyag ajtót is behúzta, a reteszt is rátolta belülről. Letekert egy kis toalettpapírt, s mindjárt meglepődött, hogy milyen jó minőségű, háromrétegű papírral látják el manapság a mobil wc-ket, majd megtörölte a homlokát. Újra kézbe vette a telefont, kikereste a néhány napja megkezdett filmet, és beállította az éppen félbehagyott jelenetnél. Aztán meggondolta magát, és ujjával visszacsúsztatta a piros pöttyöt oda, ahol Tóth a kerti budiban trónol. Már legalább négyszer megnézte a jelenetet, irigyelve Tóthot, mivel annak még mobiltelefonja sem volt, ami a nyugodt üldögélésben megzavarhatta volna.

RÓZSÁT LÉPTEM

(Mint fűtyültél)

*Rózsát léptem, napot loptam,
Hegygerincen, lejtőn voltam.
Futottam fák lombszigetén,
Felhőt jártam oly könnyedén.
Nyerget ültem hullám hátán,
Bukfenceztem bokrán-árkán.
S vakablakból épp kiláttam, -
Gyökeret vert mindkét lábam.
Szálltam mégis, mint a madár,
Mint akit már senki sem vár.
Sziklából bort fakasztottam,
Mint fűtyültél, úgy táncoltam.
Fák hegyén, ha vígan voltam,
a Tejútól friss tejet hoztam.
Nagy felhőkről lógott lábam,
Királylánnyal batyus bálban.
S fakasztottam cseppet kőből,
Négyzetem lett kerek körből.
Befogtam bős, vad szeleket,
Gyalog én már nem mehetek!
Várnak rám a messzi fények,
Hogy világot majd cseréljek!
Csodavilág – ládd, az enyém –,
Földgolyónknak e szegletén!
Rózsát léptem, napot loptam,
Hogy fűtyültél, úgy táncoltam.
Ott, az Űrben forgott minden,
Csillag százsám intett nékem.
Hegygerincen, lejtőn voltam,
Összes kincsem szétszortottam.
Holdsugárból szőttem álmom,
S megváltottam szép Világom!*

BOLDOGTALAN/ BOLDOG

*/"Amit tudok, kevés ahhoz,
Hogy boldoguljak. Ám ahhoz
Túl sok, hogy boldog legyek."/*
(Buda Ferenc)

*Ott fenn határok nem léteznek,
Se halt egyedek, pusztult fajok.
Ott rejtelmekbe nyúlt kráterek,
S mindig éh-szomjas Galaxisok.*

*Ott űrködből lesz szobanövény,
S tapintható csend a Végtelen. –
Ott bolygó(rózsza)fűzér törvény,
Sötét anyag, – s fény a lételem!*

*Mindazt megismerni hagyhatod,
Boldogtalan boldog, ha volnál, –
Ott fenn fény és sötétség ragyog,
S saját (Csillag) képére formál!*

MARCSÁK GERGELY

EGY KÖZÉP-EURÓPAI ÉLETMESÉRŐL

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ TÁBORI POSTA C. MŰVÉNEK
LENGYEL KIADÁSA ELÉ

Ma, amikor a mobilhálózatok és az internet segítségével percek alatt bárkit elérhetünk bármilyen földi távolságból, hajlamosak vagyunk megfedkezni róla, hogy a mögöttünk álló évszázadban milyen egyedülállóan fontos, kiemelt szerepe volt a postának a kapcsolattartásban, milyen izgatott várakozás előzte meg egy-egy üzenet érkezését, és mennyire örömteli pillanat volt távoli szeretteink, barátaink levelének fölbontása. Hatványozottan igaz volt ez a tábori postára, hiszen a megszokott, biztonságot jelentő otthoni környezetükből kiszakított, a hadseregben szolgálatukat töltő fiúk számára ez jelentette az egyetlen kapcsolatot a kényszerűen hátuk mögött hagyott világgal, sokaknak adott reményt, hogy kibírják a leszerelésig, szerelmeket tudott életben tartani. Nem csoda hát, hogy Vári Fábián László a katonaéveiről szóló regényének a *Tábori posta* címet adta, hiszen fiatal kárpátaljai magyar költőként az NDK-ban, a szovjet Nyugati Hadseregcsoportban az általános nehézségeken kívül kulturális és nyelvi száműzetésben is része volt, aminek átvészelését – saját szellemi tartalékai mellett – a család, a barátok levelei segítették. E szimbólum értékű kifejezés ugyanakkor lehetőséget ad a diktatúra természetének hiteles felmutatására is, hiszen sosem tudható, hogy a levelek célt érnek-e, vagy a feladón és címzetten kívül hány titkosszolga és cenzor olvassa el azokat. Létezik egy magyar nyelvterületen élő anekdota, ami híven őrizi a levéltitok fogalmát hírből sem ismerő posta emléket:

Egy NDK-ban élő fiatal szakember kihagyhatatlan szibériai állásajánlatot kap. Mivel tisztában van vele, hogy leveleit cenzúrázni fogják, családjával abban egyezik meg, hogy kék tintával írt beszámolóiban csak igazat fog írni, míg a vörössel írtak hamisak lesznek, vagyis a valóság éppen az ellenkezőjük. Családja egy hónap elteltével meg is kapja első levelét, melyet kék tintával írt: „Legyetek nyugodtak, itt minden csodálatos. A boltokban minden kapható, étel és ital van bőséggel, tágas és jól fűtött lakásom van, a mozikban nyugati filmeket vetítenek, a lányok gyönyörűek. Egyetlen dolgot nem tudok beszerezni: vörös tintát.”

A történet persze átszabható egy fiatal katona hadseregben szerzett tapasztalataira, akkor is megállná a helyét. Humoros, pajzán, olykor morbid anekdotákért azonban nem kell messzire mennünk, a *Tábori posta* is bőven szolgáltat anyagot a hadsereg miliójét is idéző különféle történetekből, melyekkel a közlegények egymást szórakoztatva ütik el a kevés értékes szabadidőt, vagy éppen a gyakran érdekes nyelvi leleményeken alapuló orosz katonai szlengből. Előbbiek közül egyik személyes kedvencem, melyben a hadseregből hazatért, megszólalni csak oroszul hajlandó bakának egy rossz helyen hagyott gereblye juttatja eszébe magyar anyanyelvét, utóbbiak közül pedig a *dembel* kifejezés keltheti fel leginkább az olvasó figyelmét, melynek etimológiájára nagy figyelmet fordít a szerző, de ugyanígy megmagyarázza a *fityil*, *cserpák*, *váfljor* stb. szavakat is. Ezek szerepeltetése a hangulatfestés mellett az elbeszélő nyelvi idegenségérzetét is erősíti, amit csak fokoznak a kommunikáció, az önkifejezés nehézségeiről szóló részletek (lásd: ökölbe szorítottam a lábam), vagy a tény, hogy a főszereplőt katonatársai francúzsnak gúnyolják otthonról kapott latin betűs levelei miatt. A kérdés csak az, hogyan kerül az elbeszélő ebbe az uniformizált russzifikáló olvasztótégelybe, távol szülőföldjétől, a válaszhoz pedig a magyarul Kárpátaljának, oroszul, ukránul Kárpátontúlnak hívott régió önálló történetének kezdeteihez kell visszatérnünk.

A számtalan emberáldozattal járó I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés a széthullott Osztrák–Magyar Monarchia helyén sok kisebb multinacionális államot hozott létre. A Magyar Királyságot a nemzetiiségi határvonalak figyelembe vétele nélkül feldarabolták, és az ország elveszítette területének 67%-át, lakosságának pedig több mint felét, hosszú időkre elvetve ezzel a békétlenség magvát a Kárpát-medencében. Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és Ausztria is részesült az elcsatolt területekből, Kárpátalja, Felvidék és a színmagyar Csallóköz pedig Csehszlovákiához került 1920-ban. A csehszlovák államon belül Ruszinszko, avagy Podkarpatszka Rusz később autonómiát is kapott, majd 1938-ban, az első bécsi döntés értelmében részlegesen, Csehszlovákia német megszállásakor pedig teljes egészében visszatért a Magyar Királysághoz. Ez az állapot 1944-ig tartott, amikor a szovjet Vörös Hadsereg megszállta Kárpátalja területét, katonai közigazgatást vezetett be, majd 1945. június 29-én Kárpátontúli terület néven hivatalosan is az Ukrán SZSZK része lett, és a Szovjetunióhoz csatolták.

Ehhez az időszakhoz fűződik a helyi magyar és német nemzetiségű lakosság legnagyobb tragédiája, mely kollektív emlékezetünkben máig ható traumaként él. Sokan Sztálinnak tulajdonítják azt a cinikus megjegyzést, miszerint „a ma-

gyar kérdés vagonkérdés”. Hogy valóban ő mondta-e, nem tudhatjuk biztosan, de tény, hogy eltökélte, a magyarokon véres bosszút fog állni, és 1944 telén valóban megindultak a kárpátaljai civilek tízezreit szállító marhavagonok a Szovjetunió gyilkos légerei felé. A rettegett NKVD parancsa alapján magyarlakta településeink 18-tól 50 éves korig minden férfit összegyűjtöttek három napos jóvátételi munka ígéretével, ám valójában hadifogollyá nyilvánították, és gyalogosan a szolvyai gyűjtőtáborba, onnan pedig a sztarij szambori gyűjtő- és elosztótáborba hajtották őket. A foglyokat itt bevagonírozták, és a hetekig, hónapokig tartó, a fagy és éhezés miatt rengeteg áldozatot követelő vonatút végén szintén éhezés, kemény rabszolgamunka és rengeteg járványos betegség várt rájuk a sztálini munkatáborok könyörtelen világában. Az elhurcoltak közül minden harmadik odaveszett, akik pedig nagy szerencsével hazatérhettek, az őket ért halálos fenyegetés miatt egész életükben hallgattak a légerekben történekről. Ezen tragédia és a II. világháború veszteségei, valamint a nagymértékű kivándorlás miatt jelentősen csökkent a kárpátaljai magyarság lélekszáma, ám e maroknyi közösség nem adta fel, nem engedett az asszimilációs terveknek, és új keretek között, ezúttal a kommunista rendszer nyomása alatt kezdte építeni intézményrendszerét és kulturális életét.

A szovjet éra alatt magyar nyelvű kiadványok vidékünkön csak az ungvári Kárpáti Kiadónál jelentek meg, melynek 1950-ben jött létre magyar osztálya, és elsőrendű célja természetesen a politikai propagandaanyagok terjesztése, Lenin, Sztálin és mások műveinek fordítása és kiadása volt. Az első szépirodalmi kiadványt, Balla (álneven Bakó) László 1951-ben megjelent verseskötetét is ez a szellemiség hatja át, darabjai jelentősebb esztétika érték nélküli rigmusok Sztálin, a párt és a munkásosztály magasztalására, így hát nem véletlen, hogy az értékelhető irodalom kialakulását a szakértők csak a hatvanas évek közepére datálják. Ezt az időszakot egyébként az úgynevezett „új hullám” szerzői, vagyis többek közt Szolzsenyicin, Jevtusenko és Voznyeszenszkij fellépésével a szovjet irodalomban is fordulópontnak tekintik, Kárpátalján pedig egy a szellemi ellenállást vállaló, a szovjet irodalompolitikai dogmákkal szembehelyezkedő, a magyar nemzeti kultúra folytonosságát hirdető szerző, Kovács Vilmos munkássága fémjelzi. Betiltott regénye és versei egy őszintébb, emberibb, igényes művészi megszólalásmód lehetőségével mutattak utat a következő írógenerációk számára, igazságérzete és rátermettsége pedig a kárpátaljai magyar közösség polgárjogi szószólójává is tette, ami a sötét diktatúra éveiben kicsit sem volt hálás feladat.

Művelődési életünk fejlődésének fontos mérföldköve volt továbbá, hogy 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen megnyílt a Magyar Filológiai Tanszék,

és az itt tanuló diákok közül az új nemzedék tette kész írói, költői kerültek ki, akik Kovács Vilmost szellemi vezérüknek tekintették. A pártos költészetet elutasító, művészi szabadságot hirdető fiatalok munkáik publikálásához 1966-ban saját fórumot hoztak létre, ez volt az *Együtt* című szamizdat diáklap. Az aprólékos munkával összeállított, 35–40 oldalas, linómetszetekkel díszített kiadványt a fiatalok mechanikus írógéppel sokszorosították. A hatalom és annak helyi magyar kiszolgálói azonban nem nézték jó szemmel a rebellis diákok ténykedését, és az egyetem pártbizottsága felsőbb utasításra betiltotta a csupán két évfolyamot megért szamizdat folyóiratot (fontos megjegyezni, hogy az *Együtt* 2002-ben újraindult, napjainkban Kárpátalja egyetlen magyar nyelvű irodalmi folyóirata, főszerkesztője pedig Vári Fábián László).

A lap megszűnése után a szépírásnak hódoló diákok egyre gyarapodó tábora az önszerveződésnek egy új formáját választotta, és megalapította a Forrás Ifjúsági Stúdiót, melynek tagjai között már ott találjuk a pályakezdő Vári Fábián Lászlót is. Az irodalmi önképzőkörként működő Forrás tagjai a *Kárpátontúli Ifjúság* című megyei lap irodalmi rovatában jutottak publikálási lehetőséghez, fennállásának évei alatt pedig egyre szélesebb körű kulturális tevékenységet végeztek, melynek egyik legfontosabb eredménye a kárpátaljai magyar néprajzi gyűjtés elindítása, népi balladakincstünk szervezett és szakszerű felkutatása, lejegyzése volt. A fiatalok példaképe és szellemi vezére, Kovács Vilmos, valamint a fentebb említett keményvonalas kommunista Balla László között, akit megbízhatósága miatt a párt a kultúra terén egyeduralommal ruházott fel, és a *Kárpáti Igaz Szó* című lap főszerkesztésével bízott meg, egyre inkább elmérgesedett a viszony. A légkör a Forrás körül rendkívül feszültté vált, mert Balla László attól sem riadt vissza, hogy az általa vezetett lap névtelen szerkesztőségi cikkeiben ideológiai szempontok alapján támadja az irodalmi stúdió tagjait, felhánytorgatva az egyetemi pártbizottság lankadó éberségét. Kovács Vilmos és társai végső elkeseredésükben, hogy saját és közösségük igazának és sérelmeinek hangot adjanak, 1971-ben és '72-ben egymás után két beadványt is megfogalmaztak, melyek közül a második már nemcsak az alkotó értelmiséget ért támadásokra adott választ, hanem a kárpátaljai magyarok intézményes életének, oktatásának, művelődésének, könyvkiadásának, nemzetiségi jogainak problémáit is taglalta. A beadványhoz, melyet a kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom kezdetének is tekinthetünk, több száz támogató aláírást sikerült csatolniuk, és rendkívül bátor módon a Szovjetunió legfelsőbb politikai irányító szerveihez személyesen juttatták el azt.

Az akció természetesen nem maradt válasz nélkül a hatalom részéről. Kovács Vilmost és a *Tábori postában* is említett S. Benedek Andrást, a Kárpáti Kiadó

magyar osztályának szerkesztőit menesztették állásukból, az aláírásgyűjtésben részt vett diákokat – köztük Vári Fábián Lászlót – pedig megbuktatták, és katonai behívás révén távolították el szülőföldjükről és a kárpátaljai közéletből.

Így került hát e könyv szerzője az Elba völgyébe, ezért kellett kényszerűen szovjet uniformist öltenie magára, aminek viselése egyáltalán nem volt könnyű az érzékeny lelkű ifjú számára. Ha visszatekintünk a negyvenes évek fentebb említett kegyetlenkedéseire, melyeket a megszállók a kollektív bűnösség elve alapján a hadsereg bevonásával valósítottak meg, érthetővé válik, hogy szovjet katonának lenni miért nem volt elismerésre méltó szerep a későbbiekben sem az egyszerű emberek szemében. A Fábián családban ez az ellenérzés ráadásul a személyes érintettség okán is erős volt, hiszen a szerző édesapja, id. Fábián László is megjárta a sztálini lágereket, a szolvai tábor őrei pedig olyan kegyetlenül megverték, hogy annak nyomát élete végéig az arcán kellett viselnie.

Olvasóként örülhetünk, hogy Vári Fábián László mégis átmentette e két mozgalmas év emlékeit és lelki vívódásait rendkívül olvasmányos, mives nyelvvezetű regényébe, és nagyszerű elbeszélői stílusában elevenedik meg egy elveihez hű fiatal képe ebben az érzelmszegény világban. Egy nagy múlttal bíró irodalmi téma utolsó remekeinek egyike a *Tábori posta*, hiszen azon generációk megszűnésével, melyek tagjaira még vonatkozott az előző rendszerek általános hadkötelezettsége, kortárs irodalmunkból rohamosan kikopik a katonalét leírása. Nem csoda, ha ennek tudatában ambivalens érzések keringenek bennünk, mert egyrészt jó, hogy a fiatalokat már nem érinti a kényszerű sorozás (bár ez társadalmi vita tárgya lehetne ma is), ugyanakkor bárki tanúsíthatja, hogy egy-egy férfi családtag leghumorosabb, legszomorúbb, legmaradandóbb nosztalgikus emlékei gyakran a laktanyában töltött évekhez kötődnek. Fontos, hogy e történetek mögött ne a nyers erőszakon szocializált férfi ideáját ragadjuk meg, hanem a személyiségfejlődés és a specifikus életkörülmények, az alapvető önvédelmi reflexek diktálta érzelmi válaszok kapjanak jelentőségteljes szerepet, amire Vári Fábián László kiválóan rá is érzett.

Az önéletrajzi ihletettségű regényből kiolvasható, egész Közép-Európában fájoan ismerősen csengő történelmi tapasztalatok az általános emberi értékeknek és vágyaknak a szövegben tapasztalhatóan érzékletes ábrázolásával együtt emelik a *Tábori postát* a kárpátaljai és az összmagyar irodalmi kánonon is túlra új olvasók, és magát a művet is gazdagító új értelmezői horizontok felé. Ezért olyan fontos, üdvözlendő fejlemény, hogy a fordító munkájának hála most a lengyel olvasók is megismerkedhetnek vele, általa pedig közvetve a meglehetősen zárt kárpátaljai magyar közösséggel. S ha így lesz, bizonyára

csodálkoznak majd, hogy Vári Fábián László regényének egy kevés lengyel vonatkozása is van, főhősünk ugyanis a leszerelés célegyenesében felidézi, hogy másfél évvel korábban a berdicsvei tanezredből vonattal indult állandó szolgálati helyére, Fehéroroszországon, majd Lengyelországon keresztül. A sínek mentén futó tájakban megelevenedik Reymont paraszti világa, majd Miczkiewicz költői látomásai, hogy az ábrándok után egy sokkal földhözragadtabb kép, a kiváló üzleti érzékű lengyel kereskedők rámenőssége ragadja meg az elbeszélő figyelmét, akik azokban az időkben egyébként egész Kelet-Európában ismertek voltak rátermettségükről.

A *Tábori Posta* olyan, mint egy hosszú és tanulságos életmese kiragadott részlete: váratlanul csöppenünk a regrutabúcsúztató közepébe, és legalább ilyen váratlan hirtelenséggel ér véget a történet, amit nagyon szívesen olvasnánk még tovább. Helyezzük magunkat kényelembe, mert egy nagyszerű mesemondó hozza el a szegény család egy szem fiának történetét, aki útra kelt, hogy vállalja a próbatételeket.

NAGY TAMÁS

TÖBBSZÓLAMÚ SZEGÉNYSÉG

(JUHÁSZ TIBOR: *AMIRE TELIK*)

Juhász Tibor második verseskötete (egyben harmadik könyve), az *Amire telik* a líraiságtól szinte lecsupaszított versnyelve miatt azt a benyomást keltheti az olvasóban, hogy szerényebb teljesítménnyel bír az elődeihez képest. Ennek megítélése azonban átfogóbb vizsgálatot igényel. A szerző debütökete (*Ez nem az a környék*) rendkívül pozitív fogadtatásban részesült, a recepció a szegénység hatásvadászát és sablonosság nélküli tematizálását emelte ki. A könyv további erőssége a részletgazdag térábrázolás és a poétikai arányérzék. A metonimikus költői alakzatok dominálnak benne: bizonyos szövegrészek értelmezése az emberi test mellett kiterjeszthetőek épületekre is. (Mondhatni, az itt felsoroltak az *Amire teliket* is jellemzik, azzal a szembetűnő különbséggel, hogy sokkal költőietlenebb a megszólalásmód.) A *Salgó blues*ről szintén elismerően nyilatkozott a szakma, a precíz, kimért mondatok helyenkénti líraiságát méltatták. Viszont néhányan hiányolták a *bluest*, amit talán az elbeszélő pozíciója némileg korlátozott, illetve felmerült a szociográfia hagyományának problematikus hatása. Ezek után nagy érdeklődés előzte meg az *Amire teliket*, amelynél a tematika tekintetében hasonló terepre tévedünk: a szegénység, a szegregátum, a perifériára sodródott emberek világa jelenik meg. Egyértelmű változást mutat a kötet alulretorizált, depoetizált versnyelve. Ezt akár poétikai megújulására tett kísérletként is felfoghatjuk, vagy a szerző által választott helyszínnek versbe emelésével adódó járuléknak, mivel a Lyukóvölgy feltételezhetően mélyebb szegénységet, traumatikusabb élményt nyújt a salgótarjáni közeghez képest, ez pedig még jobban leegyszerűsíthette a versek nyelvezetét.

Látványosan egybefüggő szövegről van szó, azonban három névtelen ciklusba rendeződnek a versek. Az első ciklusban a versek előrehaladtával egy fejlődéstörténet érzékelhető, a szegregátumtól indulva egy lakótelep, gyárváros kialakulása mutatkozik meg. Ez a ciklus – ezen belül is az eleje – kissé misztikus hatást kelt: „Csíkokra vágva megfüstölték, kiszárították / a babonás gonddal tartott állatok húsát” (*Babona*). A vándorélet motívumaival is (ló, sátor) találkozunk, amelyekből a romák szokásaira asszociálhatunk,

erre enged következtetni a versek után következő felhasznált irodalom is. A kötet versei többnyire deskriptív jellegűek, viszont a fentebb említett szegényesebb, szikár versnyelv néhol mégis erős költői hatással társul: „Leesett állal nézték / ahogy a munkagépek lassú magabiztossággal / harapják a földet, és építenek / új hegyeket a fölfele igyekvő házsorok mögé” (*Sztálinvárosi gyerekek*). Bár csak a könyv végén látjuk verscímként, valószínűleg már az *Örökség* című versben megjelenik közvetve a Lyukóvölgy, amely a környékével együtt kétségkívül térhoétikailag kiaknázatlan terület. Több versben észlelhetjük az említett fejlődésnek a megszólalásmódra tett hatását, a régi és az új városrészek, épületek közti különbségeket felismerő vagy még ismerő emberek lépnek színre, észrevételeik pedig tárgyias stílusban épülnek a versszövetbe: „De az idősebbek, akik izmaikban még érzik / a parcellákon végzett kerti munka örömét, / ma is úgy hívják magukban, mint régen, / a zárt kertes övezetet. // Ők még felismerik a bomlófélben / lévő hétvégi házak és a közutaknál / sorakozó helyiek mögött a régít” (*Örökség*).

A második ciklus a könyv legeklektikusabb, legsokszínűbb része. Egyrészt a váltakozó megszólalásmód miatt, másrészt, mert olyan témák elevenednek meg, mint a lopás, az alkoholizmus, az erőszak és annak rejtegetése, a szokások és a nyomor öröklődésének problematikája. Itt már az eddig csak megfigyelt társadalmi réteg reprezentánsai is megszólalnak egyes szám első személyben. Eladónók, gyári munkások életének mindennapjai adnak lehetőséget a narratív versek témyerésére, amelyeket a szerző néhol ready-made nyitómondatok segítségével bontakoztat ki: „Most nézd meg, én nem sajnálom tőle, / de nem tehetek úgy, mintha nem látnám, / mutatott az eladónő a hűtő és a fal / találkozásánál a széldzsekisre...” (*Fizetés nélkül*). Szembetűnő ebben a ciklusban, hogy a városrészekről a hangsúly áthelyeződik a házleírásokra, a szobák ábrázolásaira. Akár egy fényképész, Juhász is ránagyít a megörökíteni kívánt helyzetekre, állapotokra: „A szobában mozdulni sem lehet. / A dobozhegyek, papírkazlak és kacetok / zsúfoltságában mintha csak a polcokon / sorakozó befőttesüvegekben lenne levegő” (*Post mortem*).

A kötet utolsó harmadában a zaj és a csend pillanatképei jelennek meg. Műszak utáni emberek várakoznak, hangoskodnak, majd az utazásuk után az elhagyatott udvarokon, épületeken keresztül az egyre inkább elnéptelenedő települések összképéhez jutunk el. Visszatér a kamera a nagyobb képre: „Faluról falura kevesebben lesznek. // Később a kerítések, a postaládák mellé / akasztott ételhordók, a kutyaólak, a gyom. / És a busz, ahogy megfordul az utolsó / templom előtt” (*Műszak után*). Mintha azonos időben két nézőpon-

tot kívánna bemutatni a kötet vége: egyszerre az utazókat, és ugyanabban a pillanatban az otthonaikat. Az utazással kapcsolatos részekben belül pedig két alternatíva van: a vonat és a busz. Nem szerencsés választás ugyanazt a címet (*Műszak után*) adni két versnek, azonban a tematikát ismerve van valami ördögi körköröség ebben, mintha megidéződne Krasznahorkai *Sátántangója*, az elmúlás, az enyészet diadala és szépsége, amely leginkább az *Ajnácskő felől* című versben érzékelhető: „... vadak járnak / a raktárakban és más melléképületekben is. / A szobákban, a csarnokokban sarjadnak a fák, / a majorságok tetején sűrűsödnek a bokrok, / ahogy a munkagépek és a törött járdalapok / körül, / pont úgy”.

Az *Amire teliket* több kritikus is az oravecki hagyomány folytatásaként pozicionálja, amely kissé elhamarkodott megállapodás lehet. Bár Oravecznél és Juhásznál is tárgyas lírával szembesülünk, utóbbi jóval kevesebb olyan retorikai eszközt használ, mint az ismétlés, felsorolás vagy az ellentétezés. Egyelőre nem tudjuk, hogy ez tematikai különbségből ered-e. Mindenesetre, Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténeti összefoglalójában¹ figyelmeztet arra, hogy a tárgyaság a képviseleti költészet hagyományának is része: „Az irodalom képviseleti jellegének ez a hagyománya a költői szó érvényét tekintve természetesen nagyszámú változatot hozott létre” [...], amelybe többek közt a „megjelenítő-tárgyas” megszólalásmód is beletartozik. Persze, ezzel nem szeretném bekategorizálni a szerzőt, csupán jelezni, hogy nemrég még ez állt közel az irodalmi koordináta-rendszerben történő önmeghatározásához. A *Szkhonion* 2021/1. számában² adott hosszabb interjúban Juhász így fogalmaz a közösségi költészettel kapcsolatban: „Az az igazság, hogy mostanra már a képviseleti költészet kifejezés is bántóan homogenizáló a számomra, jóllehet az elmúlt években én magam is sokszor ebből a hagyományból kiindulva határozta meg a szépirodalmi munkásságomat.” Elmondása szerint e fogalom több okból is problémás, egyrészt a képviseleti költészetben a költő szerepe megkérdőjeleződik számára, másrészt elképzelhetetlennek tartja a képviseletét a hangjukat hallatni nem tudó embereknek, mert honnan tudhatnánk, milyen egy adott közösség hangja, ha nincs viszonyítási alap. Emiatt illesztett be egy szakirodalmi bibliográfiát a versek után, illetve váltakoztatta a szövegek beszélőit, hogy ne lehessen azt mondani, megtanulta egy társadalmi réteg nyelvét.

¹ Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története 1945–1991, Argumentum, Budapest, 1993, 45.

² *Sokatmondó hallgatás* – Juhász Tiborral Avramucz Tamás beszélgetett. *Szkhonion* 2021/1., 23-28. (letöltés helye: <http://szkhonion.unideb.hu/wp-content/uploads/2021/09/szkhonion-2021-1.pdf>, utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 10.).

Az *Amire telik* kapcsolatban megoszlanak a kritikai vélemények, egyesek szerint ez a szerző eddigi legjobban sikerült könyve, azonban akadnak olyanok is, akik nemtetszésüknek, illetve hiányérzetüknek adtak hangot. Utóbbiakhoz sorolható Mohácsi Balázs kritikája³, amely nagyobb vitát váltott ki az *Alföld online* felületén⁴. Úgy gondolom, a könyv merően eltérő értékelései közül az arany középut tűnik járhatónak. Már Nyerges Gábor Ádám írása⁵ is rávilágított arra, hogy a sallangmentes, minimalista poétika egyszerre jár nyereséggel és veszteséggel. A veszély e szűkös versvilágban, hogy a helyenként végletekig tényszerű versek egyhangúbb és szürkébb benyomást keltenek az erősen lírai *Ez nem az a környék*hez képest. Viszont a jó érzékkel eltalált, részletgazdag leírások az elsőhöz hasonlóan a második verseskötet erényének is beszámíthatóak. Továbbá Juhász első két kötetében rendszerint a kívülálló vagy az interjúkészítő hangját tapasztaljuk (a *Melegebb öl, A csörömpölés után* című versek kivételével), az *Amire telik*ben már a szegénység többször reprezentálódik az alanyi költészet segítségével, a lírai én mintegy részese lesz az adott világnak. Juhász ezzel új távlatot tud nyitni saját költészeti kifejezőmódjának megújulásában, ha a tematikán nem is szándékozik változtatni. A *Vakvágány* című vers pedig akaratlanul is megidézi Schiffer Pál *Fekete vonat* című szívszorító dokumentumfilmjét, amely komplexebbé teszi a versek nyújtotta élményt. Mintha a kötet megfilmesített, szabolcsi verziójával találkoznánk. Ezeket mérlegelve, úgy vélem, Juhász Tibor – ha más módon is, de – megközelítette előző könyveinek színvonalát.

(Juhász Tibor: *Amire telik*, Scolar Kiadó, Budapest, 2021.)

³ Mohácsi Balázs: *A szegénység krónikása*, Alföld online 2021. 09. 16. (letöltés helye: <http://alfoldonline.hu/2021/09/a-szegenyseg-kronikasa/>, utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 10.).

⁴ Kortárs fórum: vita az újabb költészet fejleményeiről (1.), Alföld online 2021. 10. 08. (letöltés helye: <http://alfoldonline.hu/2021/10/kortars-forum-vita-az-ujabb-kolteszet-fejlemenyeirol-1/>, utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 10.).

⁵ Nyerges Gábor Ádám: *Ízfokozók nélkül*, Könyvterasz 2021. 02. 25. (letöltés helye: <https://konyvterasz.hu/izfokozok-nelkul/>, utolsó letöltés dátuma: 2021. 11. 10.)

KOVÁCS SÁNDOR

HATÁRKŐ-EMLÉKMŰVEK A VERECKEI-HÁGÓN II.

(Folytatás, első részét lásd folyóiratunk előző számában)

1939. szeptember 17-én, a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján Németország után a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot. Szeptember 18-tól a teljes hosszában megnyílt magyar–lengyel határon keresztül 60-70 ezer (más becslések szerint több mint 100 ezer) lengyel menekült érkezett Magyarországra. Rövidesen a Vereckei-hágón a határvonal küldetése gyökeresen megváltozott – immáron a vörös birodalomtól választotta el Magyarországot. A határátkelőről eltávolították a lengyel jelképeket. Az egykori barátságos határátkelőhelyet szögesdrót-akadályokkal elrondítva tették átjárhatatlanná. 1941. június 27. – Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépése – után a Vereckei-hágón megszűnt a határ. A hágó újra átjárhatóvá vált.

A felvétel 1941 júliusában vagy augusztusában, a Szovjetunió elleni hadba lépés után készült. Ez kivehető a dús vegetációból, az elhagyatott határőrházból, valamint a még el nem bontott szögesdrótkerítésből. Nyilván, a szögesdrótkerítést később bontották el. A képen a milleniumi emlékmű a fenyőfa takarásában nem látszik. Fortepan 118745, Új Nemzedék napilap.

1944 októberében, a szovjet csapatok előrenyomulásakor a millenniumi emlékmű újonnan felavatott tábláját – Ravasz István kutatása szerint – Bálint Mihály honvédszázados leszerelte, és megpróbálta azt biztonságos helyre menekíteni. A korábban már említett, ma is élő Popovics Éva személyes közlése viszont ezt cáfolja. Ő a szüleitől hallottak alapján tudni véli, hogy a táblát a Kóródy család egyik férfitagja magával vitte Munkácsra. A tábla azóta nem került elő, sem a Hadtörténeti Múzeum, sem a szerző kutatásai nem jártak sikerrel – sorsáról, hollétéről nincs pontos információ.

1990-ben a KMKSZ Választmánya és a Magyarok Világszövetségének Választmánya elhatározta, hogy újjáépítik a lerombolt korábbi határkő-emlékművet, és felavatását a millennium 1100. évfordulójára, 1996-ra tervezték. Az emlékművel kapcsolatban azonban alig rendelkeztek információval, a pontos helyszínét sem sikerült beazonosítani. E sorok írójában akkor fogalmazódott meg a gondolat, hogy egy ilyen nagy emlékkő nyomtalanul nem tűnhetett el. Ezért magánkutatásba kezdtünk. Dr. Ravasz István kutatásainak publikált és nem publikált eredményeit is volt szíves megosztani velünk, amit ezúton is megköszönünk. Az általunk végzett kutatás segített az elveszett emlékmű kalandos sorsát felderíteni, eredeti helyét beazonosítani, és végül nyomára bukkanni. Most ezek eredményét szeretnénk összefoglalva megosztani a Kedves Olvasóval.

AZ ELHAGYATOTT EMLÉKMŰ A SZOVJET KORSZAKBAN

A tábla nélküli határkő-emlékmű az újabb megaláztatásnak kiszolgáltatva állt az árván maradt ezeréves határon. Az egykori országhatár a szovjet birodalom második világháborúban szerzett új birtokainak választóvonalá lett – Kárpátalja (1946-tól *Zakarpatszkaja, Zakarpatszka oblaszty*) és Drohobics (*Drohobicsszkaja, Drohobicsszka oblaszty, 1959-ig*) megyék közigazgatási határát jelölte. 1959-ben Drohobics megyét beolvasztották Lemberg megyébe (*Lvovszkaja, Lvivscka oblaszty*). Azóta is itt húzódik Kárpátalja és Lemberg megyék határa. A millenniumi határkőről az 1950-es évekből származó fotókon jól kivehető, hogy nyomot hagyott rajta az idő vasfoga, több helyen sérült. Az előkerült legkésőbbi felvétel az 1960-as évek elején készült, tehát addig a helyén maradt. Az emlékkövön megjelent a megyék cirill betűs felirata. Valószínűleg a magyarságot ellenséggént kezelő új hatalomnak az emlékmű küldetésével kapcsolatos tudatlanságából fakadóan állhatott a nevezetes határkő, s szolgálhatott a nagyritkán erre vetődő, elsősorban kárpátaljai magyarok titkos zarándokhelyeül.

Az 1966-ból datálható, Gyerák Lajos magyarországi kamionsofőr által készített felvételeken már nem találjuk a vereckei ezredéves emlékművet. Az 1966-ban a Volóci járás pártbizottságának élére került Mihajlo Voloscsuk személyes közléséből tudjuk, hogy ebben az időben az emlékmű már nem volt a hágón. Tehát megállapítást nyert, hogy a határkő-emlékművet az 1960-as évek közepén tűntették el. Sorsát a szovjetrendszer pecsételte meg.

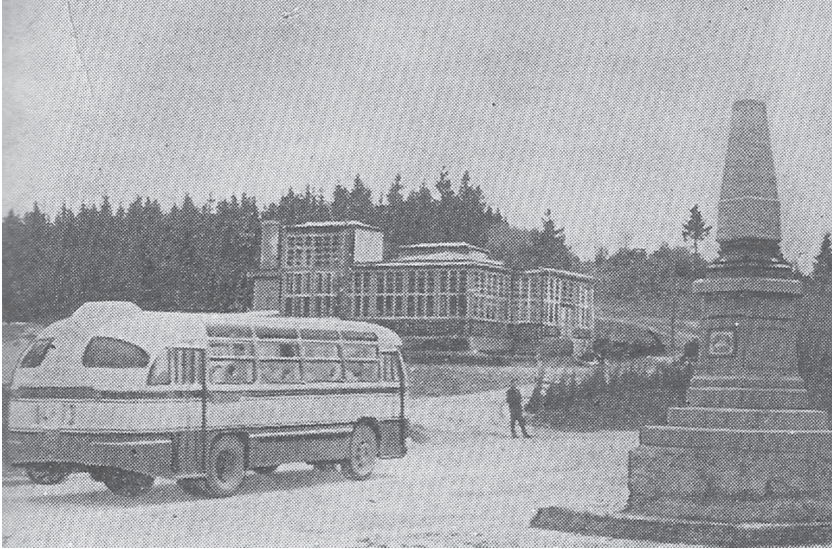
Megértéséhez nézzünk kicsit a múltba. L. I. Brezsnyev, az 1964-ben hatalomra jutott szovjet pártfőtitkár a II. világháború idején a Kárpátok eme részét ostromló szovjet 18. hadsereg politikai tisztje volt. Ennek okán a pártvezető előtt tisztelegve a második világháborúban aratott győzelem tiszteletére mindenütt nagy ünnepségeket rendeztek. Ráadásul már az 1950-es évektől kezdve évente úgynevezett szovjet–csehszlovák barátságstafétát is szerveztek, melynek résztvevői a két fővárosból futva, autón, motorkerékpáron indultak, és az Ungvár melletti közös határon találkoztak. A kor szokásainak megfelelően a résztvevőket a megyehatárokon is nagy csinnadrattával fogadták. A hasonló ünnepségeknek a Vereckei-hágón is teret kellett biztosítani. A hágó oldalából jól kivehető, hogy a tereprendezési munkálatok során az egykori határsorompó térségét kiszélesítették, és mintegy egy méterrel megemelték. A kárpátaljai oldal felől kőtámfal épült. Eltüntették a millenniumi emlékművet, és a kicsinosított terepen a szovjetrendszert dicsőítő jelképek, plakátok jelentek meg. Autóbuszvárót, esőbeállót építettek. Ekkor került az egykori határvadászösvény mellé egy Pásztor-szobor is. Később az egykori lengyel vámház helyén étterem épült.

Brezsnyev pártfőtitkárságának idején, 1975-ben, a második világháborúban aratott győzelem 30. évfordulójára a hágón emlékhelyet alakítottak ki. Középpontjában a szovjet katonákat dicsőítő Felszabadítók Emlékműve (*Pamjatnik vizvolitelyam*, alkotók: *Joszip Ruscsak és Olekszandr Szaller*)

Kárpátaljai zárandokok az emlékműnél 1953-ban. A szerző gyűjteményéből.

állt. Ezt a köznyelv csak Brezsnyev-szikként emlegette. 1958-ban Kárpátalját Lenin-rendjellel tüntették ki, ezért egy hatalmas tartóoszlop tetején elhelyezték a rendjel fémmásolatát. A rendjeltábla a rendszerváltás után mint nemkívánatos jelkép lett az enyészeté.

Kobály József gyűjteményéből

NEM TŰNHETETT EL NYOMTALANUL

Magánkutatásunk során 2003-ban két, fizetség fejében felfogadott segítővel ásóval végigjártuk a hágó körüli völgyeket addig, ahová a ledöntés után az emlékmű darabjai legurulhattak. A kétlépcsős talapzatot meg is találtuk, Kárpátalja felől nézve az út jobb oldala alatti, gazzal benőtt hegyoldalban fejjel lefelé feküdt. Körben kiástuk, így győződünk meg a valódiságáról. Sajnos ma már nagyon nehéz lenne előásni, mivel később a hágón végzett munkálatok során az építési törmeléket rádózerolták. A hágó környéki völgyek bejárása után bizonyossá vált, hogy az emlékkő alsó és felső része nem található a hágó közelében. Elképzelhető volt, hogy az egykori emlékmű részeit esetleg beépítették a szovjet emlékműbe. A külső, aprólékos vizsgálat alapján megállapítható volt, hogy az 1970-es években épített kőfal és a szovjet emlékhely föld feletti részébe az emlék-

követ nem építették be. A földalatti alapok, pl. a szikla vagy az oszlop föld alatti alapjainak átvizsgálására akkor nem nyílt mód. Később, 2008-ban, a Szics-emlékmű alapjainak építéskor a munkások elmondása szerint nem bukkantak a határkö-emlékmű darabjaira.

A felső, obeliszk alakú résszel kapcsolatban a hágó utáni második falu, a galíciai Tuholka község (*Lemberg megye*) egyik idős ukrán férfi lakosának személyes közlése szolgált alapul. 2003-ban Tuholka központjában egy furcsa, obeliszkyszerű emlékműben felfedeztük a vereckei határkö felső részét. A tetejére biggyesztett kereszt elárulta, hogy ez korábban valamilyen kommunista jelkép lehetett, de a szemléletváltás után korábbi küldetését igyekeztek eltusolni. El nem mondható élmény volt, felvettük videóra, és számtalan fotót készítettünk. Az emlékműről egy, a szomszédban fát aprító öreg bácsitól érdeklődtünk. A beszédbe elegyedés után kiderült, hogy kutatásunk tárgyáról tud egyet-mást. Az ottani lakosok magyarellenessége ismert volt, ezért egy körmönfont kérdéssel próbálkoztunk: „*Gondolom, jó sokan voltak, amikor elhozták az obeliszket a hágóról.*” – „*Hát, igen, voltunk egy jó páran, amikor felraktuk a traktor utánfutójára*” – jött a válasz. Bár az adatközlő maga is részt vett ebben a becstelen akcióban, nem tudta pontosan megnevezni az évszámot, sem pedig azt, hogy ki volt a kezdeményező, esetleg milyen utasításra tették. Pedig ilyen nagyméretű, nehéz köveket kézi erővel mozgatni, szállítani nem egyszerű feladat. Gépeket pedig abban az időben csakis valamely gazdasági vezető, esetleg pártfunkcionárius közreműködésével tudtak igénybe venni. Ekkor azonban az öreg bácsi agyán átvillant, hogy valószínűleg fölöslegesen kotyogott el valami titkot, és ő kérdezett: „*Az úr honnan jött?*” Bevallottuk, hogy Budapestről. Lehet, hogy ezt nem kellett volna, mert hirtelen haragossá vált, és kezében a fejszével vészjóslóan közeledett. Jobbnak láttuk kerekét oldani, és nem hergelni tovább. A lényegről már úgys megbizonyosodtunk.

Tehát kiderült, hogy a hágóról az emlékmű felső részét tuholkai lakosok önkényesen tulajdonították el. *A jaj a legyőzötteknek* elv alapján, vagy egyszerűen el kellett takarítaniuk ezt a zavaró elemet a parádék színhelyéről? 2003-ban ezt nem lehetett tudni. A Trianon utáni cseh hatóságok emlékműrombolásai a szovjetek számára is bőven szolgáltathattak példát.

A Lviv Megyei Műemlékvédelmi Hatóság illetékesével Budapestről folytatott többszöri telefonbeszélgetésből végül kiderült az emlékmű eme részének szovjet korszakbeli sorsa. A hivatalnok zavart viselkedése arra utalt, hogy számára a kérdés kínos. Az emlékművel kapcsolatos információkat,

melyek e hivatalban szigorú rendben vannak bejegyezve, a szovjet időben jól betanult módszer szerint csak többszöri próbálkozásra és félig elhallgatva volt hajlandó kiadni. Ezek alapján kiderült, hogy az emlékművet 1975-ben hivatalosan bejegyezték, mégpedig a Nagy Honvédő Háborúban elesett 7 falubeli szovjet katonaáldozat obeliszkjeként. A hivatalnok az alkotókat nem tudta megnevezni.

Tehát a tuholkaiak a határkö-emlékmű felső részét falujuk főterén, az akkori szovhoziroda, a későbbi községháza előtt alapzatra helyezték, és szovjet hősi emlékműként avatták fel. Kapóra jött számukra az obeliszk felső részén, a kettős körben lévő ötágú csillag, ami a szovjet jelképrendszerbe is a korábban említett értelmezés miatt került.

A műemlékvédelmi hivataltól megtudtuk, hogy a zavaros körülmények között felállított oszlopot az Ukrajnában végbement politikai szemléletváltás után, 1993 márciusában, mivel nem sírokra emelt emlékkőről volt szó, törölték a műemlékek nyilvántartásából. A vörös birodalom és az ötágú csillag ködbe veszése után a pentagramos motívumot bevakolták, és a gránitobeliszk tetejébe keresztet állítottak.

Az emlékmű felső része Tuholkán. A szerző felvétele.

A második határkö- emlékmű helyének meghatározásához tanulmányoztuk a korabeli fényképeken a domborzatot, figyelembe vettük, hogy az országhatár az átvezető útra nem merőlegesen, hanem rézsúton haladt. Ez jól kivethető a magyar–szovjet határról készült archív képen húzódó szögesdrót-kerítésből (Lásd a Fortepan képet!). Az is kézenfekvő, hogy az emlékmű magyar földön állt. Ezenkívül még egy kárpátaljai magyar gépkocsivezető személyes közlése is alapul szolgált. Nevezetesen a hágón átkelve a fuvarozók mindig megpihentek, az autójukat az obeliszknél állították le, melytől az étteremig 88 lépés volt a távolság. Ma ennek az épületnek a nyomai felfedezhetők az el nem készült turistaszálló előtti hegyoldal térségében. Mindezeket összevetve megállapíthatjuk, hogy a határkö mai viszonylatban a kialakított plató közepén, a két hegyoldalon átvezető ösvény (az egykori *határvadász-örjáratok ösvénye*) vonalának az ország belseje felé eső oldalán állt.

MEGLEPŐ FEJLEMÉNY AZ EMLÉKMŰ TÖRTÉNETÉBEN

Kutatásunk 2015 júliusában újabb fordulatot vett. Jelen sorok írója *Verecke – a honfoglalás kapuja* című könyvének (megjelent 2015 novemberében) szerkesztése, a képek rendezése már a végéhez közeledett. Azonban még egy utolsó szemlekörutat tettünk. Mivel ez a kötet is tárgyalja Verecke emlékműveit, Tuholkát sem lehetett kihagyni. Itt azonban meglepetésünkre az emlékmű felső részének hült helyét találtuk. Érdeklődésünkre elmondták, hogy a község azt a magyar államnak ajándékozta, és már el is szállították Magyarországra. Közölték, hogy további információval az Ungvári Magyar Főkonzulátus és Matl Péter szobrász tudnak szolgálni. Megkeresésünkre Bacskai József ungvári főkonzul, akivel jó viszonyban voltunk, furcsán viselkedett, kezdetben titkolózott, majd azzal védekezett, hogy az ügyet a siker érdekében tartották titokban. Azelőtt a személy előtt tartották titokban, aki akkor már 18 éve kutatta, 2006-ban könyvet jelentetett meg, 2009-ben ismeretterjesztő filmet készített a témában, és akinek a munkáiból azonosították be az obeliszket. Végtelen felháborodásunkra, jó diplomatához híven, hangnemet váltott, igyekezett megnyerni, és bevonni a további eseményekbe. Matl Pétertől, akivel barátságot ápoltunk, otthonában vártunk választ a történetekre. Arra hivatkozott, hogy a konzulátus munkatársai titoktartásra kötelezték.

Ezzel bizony nagymértékben hátráltatták az emlékmű hiteles történetének feltárását! Sőt, amint az később ki is derült, az emlékműmentésben a segítségünkre bizony szükség lett volna.

Valószínűleg ezt a főkonzul úr is belátta, és ezt követően teljes körű segítséget nyújtott kutatásunkhoz, amit ezúton is megköszönünk. Tájékoztatásából sok mindent megtudtunk az emlékmű főnixmadárként történt feltámadásának valódi történetéről. Később pedig az érintett főszereplők személyes közlésével kiegészítve sikerült tisztázni a részleteket, például, hogy mi is váltotta ki ezt a kedvező fordulatot.

2013-ban Fényeslitke község a csapi származású Kun László és a polgármester, Mártha Mihály Tibor kezdeményezésére, kihasználva jó kapcsolataikat, barátsági megállapodást kötött a Vereckei-hágó keleti oldalán fekvő Zsupani községgel. Ezt követően a Kisvárdai járás és a Szkolei járás között is baráti együttműködés kezdődött. Fényeslitke jó kapcsolatait Tuholka községre is kiterjesztette. A Szkolei járás és Tuholka község vezetői 2014 tavaszán váratlan felvetéssel fordultak magyar barátaikhoz. „A történelmi igazság helyreállítása céljából” átadnák Magyarországnak a vereckei határkő-emlékmű náluk korábban szovjet hősi emlékműként felavatott részét, és így az emlékművet az országon belül újra fel lehetne avatni. A magyar–ukrán jószomszédi viszony erősítésének eme lépését 2014 májusának végén az Ungvári Magyar Főkonzulátushoz intézett levélben hivatalosan is megerősítették. Július végén Mikola Romanisin, a Szkolei Járási Tanács elnöke tájékoztatta a főkonzulátust, hogy az emlékmű átadásáról minden szükséges döntést meghoztak. A Szkolei járás és Tuholka község Fényeslitke közreműködésével a magyar államnak adományozta az emlékművet.

Tuholka község, polgármesterével, Mihajlo Haritononnal az élen és a Szkolei járás vezetése ezzel a lépéssel a történelmi igazságosság helyreállítása terén dicséretre méltó módon járt el. Felvállalták elődeik igaztalan lépését, és igyekeztek kiköszörülni a csorbát. Tettük példaértékű lehet a környező országokban a Trianon után meggyalázott, lerombolt magyar emlékművek sorstragédiája terén.

2014 novemberében a Szkolei járás vezetői, a járási tanács elnöke és tanácsadója újabb meglepő fejleményről számoltak be, Tuholka területén vélhetően sikerült megtalálni a határkő-emlékmű korábban elveszettnek hitt, hasáb alakú alsó részét. A beazonosításra december 10-én Tuholkára utazott a szkoleiekkel ápolt kapcsolat két aktivistája, Mártha Mihály Tibor

és Kun László, valamint Vida László ungvári konzul. Megerősítést nyert, hogy a hágóról annak idején nemcsak a határkö- emlékmű felső részét vitték el Tuholkára, hanem a talapzat kivételével az egész emlékművet.

AZ EMLÉKMŰ MEGMENTÉSE ÉS ÚJBÓLI FELAVATÁSA

Az emlékmű mentése során Matl Péter szobrászművész vezetésével télvíz idején kiemelték a talajba süllyedt emlékműrészt is. Az összegyűjtött elemeket Munkácsra szállították. A megtisztítást és a restaurálást a szobrász és fia, Árpád végezték el.

A hasábszerű rész obeliszka alá betonozott alsó peremszelvényének restaurálása során feltárult két vésett felirat. Ezekről a bebetonozott és így láthatatlanná tett feliratokról korábban nem volt tudomásunk. A feliratokat, valószínűleg az eltulajdonításkor, mint árulkodó jelet, megpróbálták eltüntetni, ezért megrongálták. Azonban, ha nehezen is, de a szöveg még így is kiolvasható, kikövetkeztethető. Az egyik tökéletesen igazolja a kutatásunk eredményét:

TERVEZTE: DVORÁK EDE.

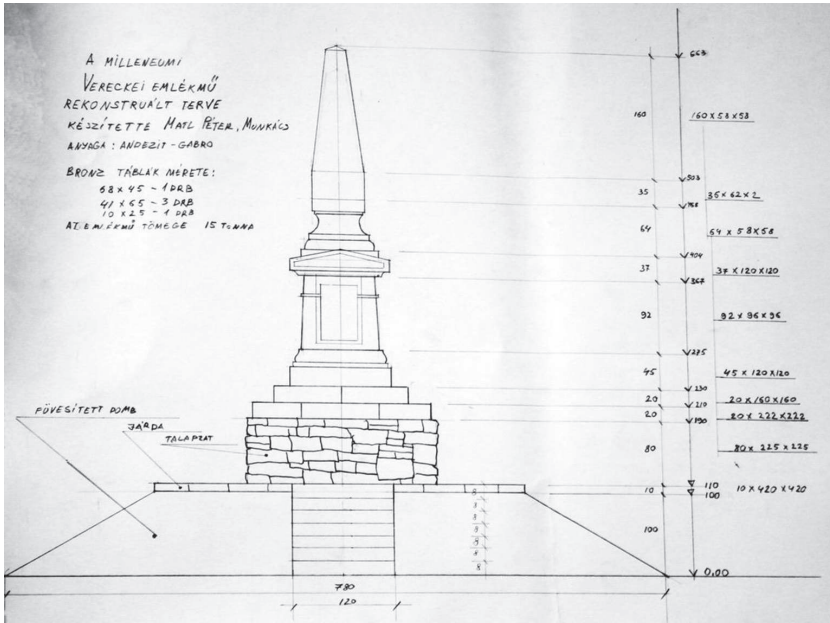
A másik kőbe vésett szöveg:

**KÉSZÍTETTE: BALDUZZI ANDREA NAKULYA
ÉS ROMZSA SZUSZKÓI BÁNYABÉRLETÉBEN.**

Ez a felirat cáfolja a *Fővárosi Lapokban* közölt táblafeliratot (*lásd tanulmányunk első részét!*), mivel nem valószínű, hogy a kőfaragó mester neve kétszer is felkerült volna az emlékműre. Matl Péter szobrászművész személyes közléséből tudjuk, hogy a határkö- emlékmű anyaga piroxén-andezit, és a szuszko-jobbovicai bányából származik.

Továbbá bizonyítást nyert az is, hogy a dr. Ravasz István által 1990-ben, az akkor rendelkezésre álló nagyon is hiányos ismeretek alapján készített rekonstruált rajz helytálló, a valóságban csupán néhány különbség fedezhető fel. A hasábszerű tömb alsó részének pereme, a felsőhöz hasonlóan lépcsőzetesen szélesedik ki. Az emlékmű teljes magassága pedig nem 400, hanem 473 cm.

Bacskai főkonzul elmondásából tudjuk, hogy a hágón tett szemle során meggyőződtek arról is, hogy a kétlépcsős talapzat kiemelése az évtizedek alatt rágyülemlett földréteg és az utóbbi években ráhordott építési törmelék miatt szinte lehetetlen.

Matl Péter vázlatrajza a restauráláskor készült

A restaurált emlékművet Fényeslitkére szállították. Fényeslitke önkormányzata az emlékmű méltó elhelyezése végett a Miniszterelnökséghez fordult. A Miniszterelnökség által létrehozott emlékműbizottság elnöke dr. Grezsa István, a Nemzetpolitikai Államtitkárság miniszteri biztosa lett, tagjai között pedig ott volt Ljubka Katalin, a Nemzetpolitikai Államtitkárság osztályvezetője, dr. Naszvadi György, a Magyar Nemzeti Bank elnöki főtanácsadója és Bacskai József, ungvári főkonzul. Dr. Grezsa István javaslatára döntés született, hogy a vereckei határkö-emlékművet az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban állítják fel. 2015. június 5-én Fényeslitkéről az emlékmű darabjai megérkeztek Ópusztaszerre, és megkezdődött az emlékmű építése. A hiányzó kétlépcsős talapzat pótlására új, az eredetihez hasonló készült. A táblák bronzmásolatát Matl Péter és fia, Szilárd készítették el, a bronzba öntést pedig lemergi műhelyben végezték.

Az emlékműbizottság július 27-én munkájába bevonta e sorok íróját is. Az elkészült bronz táblák megsejmlélése után jeleztük, hogy a felső rész címetáblája nincs közöttük. Ennek a létezéséről a bizottság semmit sem tudott. Az általunk adott útmutató alapján gyorsan pótolták a hiányzó címetáblát.

Július 30-án új helyén daru segítségével összeillesztették a vereckei határkő-emlékmű szelvényeit, szeptember közepén pedig valamennyi újraöntött tábla, útmutatásunk szerint, felkerült az emlékkőre.

Az emlékmű ünnepélyes újraavatására 2015. október 3-án került sor. A színes kulturális műsorral kísért avatási ceremónia a honfoglalás kori lovasok díszőrsége és a környező falvak iskolásainak részvételével zajlott. A verőfényes napon összegyűlt nagyszámú közönséget Beregszászi Olga, Borovics Tamás művészek, valamint Pál István Szalonna és bandája szórakoztatta. Az ünnepségen felszólalt Kertész Péter, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark ügyvezető igazgatója.

A rendezvény főszónoka az Országgyűlés elnöke, Kövér László volt, aki többek között a következőket mondta: *„Verecke és Ópusztaszer a magyar néplélek térképén két olyan sarokpontot képeznek, amelyek ismerete nélkül a magyarok nemzedékei könnyen eltévedhetnek a történelemben. Ezen sarokpontok nélkül a magyar múlt ugyan megismerhető, de meg nem érthető. A magyar jövő pedig tervezhető, de meg nem valósítható. Verecke a magyarság honteremtő készségének, Ópusztaszer pedig a magyarság államalkotó, államszervező képességének vált jelképévé. [...]*

A vereckei emlékművet a 19. századi békeidőkben eleink határkő-emlékműnek szánták. Nem csak a korabeli Bereg vármegye határait, nem csak az ezeréves magyar szállásterületek határait, hanem a magyar sorsot alakító történelmi malomkövek, azaz a kelet-nyugat határát is hivatott volt jelölni a vereckei határkő. A 20. század azonban könyvekkel és vérrel rajzolta át a határokat. Világháborúk, összeomlások és keserves újrakezdések, diadalmas idegen győztesek és mostoha sorsú magyar vesztesek. [...] A vereckei emlékmű további 20. századi sorsában mint cseppben a tenger tükröződik a magyar kiszolgáltatottság. Megcsonkítják, elbontják,

*A vereckei emlékmű Ópusztaszeren.
A szerző felvétele.*

alkotó elemeire szedik, patakpartra dobják, átalakítják. A magyar helyett idegen emlékek megjelölésére használják. Az emlékművek sorsa mindig osztozik azok sorsában, akiknek emléket állítanak. Ennek is azt a sorsot szánták, hogy tűnjön el mindörökké azokkal együtt, akiknek ezeréves ittlétét volt hivatva hirdetni.”

Ezután Kövér László és Kertész Péter közösen leleplezték a szépen felújított vereckei millenniumi határkő-emlékművet.

A KUTATÁS ZÁRÓ FÁZISA

Az emlékműavatásra ellátogatott szkolei delegációtól megtudtuk az emlékmű átadásának felvetőjét. Az ötlet a járási tanács elnökének tanácsadójától, Olekszij Trencsintől származott, aki egyébként Tuholka szülötte. A rendkívül csendes, intelligens Trencsin úr elmondása szerint csakúgy, mint a faluban többen, ő is tudott az emlékmű eredetéről. Idővel tudatosodott benne, hogy ennek az emlékműnek vissza kell kerülnie ahhoz a néphez, amely azt létrehozta, és amelynek történelméhez kapcsolódik.

A kedvező fejlemények tudatában, egyeztetve Hariton polgármesterrel, 2015. október 10-re újabb tuholkai kutatóutat szerveztünk. Ezen a határkő-emlékmű történetének további fehér foltjait, homályos részleteit a tuholkai lakosok személyes közléseivel igyekeztünk felderíteni. Ezek a beszélgetések azonban a fentebb idézett, 2003-ban lezajlott bizalmatlan, barátságtalan hangnemétől eltérően már baráti, segítőkész stílust öltöttek.

Tisztázódott, hogy a szkolei járási kommunista pártvezetés utasítására a Vereckei-hágón a millenniumi emlékművet 1966 nyarán bontották le. A vereckei emlékkő darabjait Tuholkára szállították, és az útkarbantartó vállalat telepén rakták le. Valószínűsíthető, hogy ez a vállalat végezte a hágó területrendezését, amiről fentebb már tettünk említést.

Ekkor vetődött fel, hogy a határkő-emlékmű részeiből szovjet háborús hősi emlékművet állíthatnak. A címertábla helyén a korábban már említett pentagramos motívum (egyebek mellett a szovjet jelképrendszer ótágú csillaga) szinte sugallta az emlékmű újabb küldetését. 1966. november 7-re (a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a szovjet proletárállam létrejöttének évfordulója) az akkori állami gazdaság irodaháza előtti parkban nem a teljes határkő-emlékművet állították fel.

A szovjet emlékmű felavatása után a millenniumi határkő alsó, hasábszerű részének másik két szelvénye, a táblákat tartó hasáb és a timpanonos felső peremszelvény, melyek nem is voltak különválasztva, szükségtelemmé váltak. Idővel, mivel útban voltak, ezeket legurították a telephely mellett csordogáló

patak partjára. Az emlékmű eme darabja az eltelt évtizedek alatt a talajba süllyedt. A közelmúltban az egykori gazdasági udvar területén építkezés kezdődött, és az emlékmű alsó részét megpróbálták a létesítmény alapjaiba beépíteni. Valószínűleg, mivel a hasábszelvény és a timpanonos szelvény nem volt különválasztva, nehezen volt mozgatható, így szándékuktól elálltak.

Hála Istennek!

EPILOGUS HELYETT

Az eredeti helyszínen, a Vereckei-hágón ma a történelmi pátosz kábulatából egy nem várt képet nyújtó térség zökkenti ki a magyar embert, és átbillenti egy másik világba. Ma ugyanis a hágó központi részét egy új emlékmű uralja, melyet 2008-ban emeltek. A Soltész István által tervezett, és az Ilosvai Javító-Szállítmányozási Vállalat Fortuna Leányvállalata által kivitelezett emlékmű központi része 3 összekapcsolt, keresztben végződő oszlop által alkotott kis kápolnát szimbolizál. Az oszlopok között, tehát a kápolna belsejében egy fekete andezit tömbből készült oltár áll. Felirata Dmitro Tkacs, akkori budapesti ukrán nagykövet ötlete alapján a magyar fővárosban, a Gellért-hegyen álló Szabadság-szobron lévő szöveget (*Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért.*) ülteti át Ukrajnára vonatkoztatva. Az ukrán és angol nyelvű felirat magyarul: „***Tisztelet a hősök emlékének, akik életüket áldozták Ukrajna függetlenségéért, szabadságáért és felvirágzásáért.***”

Tehát a tábla nem nevesít senkit, konkrétan a szics-gárdistákat sem. Dr. Ravasz István kutatásaiból közismert, hogy a magyar 1. hadsereg a második világháború idején szoros együttműködést alakított ki az Ukrajna függetlenségéért küzdő szovjetellenes ukrán partizán erőkkal, mindenekelőtt az Ukrajinszka Povsztanszka Armija (UPA) harcosaival. Ennek bizonyítéka az 1944. június 27-én kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, a magyar 1. hadsereg VI. hadtestének parancsnoka és az UPA katonai főparancsnoka, Dmitro Kljacskivszkij UPA-vezérezredes megbízásából Bogdan Zubenko UPA-vezérőrnagy által aláírt írásbeli megállapodás. Az egyezmény többek között kihangsúlyozta:

- „– az UPA és a Honvédség azonnali hatállyal beszünteti az ellenségeskedést;
- az UPA összekötőket vezényel a magyar csapatok ellátását biztosító alakulatokhoz, azok biztonságának szavatolására;
- a Honvédség ellátja az UPA sebesültjeit és betegeit.”

Tehát a magyar honvédek a második világháború idején támogatták Ukrajna függetlenségi törekvéseit, így az emlékmű részben rájuk is értel-

mezhető. Ukrajna Hőseinek Emlékműve a köztudatba mégis Szics-emlékműként vonult be. Soltész alkotásának komplexuma magába foglalja a szintén felújított, egykori szovjet katonai emlékművet, a „Brezsnyev-sziklát” is.

1996-ban a hágótól kissé távolabb emelt új Vereckei Honfoglalási Emlékmű megakadályozott avatásának idején az átjáró északnyugati végében – a sors fintoraként néhány méterre attól a helytől, ahol az eredeti millenniumi határkő-emlékmű állt – egy 1939-es feliratú, keresztet tartó négyoszloptos talapzaton a szics-gárdistáknak emléket állítottak. Mögé 2009-ben szertartásosan a Verecke környékén (Kárpátalja és Galícia határán, kb. 1,5 km-re az új honfoglalási emlékműtől) a 2008-ban feltárt sírokból az exhumálás során előkerült, feltehetően a Kárpátaljáról kitoloncolt és lengyelek által kivégzett szics-harcosok földi maradványait temették újra.

Megjegyezzük, hogy az emlékmű környékén a háborús időkben magyar honvédek is temettek el. Egyébként a sírok kialakításakor és a környezet rendezésekor eltüntették a pásztorszobrot, az autóbuszváró épületét, sőt, az 1996-ban a szics-gárdistáknak emelt 1939-es feliratú emlékművet is. A törmelékét ledózerolták és a hágó galíciai oldalába borították. Éppen oda, ahová a millenniumi határkő talapzata is került. Így azt még jobban eltemették. Az így kialakított térségben 2017-ben a Lviv Megyei Államigazgatási Hivatal a Kárpáti Szics 22 katonááldozatának látványos temetőt épített ki. Az emléktető október 15-i avatásakor, tartva az atrocitásoktól, az újonnan felavatott honfoglalási emlékmű megerősített rendőrségi felügyelet alatt állt.

Egy kis segítség az emlékmű eredeti helyének beazonosításához

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULÁG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA 1944–1970

I. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

A TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJA...

1944 októberében Sztálin¹ parancsára a 4. Ukrán Front hadserege Petrov tábornok² és Mehliusz³ vezérezeredes irányításával elfoglalta Kárpátalját. Elkezdődött a korábban Magyarországhoz tartozó négy megyényi terület erőszakos szovjetizálása. A folyamatban a Fagyjev⁴ vezérőrnagy vezette NKVD frontcsapatai, illetve a SZMERS Katonai Kémelhárítás Frontparancsnokságának munkatársai⁵ vezető szerepet játszottak. Ők idézték elő Kárpátalja

¹ *Sztálin, Joszif Visszarionovics*, oroszul Иосиф Виссарионович Сталин, grúz nyelven Ioszeb Dzsugasvili (1878–1953). A Szovjetunió legfőbb marsallja volt, generalisszimusz, a Szovjet Népbiztosok Tanácsának 4. elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának 1. elnöke, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtitkára, majd titkára. A róla elnevezett ideológia megtestesítője, a Szovjetunió diktátora.

² *Petrov, Ivan Juhimovics* (1896–1958). Hadseregátornok, a Szovjetunió Hőse (1945). Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatolása, a 0036. sz. határozat megfogalmazása, aláírása, az általa irányított NKVD-csapatok néptörtévéteknysége, a repressziós akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

³ *Mehliusz, Lev Zaharovics* (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezeredes (1944). 1944 augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeleivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással közel félezer kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

⁴ *Fagyjev, Szergej Makszimovics* (1905) vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front háterszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka a 0036. sz. határozat alapján hajtotta végre a magyar és német férfiak internálását, a német nők és férfiak jóvátételi munkára történő mozgósítását, a magyar hivatalnokok, vezetők stb. letartóztatását.

⁵ *Dubrovskij ezredes*, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály parancsnokhelyettese. *Mescerjakov alezredes*, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztályának parancsnoka,

tragédiáját, polgári társadalmának felszámolását.⁶ A szovjet típusú rendszer kiépítésébe bevonták a helyi kommunista funkcionáriusok vezéralakjait is.⁷

A Kreml jóváhagyásával Munkácson 1944. november 24-én létrehoztak⁸ egy átmeneti bábállamot 1944–1946 között Zakarpatszka Ukrajina néven, elfogadták a Manifesztumot/Kiáltványt⁹, és megalapították központi hatalmi szervét, a Népi Tanácsot, amelynek élére az általuk támogatott ügynököket, a kárpátaljai születésű Ivan Turjanica¹⁰ pártvezért nevezték ki. Helyettese Szova Péter¹¹ ruszofil politikus lett.

részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. *Filonyenko hadbíró gárdaőrnagy*, a SZMERS 8. Légihadsereg Katonai Törvényszékének elnöke, repressziók, kivégzések szervezője. *Gluhov kapitány*, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály nyomozó tisztje, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. *Marszkij ezredes*, a SZMERS 8. légihadseregéhez tartozó kémelhárító-felderítő részleg munkácsi osztályvezetője, a helyi repressziók szervezője. *Szosznovij kapitány*, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztály 1. alosztályának nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. *Tyulpanov, Szergij Ivanovics ezredes*, 1944. szeptember-október között a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóság egyik osztályvezetője, aki az 1. magyar hadsereg katonái, tisztjei között fejtett ki propaganda-tevékenységet. 1944 novemberétől 1945 májusáig Ivan Turjanica főtanácsadója Kárpátalja szovjetizálásának megszervezésében. *Tkanko, Olekszandr alezredes*, a Szovjetunió Hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizánparancsnok irányította a „Turjanica-hadsereg” törzskarát.

⁶ Lásd: DUPKA GYÖRGY: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt, letölthető változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

⁷ *Lednej Iván D.*, (alias Vaszilij Olenics) kárpátaljai pártpolitikus, 1930–1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

⁸ *Pronyin Mihajlo Mihajlovics* altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, a Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártszervezet első konferenciájának, a munkácsi népbizottságok I. kongresszusának, a Manifesztum elfogadásának, Kárpátalja szovjetizálásának szervezője, levelezénylője.

⁹ Munkácson a Manifesztumot egyhangúlag elfogadta a Zakarpatszka-Ukrajnai Népbizottságok első kongresszusa.

¹⁰ *Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics* (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatlóása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

¹¹ *Szova Petro Petrovics (Szova Péter)* (1894–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a ruszofil politikus 1944 novemberében Ungvár polgármestere, majd a Néptanács elnökének helyettese.

1.1. A LAKOSÁGRA MÉRT NÉPÍRTÓ CSAPÁSOK

A vidékre rátelepült, vészterhes feszültséget okozó szovjet büntetőszervezetek 1944. október végétől kezdve 1946 végéig a helyi lakosság – kiemelten a magyarok, németek és a magyarbarát ruszinok – ellen példátlan méretű politikai megtorlóssorozatot hajtottak végre. Képletesen szólva több népirtó „csapást” mértek a lakosságra. Több mint 30 ezer személyt hurcoltak először a szolyvai¹² 2. sz., a perecsenyi PPV, a szambori¹³ 22. sz. gyűjtőtáborokba, majd a GUPVI és a GULÁG szovjetunióbeli lágereibe. A számítások szerint legalább minden harmadik kárpátaljai rab odahalt.¹⁴ Megjegyzem, a Szolyvai Emlékpark gránit-tábláira közel 12 ezer halott nevét véstük fel 2004–2017 között.

Miután Moszkva nyomására Prága, illetve Beneš¹⁵ kormánya lemondott Kárpátaljáról, a területet 1945. június 29-én a Szovjetunióhoz csatolták.¹⁶ Ettől kezdve a szovjet hatályos törvények az NKVD-KGB, a SZMERS Katonai Kémelhárítás Parancsnokságának munkatársai által még nagyobb súllyal nyertek alkalmazást, bevezették a szigorú kommunista diktatúrát, amelynek megtestesítői az alábbiakban bemutatásra kerülő szovjet büntetőszervezetek voltak.

1.2. A SZOVJET BÜNTETŐSZERVEZETEK KÁRPÁTALJÁN

Közvetlenül Kárpátalján 1944 októberétől 1970-ig a kommunista párt vezetésével az alábbi intézmények folytattak megtorló tevékenységet:

- a 4. Ukrán Front katonai ítélőszékei, illetve a frontparancsnoksághoz tartozó 18. hadsereg 128-as hegyivadász gárdahadosztályának katonai ítélőszéke, valamint a 8. Légideszant Hadsereg Bírósága;

¹² *Jermilov kapitány* volt 1944 novemberében a szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor (SZPV 2) táborparancsnoka, felügyelete alá tartozott a huszti hadifogolyátvevőhely is. 1945 elejétől Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátszaga parancsnokának parancsára a lengyelországi jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki.

¹³ *Grobovoj őrnagy*, a 22. sz. (FHFT) sztarij szambori láger parancsnoka 1945 márciusában.

¹⁴ DUPKA GYÖRGY: *Halottaink – 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt, letölthető változat: <http://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>

¹⁵ *Beneš, Edvard* (1884–1948), csehszlovákiai politikus, államférfi. A csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit Pjotr Zubov titkosszolgálati rezidens szervezett be. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásához.

¹⁶ VIDA ISTVÁN–ZSELICZKY BÉLA: *Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról*. Külügyi Szemle, 2004.01.234–260. https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_jenius_29-i_szov_.pdf

- a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett működő Különleges Bíróság, amelyet a tanács 1944. december 18-i dekrétuma alapján hoztak létre;
- az állambiztonsági népbiztosság, majd pedig az állambiztonsági minisztérium kárpátaljai területi hivatala;
- a belügyi hivatal (különösen eredményesen működött ez a hivatal a svábnémetek kitelepítése, a kulákok elleni megtorlások stb. terén);
- a területi ügyészség;
- a területi bíróság;
- az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma mellett működő különleges értekezletek, tanácsok;
- a Szovjetunió Belügyminisztériuma határőrcsapatai kárpátontúli (kárpátaljai) körzetének katonai ítélőszéke;
- a Szovjetunió Belügyminisztériumához tartozó csapatok lvovi körzetének katonai ítélőszéke;
- a kárpátmelléki katonai körzet ítélőszéke;
- a lvovi vasútvonal pályaszakaszi bírósága.

Számos kárpátaljai lakossal szemben alkalmaztak megtorló intézkedéseket ugyancsak Oroszország és Ukrajna hasonló területiális bíróságai.¹⁷

Közülük sokan vesztették életüket a nyomozás során az állambiztonsági minisztérium (NKVD, KGB), illetve a SZMERS katonai kémelhárítás kínozókamráiban, egyeseket pedig úgynevezett szökési kísérlet közben vagy más körülmények között lőttek agyon.

Mindmáig kevésbé ismertek és tanulmányozottak a Berija¹⁸ NKVD-vezér által kiagyalt egyéb megtorlási módok – az internálás, a kitelepítés részletei.

Összességükben mindeme megtorló szervek¹⁹ intézkedései az úgynevezett szocialista igazságszolgáltatást testesítették meg, amely oly becsstelenül fejezte be misszióját a volt Szovjetunióban.

¹⁷ Az NKVD Különleges Tanácsa 1940–1942 között több ezer Szovjetunióba szökött kárpátaljai felett ítélkezett, akik 1939–1941 között a Kárpátokban húzódó magyar-szovjet határt illegálisan lépték át. Ennek a témának már jelentős szakirodalma van.

¹⁸ **Berija, Lavrentij Pavlovics** (1899–1953): szovjet politikus. 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (az NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciós perek egyik legfőbb felelőse. 1953 decemberében kivégezték.

¹⁹ DUPKA GYÖRGY: „*Sötét napok jöttek...*” (Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1957). Ungvár–Budapest, 1993. 7–36.

A kárpátaljai magyar, német és magyarbarát patrióták fölött ítélező fontosabb büntetőszervek:

Nº	Ítélethozó testületek	Ítélethozatal időszaka	Elítélt, fő	Halálra-ítélt	Kegyelem	Végrehajtott halálos ítélet
1	A 4. Ukrán Front katonai törvényszéke	1944–1945	46	8	3	5
2	Rendkívüli Bíróság (Kárpátontúli Ukrajna)	1945–1946	260	38	4	32
3	Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztérium Különtanácsa	1947–1953	94	-	-	-
4	Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírószága	1946–1953	250	2	2	-
5	Az MVSZ Határőr Hadsereg Lvovi Körzeti Katonai Hadbírószága	1946–1953	19	-	-	-
6	Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítélszéke	1946–1953	6	2	2	-
7	Kijevi Katonai Körzet Ítélszéke	1946–1953	2	-	-	-
8	Kárpátaljai Területi Bíróság és járási körzeti és régiós bíróságok	1946–1970	543	5	1	4
9	Lvovi Vasútvonal Pályaszakaszi Bírósága	1946–1953	7	-	-	-
10	Lvovi Területi Bíróság	1946–1953	1	-	-	-
11	Egyéb katonai és területiális ítélszékek	1945–1954	49	-	-	-
12	Letartóztatott, ügye nem került a bíróság elé	1946–1953	26	-	-	-
Összesen:			1277	55	12	41

2.1. A RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁG, 1944–1946

A szovjet szakértők javaslatára a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa létrehozta a Rendkívüli Bíróságot, amely a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt Dekrétuma alapján sokak tragédiáját okozta. Ez a bíróság – a Néptanács nevében – bárkit elítélhetett, aki a csehszlovák vagy magyar rendszerben valamilyen pozíciót betöltött, függetlenül viselkedésétől, tetteitől stb.

Ügyvédi védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt általában 1 évtől 10–15–25 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. Ítélete pedig „*nem fellebbezhető meg*”. Ez a „*vérbíróság*” a civilizált társadalmi joggyakorlat legelemibb követelményének sem felelt meg; Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét jelentősen megtizedelte.

A Dekrétumot a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának *Visznik* című Közlönye²⁰ jelentette meg. A 22. számú Dekrétum magyar fordítását először az 1993-ban kiadott dokumentum-gyűjteményünkben közöltük.²¹ A 22. sz. Dekrétum a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Rendkívüli Bírósága létrehozásáról rendelkezik, amelyet a Néptanács nevében *I. I. Turjanica*, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke, helyettesei: *Szova Péter P., P. V. Lintur*. Tagok: *I. M. Vas, J. I. Ivasko, M. V. Moldavcsuk, M. V. Cuperjak, S. L. Weisz, Sz. V. Boreckij, I. J. Kercsa, H. I. Ruszin, I. J. Kerecsanyin, F. I. Csekan, D. M. Tarahonics, Sz. I. Borkanyuk, I. I. Kopolovics, V. M. Teszlovics* saját kezűleg írtak alá.

2.2. A RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁG „VÉRBÍRÁI”, NYOMOZÓI

Kik is voltak tagjai a Rendkívüli Bíróságnak? 1944 decemberében **Ivan Turjanica**, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke hithű sztálinistákat nevezett ki a főhatóságok élére, így lett **Vas Ivan**²² a belügy és állambiztonság

²⁰ Visznik Narodnoji Radi Zakarpatszkoji Ukrajini. 1944. december 30-i szám. (Lásd a függelékben: 22. sz. Dekrétum - A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának a Rendkívüli Bíróság létrehozásáról)

²¹ DUPKA GYÖRGY: „Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993., 121–123. p. Lásd a Közlöny ukrán eredetijének másolatát is: u.o. 144–145.

²² *Vas, (alias Vas János) Ivan Mihajlovics* (1904–1966) az NKVD kárpátaljai ügynöke, párt- és állami vezető Kárpátalján. 1930–1933 között a kijevei pártfőiskola hallgatója. Kárpátaljára 1944 őszén visszatérve a Néptanács tagja, a Zakarpatszka Ukrajina államvédelmi szerv irányítója, a Kárpátaljai Kommunista Párt központi bizottságának titkára, első titkára, a végrehajtó bizottság elnöke stb.

elnöke, **dr. Sztefan Boreckij** az igazságügyi főhivatal elnöke. A Néptanács 1944. december 18-án nyilvánosságra hozta azt a szabályzatot is, amely meghatározta a *Rendkívüli bíróság* tevékenységi körét. **Dr. Sztefan Boreckij**, az igazságügyi megbízott főügyésszé **Ivan Andrászkót**²³, helyettesévé **Vaszil Mitrjukot** nevezte ki. **Ivan Turjanica** a kinevezéseket 1945. január 17-én írta alá. A teljhatalmú bizottság elnöke: **Vaszil Ruszin**²⁴ partizánparancsnok, alelnöke: **Mihajlo Kalinov**²⁵, titkár: **Mihajlo Kampov**²⁶, **Resetár Mária**²⁷. További tagok: **Oleksza Logojda**²⁸, **Nyamescsuk Vaszilij**²⁹, **Ivan Lednej**³⁰, **Jevgen Zsupán**³¹, **Jurij/Georgij Tokár**³², **Pjotr Varga**³³, **Tiavadar**³⁴.

A ZU Kárpátontúli Néptanács által létrehozott és a szovjet tanácsadók, az NKVD-nyomozók, funkcionáriusok³⁵ által irányított és az elkészített

²³ *Andrasko Ivan Vasziljevics* (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján, mint fővádoló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privat és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

²⁴ *Ruszín, Vaszil Pavlovics* (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátalján. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

²⁵ *Kalinov Mihajlo G.*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

²⁶ *Kampov Mihajlo I.*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára, magyar tolmácsa.

²⁷ *Resetár Mária*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD-utasítások végrehajtója.

²⁸ *Logojda Alekszej*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

²⁹ *Nyamescsuk Vaszilij* (alias Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak) NKVD ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

³⁰ *Lednej Iván D.*, (alias Vaszilij Olenics), 1930–1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

³¹ *Jevgen Zsupan*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privat és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában.

³² *Tokár Georgij*, kárpátaljai pártpolitikus, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD-utasítások végrehajtója.

³³ *Varga, Pjotr Iljics* (alias Román Salek, 1896–1979), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja, az NKVD-utasítások végrehajtója.

³⁴ *Tivadar*, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

³⁵ Az ungvári Rendkívüli Bíróság NKVD-tanácsadói, nyomozói, vádemelési anyagok összeállítói:

vádiratok alapján a Rendkívüli Bíróság 1945–1946-ban, illetve 16 hónapos dicstelen tevékenysége folyamán jogerősen 260 kárpátaljai patriótát elítélt, ebből 1945-ben 158 főt, 1946 áprilisáig 36 főt. Ezenkívül 66 áldozatnak még nem ismeretes az ítélethozatal ideje, kiszabott éve.

A büntetésvégrehajtás ungvári intézményének egyik ismert alakja volt Pop Dmitre, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének parancsnoka.

A halálos ítéletek egyik leghírhedtebb végrehajtója **Kuruc Mária** turjaremetei partizán.³⁶ Megjegyzendő, hogy Glik Vaszilik, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének igazságügyi orvosszakértője közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

Gluszenko őrnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály parancsnoka.

Jerjencsev kapitány, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának főnyomozója,

Fedorov hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa,

Belicsko, a Zakarpatszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Gavrilov hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának műveleti munkatársa,

Kurocskin hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa,

Krecsko, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztály munkatársa,

Lenyisinec Iván, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági hivatal kommandánsa, közreműködött a koncepciós perekhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában.

Maligin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának műveleti munkatársa,

Marias, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Mjakagolov, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa,

Okály, a Zakarpatszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Opalenik, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa,

Popovics, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Proszkurin hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. osztály 5. részlegének műveleti munkatársa,

Sadrin őrnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának parancsnoka,

Tokmacsev hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. nyomozói osztályának parancsnoka,

Tverkin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának parancsnoka,

Vinokurov, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági főosztályának munkatársa.

³⁶ Kuruc Mária, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén Maruszja. Tkanko O. alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait.

3. AZ ELSŐ HALÁLOS ÍTÉLETEK KISZABÁSA

Halálbüntetést 38 személyre szabtak ki, ebből 4 főnek megkegyelmeztek, a korábbi ítéletüket 5-10 évre módosították.

1945 januárja és 1946 áprilisa között a Rendkívüli Bíróság által halálra ítélt és kivégeztetett kárpátaljai patrióták jelenleg rendelkezésre álló betűrendes névsora.

1945 januárja – 1946 áprilisa között halálra ítélt és kivégzett személyek névsora:

s/sz	Név	Születési év	Lakhely	Foglalkozás	Kivégzés napja	Rehabilitáltak
1	BALOG László	1904	Munkács	mészáros	1945.6.22.	1992
2	BOROS Bálint	1892	Kőröstarcsa	nyugdíjas	1945.2.21.	1991
3	CZIPF János	1891	Perecseny	munkás	1945.6.01.	1991
4	DEMJANOVICH/ DEMJÁNOVICS Péter Pál	1869	Rahó	g.kat. esperes, felsőházi tag	1945.4.23.	1991
5	ERHARDT (Erhat) Mátyás	1907	Szolyva	munkás	1945.5.10.	1991
6	FÁBIÁN Béla		Tiszaújlak	gazdálkodó	1945	
7	FÁBIÁN Lajos	1891	Sóhát/ Csomoholova	közhivatalnok	1945.3.11.	1992
8	FODOR János	1915	Dombó/ Dubove	munkás	1945.4.25.	1992
9	GABÓDA Mihály	1918	Nagylucska	közhivatalnok	1945.4.25.	1991
10	HASULYÁK János	1924	Ungvár	munkás	1945.10.12.	1992
11	HELM Ferenc	1901	Munkács	kereskedő	1945.2.8.	1991
12	JAKIMCSUK Olekszij	1899	Ungvár	munkanélküli	1945.11.16.	1991
13	KAPORNAY- KATRICS József	1890	Munkács	tűzoltó- parancsnok	1945.7.24.	1992
14	KASZTNER Gusztáv	1907	Beregszász	elárusító	1946.5.20.	1991
15	KÉK Eduard	1921	Munkács	munkás	1945.11.16.	1991

16	KOVALKOVICS- GOER Ivan	1899	Perecseny	munkás	1945.6.1.	1992
17	MÉSZÁROS Kálmán	1902	Kisújszállás	munkás	1945.7.24.	1990
18	NAZDRAVECKI János	1893	Nagyszőlős	tanító	1945.9.15.	1991
19	NISCSÁK András	1915	Munkács	köztisztviselő	1945.3.30.	1991
20	PILLER József		Pósaháza/ Munkács	kőműves	1945.6.16. Kivégzés előtt öngyilkos lett	1990
21	PRIBOJ András	1909	Munkács	hivatalnok	1945.6.1.	
22	SCHNELZER József	1926	Szolyva	munkás	1945.6.1.	1991
23	STEFANSZKI Sándor	1909	Pósaháza/ Munkács	kőműves	1945.7.24.	1990
24	STULLER Mihály	1922	Szolyva	közhivatalnok	1945.5.10.	1991
25	SUBINEC Ferenc	1918	Szinyicevo	gazdálkodó	1945.11.16.	1991
26	SZER Antal	1900	Ungvár	gépkocsivezető	1945.6.22.	
27	SZILVÁSI János	1898	Feketeardó	kéményseprő	1945.5.10.	
28	SZUP József	1897	Kucsava	gazdálkodó	1945.6.22.	
29	TÓBIS Ágoston	1884	Szolyva	erdész	1945.12.18.	1991
30	WEINRAUCH József	1909	Huszt	munkás	1945.6.22.	
31	ZIMOGLJAD Olekszij	1925	Ungvár	munkanélküli	1945.11.16.	1991
32	ZSURKOVICS Béla	1879	Munkács	mozdonyvezető	1945.4.25.	1991

A 32 halálra ítélt közül a legidősebb áldozat a 76 éves **Demjanovich (Demjánovics) Péter** rahói görögkatolikus parókus-esperes, kanonok, a magyar parlament örökös felsőházi tagja, valamint a 66 éves **Zsurkovics Béla** munkácsi mozdonyvezető. Megjegyzem, hogy a névsorban szereplők közel fele 1900 előtt született, 60 év körüli volt, őket megfosztották a nyugdíjas kor lehetőségétől is. A rendszerváltás idején bűncselekmény hiányában rehabilitálták őket.

A legfiatalabb áldozat a 19 éves **Schnelzer József** szolyvai munkás és a 21 éves **Hasulyák János** ungvári munkás. A lelketlen hóhérok a legszebb férfikorban lévő 15 személyt küldtek a halálba, és okoztak máig be nem gyógyuló lelki sebeket a hozzátartozóknak.

Már 1945 telén beütemezték az első perek tárgyalását, megszülettek az első ítéletek. Az első „*golyó általi halálbüntetés kiszabása, az érintett vagyonának elkobzása*” **Boros Bálint** (Kőröstarcsa, Békés vm. 1892–1945) kőröstarcsai lakhelyű nyugdíjas nevéhez kapcsolódik, aki mellesleg pártonkívüli volt, elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. Magyar kémkedés vádjával az NKVD egy-égei Kárpátalján tartóztatták le. A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. február 7-én golyó általi halálra ítélte. 1945. február 21-én kivégezték. 1991-ben rehabilitálták.³⁷ Az NKVD-SZMERS másik kiszemelt áldozata **Helm Ferenc** (Budapest, 1901–1945) munkácsi, alapiskolai végzettségű, pártonkívüli magyar kereskedő. A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága koncepciós perben 1945. február 2-án golyó általi halálra ítélte. 1945. február 8-án kivégezték. 1991-ben rehabilitálták.³⁸

Hasonló sorsra jutott **Demjanovich (Demjánovics) Péter** (Nagyberezna, 1869. július 17. – Ungvár, 1945. április 21.) rahói görögkatolikus parókus-esperes, kanonok, a magyar parlament örökös felsőházi tagja.³⁹ Vádiratának kiagyalói szintén súlyos lelki traumát kívántak okozni paptársainak, hitközösségének is. Még 1944 decemberében tartóztatták le **Mandzuk Miklós** nagybocskói születésű rahói tanító feljelentése alapján, aki azt állította, hogy neki a rahói esperes szó szerint ezt mondta: „*Minden kommunistát fel kellene akasztani*”. A bíróságon is megerősített kijelentés elegendő volt a halálos ítélet meghozatalához. A „kommunista párt éber koronatanúját” később tanfelügyelői álláshoz juttatták a rahói járásban.

A Rendkívüli Bíróság 1945. április 13-án rövid tárgyaláson golyó általi halálra ítélte a vádlottat mint hazaárulót. **Bendász Dániel** egyházkutatótól tudjuk, hogy „Demjánovics már halálra volt ítélve, amikor megbetegedett, de, hogy ne kivégzés nélkül haljon meg, 1945. április 21-én, nagypénteken, a halálos ágyán haldoklás közben lőtték agyon. Állítólag egy Maruszja⁴⁰ nevű börtönőr végzett vele az ungvári börtönben.”⁴¹ Kivégzéséről két hónap elteltével a korabeli sajtó⁴² is hírt adott.

³⁷ RIZO, I. 2003. 207.

³⁸ RIZO, I. 2003. 255.

³⁹ Lásd bővebben: *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve*. Szerkesztette: DR. DUPKA GYÖRGY, DR. ZUBÁNIC LÁSZLÓ. Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság–Internix Kiadó, 2017. Tárolt változata: <https://mek.oszk.hu/17900/17938/>

⁴⁰ Teljes neve: a turjaremetei Kuruc Mária, aki partizán lányként csatlakozott az NKVD egyiségéhez, és vált belőle ítéletvégrehajtó, hivatásos hóhér.

⁴¹ BENDÁSZ ISTVÁN–BENDÁSZ DÁNIEL:1994., 29. p. Megjegyzendő: Demjanovics atyát nem április 21-én, hanem április 23-án végezték ki.

⁴² Zakarpatszka Ukrajina, 66. sz., 1945. június 7.

Munkács lakosságát felkavarta a hír, amikor megtudták, hogy a szovjetellenességgel megvádolt dombóvári származású **Priboj András**t, a munkácsi székhelyű Latorca cég hivatalnokát koncepciós perben golyó általi halálra ítélték. Kegyelmi kérvényét elutasították, és 1945. június 1-jén kivégezték.⁴³

46 évvel később a Kárpátaljai Területi Bíróság Elnöksége az 1991. június 21-én kelt határozatával a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bíróságának ítéletét bűncselekmény hiányában hatályon kívül helyezte.⁴⁴ A Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsának Rendkívüli Bírósága az általa hozott számos ítéletének stílusához hasonlóan a **Priboj András** ellen hozott ítéletét is különleges stílusban fogalmazta meg. Szembetűnő, milyen mértékben meg voltak fosztva ezen vádlottak a védekezéshez való joguktól, személyiségi jogaiktól. A bizonyítatlan vádak, az olyan jellegű fordulatok, mint a „meggyőződéses fasisztaként”, „nagy kárt okozott a kárpátukrán népnek”, „hivatásos erdőrabló”, „itt maradt, hogy folytassa aljas tevékenységét” – a szabadulás minden esélyétől, illetve az ügy objektív elbírálásának és méltányos ítéletnek a reményétől is megfosztották a vádlottakat.

Munkács másik közéleti személyiségét, **Kopornay-Katrics Józsefet**, a város népszerű tűzoltóparancsnokát is alaptalanul vádolták meg, és népellenesnek nyilvánították. 1945. június 20-án halálra ítélték, kegyelmi kérvényét figyelmen kívül hagyták, július 24-én kivégezték. Őt is a Szovjetunió összeomlása után, 1992-ben rehabilitálták.⁴⁵

A munkácsi tűzoltóparancsnok sorsáról – megyei képviselőként, a rehabilitációs bizottság tagjaként – **Paulina András** Kijevben szolgáló magyar diplomatától, az áldozat közeli hozzátartozójától értesültem. Ő is megerősítette, hogy a tűzoltóparancsnokot az NKVD nyomozó tisztjei koholt vádak alapján 1945-ben letartóztatták, majd Ungváron halálra ítélték. Egyes tanúk elmondása szerint a Perecseny környéki erdőben megásatták vele a saját sírját, és kivégezték. Szovjetellenesség vádjával az édesapját is elhurcolta az NKVD. Egy évig kínozták és vallatták: pisztolyaggal kiverték alsó és felső fogprotézisét. Végül kikényszerített jegyzőkönyvi aláírás után, döntő bizonyítékok hiányában hazaengedték. Fogsága alatt idegsorvadást szenvedett, szabadulása után hosszú éveken át nyomta az ágyat.⁴⁶

⁴³ RIZO, I. 2003. 587-588.

⁴⁴ Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, op. 1, ügyiratszám 5726, p. 44.

⁴⁵ RIZO, I. 2003. 399.

⁴⁶ Lásd: Paulina András adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba hurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére, Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*, 44-45.

1945 januárjában halálra ítélt, majd kegyelemben részesült személyek névsora

s/sz	Név	Születési év	Lakhely	Foglalkozás	Kegyelemben részesült	Halálos ítélet módosítás	Rehabilitáltak
1	KACSUROVSKAI Anna	1922	Munkács	köztisztviselő	1945.XI.09.	10 év	1992
2	KOVÁCS Sándor	1907	Tekeháza	gazdálkodó	1945.XI.09.	10 év	1992
3	PETRICSKÓ Mihály	1924	Munkács	gimnazista	1945.XI.09.	10 év	1992
4	ZAJAC Mihály	1923	Ungvár	ZUNT-tisztviselő	1945.XI.09.	10 év	1992

(Folytatjuk)

NAGY TAMÁS

SZÍNEK ÉS SZAVAK

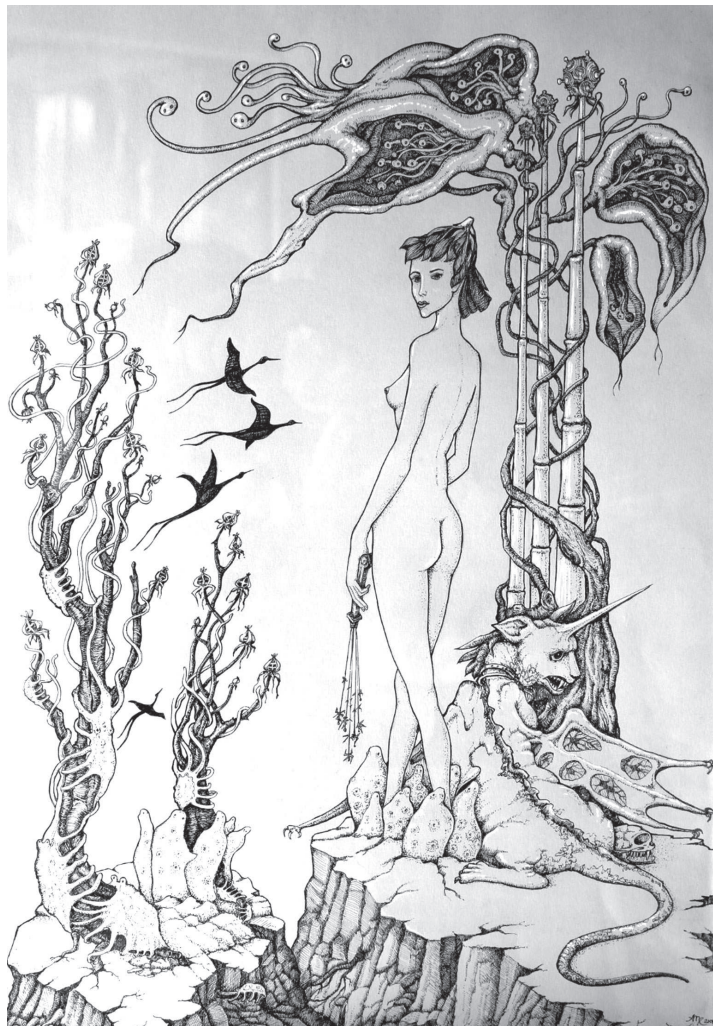
(LAUDÁCIÓ KOPRIVA NIKOLETT EGYÜTT NÍVÓDÍJÁHOZ)

Kopriva Nikolett 2015-ben publikált először az *Együttben*. Az évek során a folyóirat egyik meghatározó szerzőjévé vált. Sokoldalúságáról tanúskodik, hogy versei mellett novelláival és grafikáival is rendszeresen jelen van nemcsak Kárpátalja-szerte, hanem az egész Kárpát-medence szépirodalmi folyóirataiban, online felületein. A számos publikáció csúcspontja a 2020-ban megjelent *Amire csak a fák emlékeznek* című első verseskötete.

Kopriva Nikolett letisztult, részletekre odafigyelő költészetével egészen különleges versvilágba vezeti az olvasót. Ebben a versvilágban tematikailag nagy szerepet kap az otthonkeresésnek és az identitás konstituálásának a folyamata. E folyamatok sajátos bemutatásához hívja segítségül a biopoétikát, és annak egyik alapvetését, amely szerint csak akkor érthetjük meg a valóságot és önmagunkat, ha megértjük a biológia költői dimenzióját. A verseinek helyszíneként gyakran megjelenő vidéki környezet látszólag statikus, Kopriva Nikolett azonban mégis fogékony az ott történő apró rezdülésekre. Akár a legjelentéktelenebbnek tűnő tárgy, zaj vagy mozgás is felruházkodhat többletjelentéssel. A versek olvasásakor sokszor érezhetjük azt, hogy valamilyen elvarázsolt helyen járunk: a vershelyszíneként megjelenő ház, kert, erdő vagy hegy önmagában még nem kelti ezt a hatást, de az álom mechanizmusával, valamint a dér és köd motívumával kiegészülve, egészen misztikus hangulat teremődik. Az idegenségérzet állandó jelenléte pedig kellő alapfeszültséget ad a verseknek. Több bravúros költői megoldást fedezhetünk fel a természet és az emberi test párhuzamba állításánál: „Hajnaltan hangosabb a szél, / ereid megfeszülnek – vízre szóródó villámok.” (*Madárraj*). Egyszerre érezzük a lüktetését a belső és külső tájnak.

Amit a szavak sorba rendezésével nem tud kifejezni Kopriva Nikolett, azt megteszi a színek és vonalak használatával. Az *Együtt* folyóiratban megjelent grafikái többnyire figuratív alkotások. Mondhatni, az egyén belső tájképei. Élénk színekkel dolgozik, a szavak nyomtatására is használt fekete színt alig lehet megtalálni munkáiban. Expresszionista és néhol szürrealista stílusjegyek keveredésében gyönyörködhetünk. Az illusztrációi kétségtelenül gazdagítják és komplexebbé teszik a szövegek nyújtotta élményt.

Reméljük, továbbra is találkozhatunk Kopriva Nikolett nevével az *Együttben*, a jövőben pedig újabb verseskötetekkel gazdagítja irodalmunkat. Ehhez kívánunk kitartást és kellő inspirációt. Az Együtt Nívódíjjal pedig szeretnénk köszönetet mondani a kiemelkedő alkotásaiért, amelyekkel emelte a lap színvonalát.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2021. DECEMBER – 2022. JANUÁR)

ELISMERÉSEK

2021. DECEMBER

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata a Kárpátaljai Megyei Tanács *elismerő oklevelében* részesült.

* *Magyarság Háza-díjjal* tüntették ki **Ivaskovics József** zeneszerzőt, verséneklőt.

* A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) *oklevelét* érdemelte ki kiemelkedő tudományos, illetve tudományszervezői munkásságért a 35. életévüket betöltött tagok közül:

– a humán- és társadalomtudományok területén **Bárány Erzsébet** és **Barta Eleonóra**;

– a természettudományok területén **Csoma Zoltán**;

– az élettudományok területén **Csovej István**.

A KMAT *ösztönző oklevelét* vehette át a kutatómunkában elért eredményekért a 35 éven aluli fiatal kutatók közül:

– a humán- és társadalomtudományok területén **Pallay Katalin**;

– természettudományok területén

Bán Henrietta;

– az élettudományok területén

Molnár Attila.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház *Ez a gyerek* című darabja lett a IV. GRA Országos Színházi Versenyfesztivál legjobb nagyszínpadi előadása. Az eredményt a december 4-i kijeji gálaműsoron hirdették ki.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán *docensi címet* szerzett **dr. Rácz Béla**, az intézmény tudományos-oktatási rektorhelyettese, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék oktatója, **dr. Fodor Gyula**, a tudományos és nemzetközi kapcsolatokért felelős rektorhelyettes, a Földtudományi és Turizmus Tanszék oktatója, és **dr. Berghauer Sándor**, a főiskola Tudományos Tanácsának titkára, a Földtudományi és Turizmus Tanszék oktatója. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Minősítő Bizottsága 2021. november 30-án ítélte oda számukra a docensi címet.

* Idén is átadták Beregszászon a kistérségben dolgozó kiváló pe-

dagógusoknak járó *Drávai Gizella közoktatási díjat*. A díjat ezúttal **Bárdos István**, a Beregszászi Kossuth Lajos Líceum fizikatanára vehette át.

2022. JANUÁR

* A Falvak Kultúrájáért Alapítvány a magyar kultúra napja (január 22.) alkalmából minden évben odaítéli a *Magyar Kultúra Lovagja* címet. 2022-ben a MÉKK felterjesztésére Kárpátaljáról **Hajduk Márta** dokumentumfilm-rendező kapta az elismerést, aki több dokumentumfilmjében foglalkozott a kárpátaljai magyarság sorskérdéseivel.

* A kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett áldozatos munkájáért a MÉKK felterjesztésében az *Anyanyelvápolók Szövetsége Oklevelét* – **Juhász Judit** elnök aláírásával – **dr. Pomozi Péter** nyelvtörténész, író, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont igazgatója és **Moritz László** (Stockholm-Budapest) újságíró nyújtotta át:

– **Ferenci Attila** színművésznék, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata tagjának;

– **dr. Kopriva Attila** képzőművésznék, a Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület elnökének;

– **Marosi István** egyháztörténésznek, görögkatolikus áldozópap-

nak, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatójának;

– **Nagyné Szakadáti Ritának**, a Tiszapéterfalvai Képtár és a Tiszaháti Tájélmúzeum igazgatójának;

– **dr. Tarpai Józsefnek**, a Munkácsy Mihály Magyar Ház igazgatójának, a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete (KMNE) elnökének;

– **dr. Dupka György** történésznek, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatójának, a MÉKK elnökének, az *Együtt* irodalmi folyóirat felelős kiadójának;

– **Füzesi Magda** József Attila-díjas költőnek, MMA-tagnak, az Együtt tanácsadó testülete tagjának;

– **dr. Berta Eleonóra** nyelvésznek, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszéke docensének;

* *A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet életmű elismerő díszoklevelét* kapta:

– **Borgató Szilvia** pedagógus, a Tiszabölkényi Gimnázium igazgatója;

– **Bohut Andrea** pedagógus, a Péterfalvai Református Líceum igazgatója;

– **Tóth Márta**, a nagyszölősi Révész Imre Galéria vezetője;

– **Takács Zsuzsanna** pedagógus, a viski Fodó Sándor Közösségi Ház igazgatója;

– **Dupka Zsolt** könyvborító-tervező, a Kárpátaljai Magyar Könyvek és a KMMI-füzetek tipográfusa;

– **Bimba Brigitta**, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója;

– **Hunyadi Attila** református lelkész, a Máramaros-Ugocsi Egyházmegye esperese;

– **Bunda Fehér Rita**, a Kárpátaljai Magyar Filmgyártásért Alapítvány elnöke és **Bunda Szabolcs** operatőr;

– **Krucsanycica István**, a Munkácsi Vármúzeum Totalitárius kommunista elnyomó rendszer kárpátaljai tevékenységét dokumentáló anyagok című GULÁG-GUPVI állandó kiállítás tárlatvezetője.

* *Együtt Nívódíjban* részesült **Bartha Gusztáv** író, **Kopriva Nikolett** költő, grafikus, a KVIT tagja. Laudációt mondott **Vári Fábrián László** Kosuth-díjas, és **József Attila**-díjas költő, MMA-tag, az *Együtt* szerkesztőbizottságának elnöke, és **Nagy Tamás** költő, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) tagja, a folyóirat aktív szerzője.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

2021. DECEMBER

* A Beregszászi Római Katolikus Egyházközség november elején

hirdette meg a Pilinszky 100 online vallásos szavalóversenyét Pilinszky János születésének 100. évfordulója alkalmából. A versenyben való részvétel feltétele egy vallásos magyar nyelvű vers elszavalása és videójának beküldése volt. Az ünnepélyes díjátadót a Pásztor Ferenc Közösségi Házban tartották. A nyertesek oklevéllel és könyvvásárlási utalvánnyal térhettek haza.

* A bótrágyi református templom kertjében felavatták az 1956-os forradalom 65. évfordulója alkalmából felállított turulmadaras emlékművet.

* Átadták a Nagyberegi Tulipán Tanoda épületét. Avatóbeszédet mondott **dr. Orosz Ildikó**, a KMPSZ és a II. RF KMF elnöke.

* *Soós Kálmán-ösztöndíjak* ünnepélyes átadására került sor a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Esztergom termében. Köszöntőbeszédet mondott **Váradi Natália**, a „GENIUS” JA igazgatója, **Beke Mihály András** beregszászi első beosztott konzul, **Orosz Ildikó**, a főiskola elnöke, **Csernicskó István**, a II. RF KMF rektora. Összesen 47-en részesülnek ösztöndíjban, összesen bruttó 143 602 hrvnya (1 613 511 forint) összegben.

* Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium előadássorozata, az Ortutay-esték vendége **Kocsis Fülöp** hajdúdorogi érsek-metropolita volt.

* Megtartották az év utolsó *Irodalmi kilátóját* a beregszászi magyar konzulátus Munkácsy-termében. A rendezvényen bemutatták az *Együtt* irodalmi-művészeti-humán tudományi-kulturális folyóirat legfrissebb számát, valamint az Intermix Kiadó gondozásában 2021-ben megjelent kárpátaljai magyar könyveket. Közreműködött **Ferenci Attila**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színművésze, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjai, valamint az *Együtt* meghívott szerzői. A találkozót az online térben is közvetítették a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Facebook-oldalán. Köszöntő beszédet mondott **Beke Mihály András**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának első beosztott konzulja, **Dupka György**, az *Együtt* felelős kiadója. **Marcsák Gergely** költő, a Kovács Vilmos Irodalom Társaság elnöke **Bakos Kiss Károly** *Cím nélkül* és *Nincs az* című verseit adta elő megzenésítve, majd saját versei közül a *Zsombékot* olvasta fel. **Vári Fábíán László**, az *Együtt* szerkesztőbizottságának elnöke elmondta: az elmúlt 19 évben az *Együtt* Kárpát-medencei viszonylatot tekintve is megbecsült, olvasott lap lett. Egyre több fiatal publikál a folyóiratban, valamint a humán tudományok területén tevékenykedő kutatók is közreadhatják kutatásaik eredményeit. **Dupka**

György bejelentette, hogy jövőre ünneplik az újraindított *Együtt* huszadik évfordulóját. „*A felnégyelt haza... 100 év versei Trianontól napjainkig, 1920–2020* című kárpátaljai antológia felelős szerkesztője, **Shrek Tímea** a kiadvány kapcsán elmondta, hogy hatalmas munka volt felkutatni, szerkeszteni, rendszerezni és időrendbe helyezni a verseket. Az antológia ciklusaiból **Ferenci Attila** színművész olvasott fel egy-egy verset. **Zubánics László** történész legújabb megjelent művét, *A múlt tükrében elmerengve... Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján* című könyvet a kiadvány szerkesztője, **Szemere Judit** mutatta be. **Zubánics László** a könyv kapcsán mesélt a kutatás nehézségeiről és izgalmairól. **Dupka György** ecsetelte, hogy a kárpátaljai irodalomnak mennyire sikerült kitörnie itthonról. Az Intermix Kiadó 310 kötetet jelentetett meg a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatában 1992 és 2021 között, amiből 2008 óta 150 könyv került fel az internetre, többek között az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárába. A letöltések szerint az olvasottsági adatok biztatóak, hiszen több ezren olvassák online a kárpátaljai magyar kiadványokat. **Matl Péter** szobrász a program végén elmondta, hogy 2022-ben lesz

a tizedik szobrásztábor Kárpátalján. Arra kérte fel a vállalkozó kedvű írókat, hogy a szoborútról készült fotóanyag alapján – mellékelve a szerzők, művek és helyszínek neveit – készítsenek leírást a turisták számára. A zárszóban **Beke Mihály András** kijelentette, hogy a jelek szerint a kárpátaljai irodalom iránt nagy az érdeklődés.

* Ungváron a Kárpátaljai Magyar Egyházi Kulturális Újjászülési, Zene- és Képzőművészeti Credo Alapítvány vándorfesztiváljának és adventi lemezbemutató nagykoncertjének a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum adott otthont. Az adventi nagykoncert közös énekléssel zárult: **Ivaskovics József** kezdett énekelni, a refrénbe pedig bekapcsolódott az összes kórus.

* A kolozsvári *Helikon* folyóiratban megjelent **Marcás Gergely** négy versfordítása, a szerzők **Katerina Devdera** és **Miroslav Lajuk** kiváló ukrán költők

* Hibrid formában tartotta meg 2021. évi közgyűlését a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT). A közgyűlésen a szervezet 77 tagja vett részt. A rendezvényt **Csernicsek István**, a KMAT elnöke, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora nyitotta meg, köszöntve az elnökségi tagokat, a tanácsstagokat és a vendégeket. Kö-

szöntő beszédet mondott **Kocsis Károly** akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke és **Morvai Tünde**, az MTA Határon Túli Magyarok Titkárságának osztályvezetője. A köszöntések után **Csernicsek István** éves beszámolójában ismertette a KMAT 2021. évi tevékenységét. A KMAT az elmúlt évben tíz kárpátaljai kutatóval bővült. A tagság sorába lépett **Csonka Tetjana**, **Hires-László Kornélia**, **Kordonec Oleksandr**, **Koszttyó Gyula**, **Lechner Ilona**, **Osztrovszka Marianna**, **Pösze Andrea**, **Sass Enikő**, **Soós Katalin** és **Sztojka Natália**. A KMAT oklevelét a kiemelkedő tudományos, illetve tudományszervezői munkásságért 7 kutató érdemelte ki, akik ebben az évben kiemelkedő eredményeket értek el. A KMAT 2021. évi közgyűlése **Spénik Sándor** alelnök köszöntőjével zárult.

* **Klisza János** ungvári építész és grafikus *Pasztellel a tájban* című egyéni tárlatát nyitották meg a nagyszülősi Révész Imre Galériában. **Tóth Márta**, a kiállítóterem tulajdonosa köszöntötte az egybegyűlteket, majd bemutatta **Klisza Jánost**.

* Budapesten a Kárpátaljai Szövetség városligeti fasori székházában megtartották a szövetség XXXIII. közgyűlését. A hivatalos értekezés előtt **dr. Dupka György**, az Intermix

Kiadó felelős szerkesztője négy új kiadványt mutatott be, a szerzők **Kiss Ágnes, dr. Kótyuk Erzsébet, Elbe Hajnalka és dr. Zubánics László**. Ugyancsak megjelent a *Felnégyelt Haza... 100 év vesei Trianontól napjainkig 1920-2020* című antológia. Ezután **Benza György** elnök üdvözölte a jelenlévőket, majd átadta a szót **dr. Seremet Sándornak**, a szövetség főtitkárának, aki részletesen beszámolt az év folyamán elvégzett munkákról, illetve felvázolta a 2022. évi teendőket. Az öttagú elnökséget két fővel bővítették, egyhangú szavazással választották be **Szemere Juditot**, a *Kárpátaljai Hirmondó* főszerkesztőjét és **dr. Dupka György** történészt.

* Téli tárlat nyílt a Munkácsy Mihály Magyar Ház kiállítótermében. A kiállításon a közönség megtekinthette **Bokotej András, Borisz Kuzma, Angyalossy Sándor, Andrij Csebin, Kopriva Attila, Jurij Selevickij, Igor Lucenko, Matl Péter, Laskay György, Hidi Endre és Villásek Tibor** műveit.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriumában méltatták a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség 30. születésnapját. **Benedek Imre**, az ünnepség levezetője köszöntötte a jelenlévőket, majd **dr. Orosz Ildikó**, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség nemrég újraválasztott elnöke tartotta meg ünnepi beszédét.

* Magyarország V4-es elnöksége alkalmából Magyarország Ungvári Főkonzulátusa nevében **Bacsikai József** főkonzul megnyitotta a *Visegrádi Csoport természeti kincsei* című fotókiállítását a Kárpátaljai Néprajzi Múzeumban.

* A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) idén is megrendezte Téli tárlatát a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban. Átadták a 2015-ben alapított Révész Imre-díjakat. Az egyik díjazott **Soltész István** festőművész, építész, aki 2016-tól a RIT tiszteletbeli tagja. A másik kitüntetett, **Olena Prihogyko**, a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum kiállítási osztályának vezetője, kurátora. 2021-ben a RIT harmadik alkalommal meghirdetett ösztöndíjpályázatának nyertese a zápszonyi születésű **Mocsár Sándor** festőművész (1998), a Kárpátaljai Művészeti Akadémia hallgatója. A fiatal festőművész bemutatása után **Kulin Ágnes** elnök és a tavalyi ösztöndíjas, a tiszapéterfalvai **Kutasi Csaba** nyújtotta át neki az oklevelet és az ajándécsomagot. A díjátadó után **Kulin Ágnes** megtartotta éves beszámolóját.

* Bemutatták a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola fennállásának eddigi 25 évét összefoglaló *Tölgyfa* című dokumen-

tumfilmet az intézmény átriumában. A filmet a főiskola működésének 25. évfordulójára **K. Debreceni Mihály** és **Vass Tamás**, a TV21 Ungvár munkatársai készítették.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége, Som község, a Somi Gimnázium és a Somi Irodalom Emlékmúzeuma Sütő Kálmán és Kecskés Béla, a kárpátaljai magyar irodalom kiemelkedő alkotói emlékére – a vírushelyzetre való tekintettel – online szavalóversenyt hirdetett. Minden korcsoportból az első három helyezett (aki a legtöbb lájkot kapta) oklevélben és könyvjuttatásban részesült. Továbbá minden jelentkező emléklapot kapott.

2022. JANUÁR

* Súlyos betegséget követően Nyíregyházán elhunyt **Kádas Katalin** (Beregszász, 1946. júl. 16. – Nyíregyháza, 1922. jan. 5) festőművész, grafikus, költő, a Bereg Alkotóegyesület egykori elnöke.

* A január eleji állapot szerint mintegy 29 ezren követik az epa.oszk.hu felületen (<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>) az *Együtt* irodalmi-művészeti-humán tudományok-kulturális folyóirat kiadását.

* *Irodalmi Karaván* címmel indított rendezvénysorozatot a Petőfi

Kulturális Ügynökség, amelynek célja megmutatni a magyar nyelv és irodalom egységét, emellett a kortárs szerzőket megismertetni Magyarországon és a határon túl is.

* Megújult a 2014-ben létrehozott *Kárpátaljai Tudományos Adatbank* a Momentum Doctorandus (MD) kárpátaljai magyar doktorandusz szervezet gondozásában, amelynek célja, hogy összegyűjtse és elérhetővé tegye a kárpátaljai magyar tudományos élet eredményeit. Az adatbank a *karpataljaiadatbank.com* címen érhető el.

* Magyarország V4-es elnöksége alkalmából „*A Visegrádi Csoport természeti kincsei*” című fotókiállítás szervezett az ungvári főkonzulátus a Latorca-parti város Munkácsy Mihály Magyar Házában.

* **Turák Angéla** ungvári nyugalmazott pedagógus, festőművész, illusztrátor, író, költő *Köszönet* című új, az ifjúságnak szóló kötetét a magyar kultúra napja küszöbén a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) szervezésében mutatták be az Ungvári Magyar Házban.

* A Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjának köszönhetően **Potyók Tamás** debreceni, Holló László-díjas festőművész 20 festményt tartalmazó tárlata nyílt meg Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály Kiállítótermében.

* A Magyar Kultúra Napja rendezvénysorozat első helyszínén, a hagyományos évvértékelő *Értelmiségi Fórum 2022* konferencia résztvevőinek egy csoportja tiszteletét tette a beregszászi Kőlcsey Ferenc-emléktáblánál a MÉKK és a KMMI szervezésében. A résztvevők elhelyezték a hála és megemlékezés virágait.

* Megrendezésre került a hagyományos évvértékelő *Értelmiségi Fórum 2022* konferencia a MÉKK és a KMMI szervezésében. Átadták az Együtt Nívódíjat, az Anyanyelv-ápolók Szövetsége és a KMMI okleveleit. A tanácskozás aktuális témája: „*Lenni vagy nem lenni: ez itt a kérdés*”. A nyelvpolitikai, irodalmi, művészeti, humán tudományos és a kulturális élet helyzetértékelése *Kárpátalján*. Ebben a témakörben fejtette ki gondolatait **dr. Pomozi Péter** magyarságkutató, **Moritz László** újságíró, **dr. Zubánics László** történész, **dr. Tóth Mihály** alkotmányjogász. A felvetett kérdésekhez hozzászólt **Kuti László** ungvári konzul, **Pitkin** parodista, **dr. Dupka György** történész és mások. A rendezvényt online módon is közvetítettük a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Facebook-oldalán: <https://www.facebook.com/kmmi.org.ua/videos/1379712179112987/>

* A MÉKK és a KMMI szervezésében a Magyar Kultúra Napja

alkalmából az Ungvári Néprajzi Múzeum kiállítótermében megnyílt a *XIII. Carpatica Art Expo* képzőművészeti csoportos tárlat. 23 képzőművész több mint 50 alkotását állították ki: **Balog Sándor** (Ungvár), **Beleny Mihail** (Ókemence), **Brinkács István** (Ungvár), **Bodó Attila** (Eszeny), **Canyko Sándor** (Ungvár), **Homoki Gábor** (Tiszapéterfalva/Tivadarfalva), **Kalitics Erika** (Munkács), **Klisza János** (Ungvár), **Kutasi Csaba** (Tiszapéterfalva/Tivadarfalva), **Kurucz András** (Ungvár), **Lézu Volodimir** (Ungvár), **Marinics Sándor** (Nagyszőlös), **Matl Péter** (Munkács), **Nigriny Edit** (Ungvár), **Pavuk Andrea** (Ungvár), **Puhlik-Beleny Magda** (Ókemence), **Réti János** (Ungvár), **Szkekangyij Olga** (Ungvár), **Soltész Gabriella** (Ungvár), **Soltész Péter** (Ungvár), **Sütő Miklós** (Ungvár), **Turák Angéla** (Ungvár), **Vaskovics Beáta** (Ungvár). Az Art Expo jelentőségét méltatta **Fuchs Andrea**, az egyesület titkára és a kiállítás kurátora. **Dupka György**, a MÉKK elnöke és **Zubánics László**, a KMMI elnöke az alkotóknak Emleklapot nyújtott át.

* Hungarikummá nyilvánította a *Felső-Tisza-vidéki beregi keresztiszemes himzést* a Hungarikum Bizottság.

* A Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (BKESZ)

szervezésében **Turák Angéla** ungvári festőművész, költő festményeinek kiállítására és *Köszönet* című könyvének bemutatójára került sor a Pásztor Ferenc Közösségi Házban.

* A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye létrejötté 250. évfordulója tiszteletére az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium emlékalbumot jelentetett meg, melyben a vidékünkön található, a görögkatolikusok által tisztelt 375 útmenti kereszt fényképe látható. A képek mellett az egyházmegye püspökeinek, jelentős alakjainak gondolatai olvashatók az egyházalapítástól kezdve napjainkig. A kiadvány bemutatásában közreműködött **Marosi István**, a kollégium igazgatója, **Luscsak Nílus**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye apostoli kormányzója és mások.

* Budapesten a Magyarország Háza Irodalmi Szalonban **Marcsák Gergely** közreműködésével bemutatták *Fekete-Tisza* című verseskötetét.

KÖNYVESPOLC – 2021

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2022 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmml.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

MEGJELENT

Dupka György. Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország (Baskíria, Tatár föld, Csecsen föld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország), Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban. – Történelmi szociográfia. Második, bővített kiadás. Lektor, felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

„Mert szeretetre van szükség, hogy... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...” A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2020. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2020. november 20. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: dr. Dupka György. Lektorálta: dr. Zubánics László. Felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

„A felnégyelt haza”. 100 év versei Trianontól napjainkig, 1920–2020. Kárpátaljai költők antológiája. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. Lektor: Füzesi

Magda. Szerkesztő: Shrek Tímea. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Elbe Hajnalka. *Kárpátaljai magyar gyermekirodalom.* Tanulmány. Lektor: Füzesi Magda. Szerkesztő: Ráti Emese. Borító grafika: Elbe Orsolya. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Dupka György. *Hungarian literary life in Subcarpathia during the soviet period (1944–1991). Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991).* (Angol–magyar kismonográfia). Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős lektora, szerkesztője: dr. Zékány Krisztina. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: dr. Molnár Erzsébet. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021

Zubánics László. *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján.* Helytörténeti tanulmányok. Szerkesztő: Szemere Judit. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021

Dr. Kiss Ágnes. *Magyar újságok Kárpátalján az első csehszlovák köztársaságban.* Sajtótörténet. Lektor és felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Dupka György. *„Jön még egy új világ...” A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön” 1956–1959).* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Bartha Gusztáv. *Kiút.* Kisregény. Felelős szerkesztő: Marcsák Gergely. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Ortutay Mária. *Múltunk és jelenünk „lámpás emberei”.* Interjúk, visszaemlékezések, önéletrajzi írások. Felelős szerkesztő: Szemere Judit. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

ADAMCZYK KATALIN – 1989 (Tiszacsoma)
BALAJTHY FERENC – 1946 (Mór)
BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabölkény)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
GERZSENYI GABRIELLA – 1977 (Szigetmonostor)
HERVAY GIZELLA – (1934–1982)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
KŐSZEGHY ELEMÉR – 1960 (Mississauga)
LÉVAI ALIZ MÁRIA – 2002 (Bótrágy)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
MARINICS SÁNDOR – 1953 (Nagyszőlős)
NAGY TAMÁS – 1996 (Beregszász)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Marinics Sándor munkáival illusztráltuk.